

ისტორიული გეგმვნიდროება

სამეცნიერო-პოპულარული ჟურნალი, 2014 წ. ივლისი, №7 (48), ფასი 3 ლარი

ვანო სარაჯიშვილი – 135

13

ალექსეი ტოლსტოი:

19

ჩვენ განსაკუთრებით გვიყვარს საქართველო და ვაფასებთ ქართული კულტურის საბანძურს

რა სენსაციური ჩანაწერები დაგვიტოვა აქაკი სორაპაშვილი?

22

4 ნატო
როგორ
გაგრძელდება

ნოდარ დუმბაძე:

აფხაზეთი

11 გულის
სივრცე
ფრთხილად
უნდა
შევახლო!

ნატო გაჩნდა:

ვისი
სიძლიერის
ქალაქი

უკვდავ
ლეონ-
დასავით

14 დარჩა
ხალხში

16 ლეონიდ
სობინოვი:

რად

გვინფიცია
საქართველო,
როგორ

ვანო
სარაჯიშვილი
გყავით?!

სტალინი

შეუბრა-

ლადელი

რედაქტორი
28 იყო

კონსტანტინე
გამსახურდია:

კვლავ

უხსოვრებელი

აქართველი

ქართველი

ვლადიმერ

31 ლობთ

39 ქველი

ბათუმის

არქიტექტორი

კავლე ინგოროვა

„ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებში ქართველობა შეადგენს მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას. სულ ორსავე გუბერნიებში 1916 წლისათვის ითვლება (ბარდა ჯარში განვითარებისა) 2.236.000 სული მკვიდრი მცხოვრები, მათ შორის ქართველი — 1.765.000, სული — 78,9%; დანარჩენები სხვადასხვა მცირერიცხოვანი ჯგუფია. ასეთ ჯამს ვღებულობთ ქალაქების მითვლით, სადაც, როგორც ყოველგან, შედარებით მეტია უცხო ელემენტი; ქალაქების მიუთვლელად ამ ორს პროვინციაში ითვლება 1.862.000 სული მკვიდრი მცხოვრები, მათ შორის ქართველები — 1.600.000 სული, ხოლო დანარჩენი სხვადასხვა კატარა ჯგუფები — 262.000 სული; ქართველობა შეადგენს მრთელი მოსახლეობის 85,9 %-ს.“

სარჩევი

გამორჩენილი ქართველები

■ პეტრე რომანის ქე ბაგრატიონი	4
ბანსენება	
■ ნოდარ დუმბაძე: აფხაზთა გულის სიკვამლე ფრთხილად უნდა შევიხსნოთ!	11
■ ვანო სარაჯიშვილი – 135	13
■ ნათო ვანიაძე: მისი სიძლიერის ქალაქი უკვდავ ლეგენდასავით დარჩა ხალხში	14
■ ლეონიდ სოხინოვი: რად გვიწევთ ამ სიძლიერად, როდესაც ვანო სარაჯიშვილი გყავთ?!	16
მეგობრობა გზად და ხილად	
■ ალექსეი ტოლსტოი: ჩვენ განსაკუთრებით გვიყვარს საქართველო და ვაფხანებთ ქართული კულტურის საბუნძურს	19
სელნაფერები გვიყვებიან	
■ რა სენსაციური ჩანაწერები დაგვიტოვა აქაქი ხორავამ?	22
მართალი ისტორია	
■ სტალინი შეუბრალებელი რადიკალური იყო	28
მარადიული საფიქრალი	
■ კონსტანტინე გამსახურდია: კვლავ უხსოთაგან ამართულ ქიკვიციან ვლიწყლოვთ	31
საინტერესო გამოკვლევები	
■ პავლე ინგოროვი – საქართველოს მოსახლეობა	34
აჭარის ისტორიიდან	
■ ბათუმის დაბრუნება	38
■ ქველი ბათუმის არქიტექტურა	39
იცით თუ არა	
■ საქართველოს კლიმატი	42
■ სატიოს უხის გიქვებს ქიტკვიციანთ დავუფინიანთ ყოყორა ალბიონელები	44
ფოტოალბომი	
■ ქველი ქუთაისი და ქუთათურები	45

გამომცემელი: არასამეწარმეო იურიდიული პირი „ისტორიული მემკვიდრეობა“

სარედაქციო კოლეგია

პასუხისმგებელი რედაქტორი დარეჯან ანდრიაძე

მისამართი: თბილისი, დავით ბაქრაძის ქ. № 6 ტელ.: 234-32-95

UDC (უბაკ) 050 (479.22)
0-892

პეტრე რომანის ქე ბაგრატიონი

სახელგანთქმული მეცნიერი და სახელმწიფო მოღვაწე პეტრე რომანის ქე ბაგრატიონი (1818-1876) ცნობილი მხედართმთავრის, პეტრე ბაგრატიონის ძმის, რომანის, შვილი იყო. რომან ივანეს ქე ბაგრატიონი 1796 წელს შესულა სამხედრო სამსახურში. იგი მრავალი ბრძოლის მონაწილე იყო. 1812 წლის სამამულო ომში მონაწილე შენაერთებს ხელმძღვანელობდა და საკმაოდ თავდადებული, გამბედავი მეომრისა და სამხედრო ხელმძღვანელის სახელიც მოიხვეჭა. იგი 1813-1814 წლების ბმირული ბრძოლების აქტიური მონაწილე იყო და ერთ-ერთი პირველი შვიდა პარიზში. რუსეთის არმიაში თავდადებული და ერთგული სამსახურისა და, განსაკუთრებით, 1812 წლის სამამულო ომში თავის გამორჩენისთვის მას გენერალ-მაიორის ჩინი ებოძა, რამდენიმე ორდენითა და ოქროს ხმლით იყო დაჯილდოებული.

სამამულო ომის დამთავრების შემდეგ, მრავალბრძოლაგადახდილი და ჯილდოებით მკერდდამშვენებული რომან ივანეს ქე ბაგრატიონი დაქორწინდა კარის მრჩეველის — სიმონ ივანოვის ქალიშვილ ანაზე. ამ ქორწინებით მას ეყოლა სამი შვილი — პეტრე, ანა და ივანე.

1827 წელს რომან ბაგრატიონი ქართული ლაშქრის მეთაურად დაუნიშნავთ და ერთი წლის შემდეგ, 1828 წელს, გადაუყვანიათ თბილისის მაზრის უფროსთან სამუშაოდ. ამ დროს პეტრე რომანის ქე ბაგრატიონი 9 წლისა ყოფილა. თბილისში, დღევანდელი რუსთაველის პროსპექტზე, მათ საკუთარი სახლი ჰქონიათ. 9 წლის პეტრე რომანის ქე ბაგრატიონი მშობლებს თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში შეუყვანიათ. იმ სასწავლებელში იმ დროს სწავლობდნენ გამორჩენილი ქართველი მოღვაწეები, რომლებმაც, რა თქმა უნდა, კეთილი გავლენა მოახდინეს პეტრე ბაგრატიონზე, რამაც, თავის მხრივ, ხელი შეუწყო მის მომავალ წინსვლასა და იმპერიაში დიდი ავტორიტეტის მოპოვებას. თბილისში ახლად ჩამოსულ რომან ივანეს ქე ბაგრატიონის ოჯახს მალე გაუცვნია აქაური მოწინავე საზოგადოების

წარმომადგენლები. მათ ოჯახში ხშირად თავს იყრიდნენ ქართველი და რუსი მოწინავე ადამიანები. ისევე, როგორც ალექსანდრე ჭავჭავაძის ოჯახი, რ. ბაგრატიონის ბინაც სალად მოაზროვნე, პატრიოტულად განწყობილი ინტელიგენციის თავშესაყარი გახდა. რ. ბაგრატიონის ბინაში ხშირად სალაშქროები იმართებოდა, სადაც კითხულობდნენ ქართველი და რუსი პოეტებისა და მწერლების ნაწარმოებებს, რის გარშემოც ცხოველმყოფელი სჯა-ბაასი იმართებოდა. ზოგიერთი რუსი მწერლისა თუ პოეტის ქმნილება სწორედ თბილისში ვრცელდებოდა პირველად, შემდეგ კი იმპერიის სხვა დიდ ქალაქებში ეცნობოდნენ მას.

პეტრე რომანის ქე ბაგრატიონისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ბინებში, აგრეთვე, ნერსესოვის სომხური სასულიერო სემინარიის დარბაზში მრავალჯერ წარმოადგინეს ა. გრიბოედოვის „ვაი ჭკუისაგან“.

მეფისნაცვალთან დაახლოებულ ოჯახთან წარმომადგენლებისაგან იქმნებოდა სცენის მოყვარულთა წრეები, რომლებიც ჯერ მოყვარულთათვის, ხოლო შემდეგ საქველმოქმედო მიზნით წელიწადში რამდენიმეჯერ წარმოად-

გენდნენ ხოლმე სხვადასხვა პიესას საოჯახო სცენებზე. ასეთ ოჯახებს მიეკუთვნებოდა თვით რომან (რევზ) ივანეს ძის ოჯახიც, რომლის ბინაში იდგმებოდა ესა თუ ის პიესა. მასში ხშირად ამ ოჯახის წევრებიც იღებდნენ მონაწილეობას.

1827 წელს პეტრე რომანის ქე ბაგრატიონი თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელში მიაბარეს. პეტრე რომანის ქე იმ კლასში მოხვედრილა, რომელშიც დიდი ქართველი პოეტი ნიკოლოზ ბარათაშვილი სწავლობდა. იმ დროს ხსენებულ კეთილშობილთა სასწავლებელში ბევრი მოწინავე იდეების მქონე მასწავლებელი მოღვაწეობდა: სოლომონ დოდაშვილი, ეფრემ ალექსი-მესხიშვილი, დიმიტრი ყიფიანი და სხვ. პეტრე ბაგრატიონს ბევრი ამხანაგი ჰყოლია სასწავლებელში, მაგრამ ყველაზე ახლოს ნიკოლოზ ბარათაშვილთან ყოფილა. პეტრე რომანის ქე ბაგრატიონი ოთხი წლის შესული იყო სასწავლებელში, როცა მას და მის მეგობარ ნიკოლოზ ბარათაშვილს დიდი უსიამოვნება შეემთხვათ 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობის გამო, რასაც ბარათაშვილის გაროზგვა და პეტრე რომანის ძის თბილისიდან წასვლა მოჰყვა.

იგი პეტერბურგში წავიდა, პაპიდა ანა ივანეს ასული ბაგრატიონი მონახა, რომლის წყალობითაც 1935 წელს ლეიბ-გვარდიელთა ულანის პოლკის პოდპრაპორშჩიკებისა და იუნკერთა სკოლაში შევიდა. იმავე წლის დეკემბერში გადაიყვანეს ლეიბ-გვარდიელთა ცხენოსანთა ესკადრონში იუნკრად. ზემოხსენებულ სამხედრო სკოლაში სწავლის პერიოდში მან თავისი ასაკისათვის საუკეთესო მომზადება გამოამყუდავნა, რაც გამონვეული იყო სახლში სანიმუშო განათლების მიღებით. იგი თავისუფლად ფლობდა რუსულ, ფრანგულ და იტალიურ ენებს.

1837 წლის სექტემბერში 19 წლის პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი პრაპორშჩიკი გახდა. 1840 წელს მომავალი პოდპორუჩიკი ინჟინერთა გვარდიული კორპუსის მეთაურის ადიუტანტად დაინიშნა. 1842 წელს პორუჩიკის ჩინი მიიღო. სამხედრო სამსახურთან ერთად, პეტრე რომანის ძემ 1842 წლიდან ფიზიკასა და ქიმიკაში დაიწყო მუშაობა და სულ მალე სახელიც მოიხვეჭა, როგორც ნიჭიერმა მეცნიერმა. თავისი თეორიული გამოკვლევების ექსპერიმენტებს იგი პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის იმ დროისათვის საკმაოდ კარგად მოწყობილ ფიზიკის კაბინეტში ატარებდა. პეტრე ბაგრატიონის სამეცნიერო წარმატებები იმდენად სერიოზული და შედეგიანი იყო, რომ 1843 წლის ბოლოს იგი წმინდა სტანისლავის მესამე ხარისხის ორდენით დააჯილდოვეს. 1844 წლის მარტის დასაწყისში მის მიერ შემუშავებული მეთოდით, **გალვანური ელექტროდენების საშუალებით, ცინულისაგან გაათავისუფლეს კრონშტადტის ნავსადგური, რისთვისაც იმავე წლის 9 მაისს უმაღლესი ბრძანებით მადლობა გამოეცხადა.**

1844 წლის ოქტომბერში პ. ბაგრატიონი 6 თვით გააგზავნეს გერმანიაში, საფრანგეთსა და ინგლისში ცოდნის გასაღრმავებლად და გალვანური დენების საინჟინრო საქმეში გამოყენების მეთოდების შესასწავლად. საზღვარგა-

რეთიდან დაბრუნების შემდეგ, 1845 წლის 19 იანვარს, პეტრე ბაგრატიონი დაინიშნა იმ დროისათვის გავლენიანი და ყოვლისშემძლე იმპერატორის — ნიკოლოზ პირველის სიძის, ჰერცოგ მაქსიმილიან ევგენის ძე ლეიხტენბერგის ადიუტანტად. მაქსიმილიან ევგენის ძე ლეიხტენბერგი ბავარიის ჰერცოგი იყო და, როცა ნიკოლოზ პირველის ქალიშვილი მარია შეირთო ცოლად, იმპერატორმა იგი რუსეთის სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტად დანიშნა. მასვე დაეკისრა სამთო ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა. ჰერცოგმა მ. ლეიხტენბერგმა იცოდა პეტრე ბაგრატიონის საქმიანობა და მიღწევები, ადვილი შესაძლებელია, რომ თვითონ მოინდომა მისი ადიუტანტობა, რათა გამოეყენებინა უკვე ცნობილი მეცნიერის ნიჭი და უნარი.

1845 წელს ადიუტანტი და ჰერცოგი ლეიხტენბერგი ურალში მოგზაურობდნენ, იყვნენ ახმატოვის მაღაროში, სადაც შეკრიბეს მინერალური კრისტალები.

პეტრე ბაგრატიონმა 7 წელი დაჰყო (1845 წლიდან — 1852 წლამდე) ევროპაში მაქსიმილიან ლეიხტენბერგთან და ამ პერიოდში არც ერთი შრომა არ გამოქვეყნებულა მისი ავტორობით. სამაგიეროდ, ბევრი შრომა დაიბეჭდა ჰერცოგ ლეიხტენბერგის ავტორობით გალვანოპლასტიკაში. რა თქმა უნდა, ეს შრომები, უმეტესწილად, პეტრე ბაგრატიონის მიერ იქნებოდა შესრულებული, ჰერცოგი ხომ თითქმის ისეთივე ფიზიკოსი და ქიმიკოსი იყო, როგორც მხატვარი. იგი სამხატვრო აკადემიის პრეზიდენტად ითვლებოდა და მხატვრობაში არც ნიჭი ჰქონდა და არც არაფერი შეუქმნია. მისი ერთადერთი დამსახურება ის იყო, რომ ცდილობდა ერთობლივი შრომით, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შექმნილი თეორიული შრომები პრაქტიკაში დაენერგა.

გალვანური წესით მოოქროებისა და მოვერცხლის ცხოვრებაში გამოყენების მიზნით, ლეიხტენბერგის თაოსნობით, პეტერბურგში დაარსდა გალვანოპლას-

ტიკური ქარხანა. თავისი თავის განდიდების მიზნით ჰერცოგი ლეიხტენბერგი, როგორც აღინიშნა, გამოქვეყნებული შრომების თანაავტორადაც არ აღიარებდა პეტრე ბაგრატიონს. საზღვარგარეთ ადიუტანტად ყოფნისას იგი სამხედრო სამსახურში ითვლებოდა და პერიოდულად სამხედრო ჩინიც ემატებოდა. 1845 წელს შტაბსკაპიტნობა მიიღო, 1848 წელს კაპიტანი გახდა, 1850 წელს პოლკოვნიკის ჩინი ებოძა. ამასთანავე, მეცნიერული მოღვაწეობისთვის, უკვე ჩინით პოლკოვნიკს, ადიუტანტს საზღვარგარეთის ქვეყნების ჯილდოები ეძლეოდა. როგორც ირკვევა, ეს ჯილდოები ჰერცოგ მ. ლეიხტენბერგის წარდგინებით ეძლეოდა პეტრე ბაგრატიონს. პეტრე ბაგრატიონის ბიოგრაფია, მკვლევარი ვახტანგ პარკაძე ნამდვილად სწორად შენიშნავს: **„თავისი მასწავლებლის — პეტრე ბაგრატიონის გვარს იგი (ლეიხტენბერგი) არსად ახსენებს, ხოლო ადიუტანტი, ამჟამად უკვე პოლკოვნიკი პ. ბაგრატიონი, რომ „არ დაინიშნა“, ადგენს მას ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში დასაჯილდოებლად. ლეიხტენბერგის ბიოგრაფიის შესწავლის შედეგად უნდა დავასკვნათ, რომ მისი საქმიანობა გალვანოპლასტიკის დარგში უმთავრესად ადიუტანტი მასწავლებლის — პეტრე ბაგრატიონის გავლენით იყო გამოწვეული“.**

ნათელია, რომ თანაავტორობის დაკარგვის საკომპენსაციოდ რუსეთის იმპერატორის სიძე მ. ლეიხტენბერგი პეტრე ბაგრატიონს ადგენდა სხვადასხვა ქვეყანაში ჯილდოების მისაღებად. **შვიდი წლის განმავლობაში, 1845 წლიდან 1852 წლამდე, პეტრე ბაგრატიონმა საზღვარგარეთის 56 ორდენი მიიღო: შვეიცრიის ნიჟინის ორდენი, ნეაპოლიტანის ნიჟინის ორდენი, ფრანცისკის ორდენი, ჰანსენის (ბარმანია) ფილიპე სულბრძალის ორდენი, ბადენის (ბარმანია) ცარიზების ორდენი, ბავარიის ორდენი, ბავარ-**

რის წმინდა მიხაილის ორდენი და პორტუგალიის ქრისტეს ორდენი. შვიდი წლის მანძილზე პეტრა ბაგრატიონის სამეცნიერო მოღვაწეობა მართლაც და ღირსი იყო ჯილდოებისა. ეს მხოლოდ ჰერცოგმა იცოდა, სხვაბისთვის კი გაუგებარი იყო, რისთვის და რატომ იღებდა ჯილდოებს პეტრა ბაგრატიონი.

მართალია, ჰერცოგმა ლეიხტენბერგმა მისი ნაღვანი მიითვისა, მაგრამ განუელი შრომისა და ექსპერიმენტებისაგან მიღებული ცოდნა და გამოცდილება პ. ბაგრატიონს შერჩა. 1852 წელს 36 წლის ასაკში გარდაიცვალა მ. ლეიხტენბერგი.

პეტრე ბაგრატიონი რუსეთში დაბრუნდა. 1852 წლის 23 ოქტომბერს მას ფლიგელ-ადიუტანტის ნოდება მიეცა და ლეიბ-გვარდიელთა ცხენოსან გრენადერთა პოლკში იქნა მივლინებული საფრონტო სამსახურის შესამომხმებლად. პეტრე ბაგრატიონმა ეს ფრიად სერიოზული და პასუხსაგები დავალებაც ბრწყინვალედ შეასრულა. რუსეთ-თურქეთის ე. წ. ყირიმის ომის დაწყების წინ მას სამხედრო სამსახურში გასანეგად ტულისა და ხარკოვის გუბერნიებში საყოველთაო მობილიზაციის ორგანიზება და ჩატარება დაევა; მეცნიერულ მოღვაწეობას ცოტახნით მოწყვეტილმა ეს დავალებაც პირნათლად და დროულად შეასრულა. იმავე პერიოდში, იმპე-

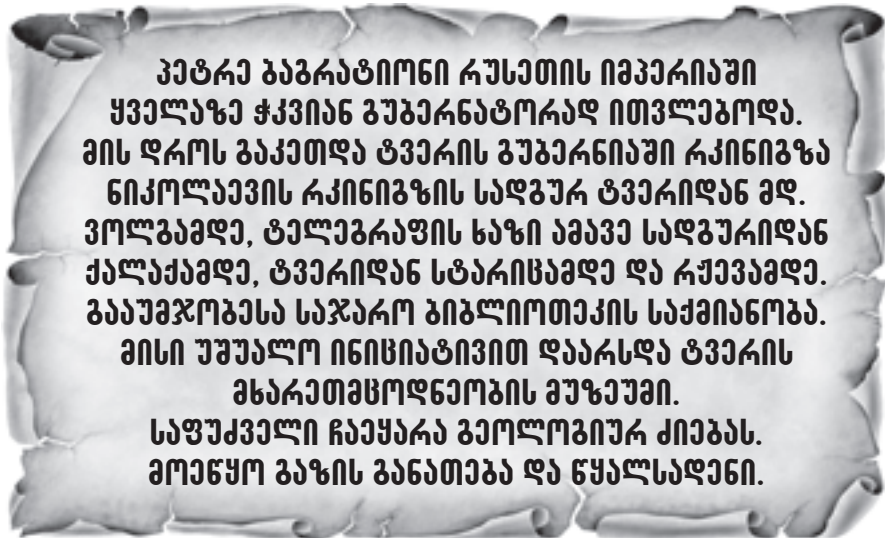
რატორი ნიკოლოზ პირველი დაესწრო პეტრე ბაგრატიონის ხელმძღვანელობაში მყოფ ცხენოსან გრენადერთა დივიზიონის მანევრსა და წვრთნას. იმპერატორს მოეწონა მეთაურის სამხედრო ნიჭი და მანევრების სწორი ხელმძღვანელობა, რის გამოც პეტრე ბაგრატიონმა ნიკოლოზ პირველის წყალობა დაიმსახურა. თავდადებული და ენერგიული მუშაობით სახელგანთქმული პეტრე ბაგრატიონი 1854 წლის 1 სექტემბერს იმპერატორის სამხედრო-სალაშქრო ამალითა და მისი უდიდებულესობის მცველთა რაზმით მივლინებულ იქნა ვარშავაში; იმავე წელს იმპერატორის სასახლის კომენდანტობა და მცველთა რაზმის უფროსობა დაევალა.

პეტრე ბაგრატიონი ყოველგვარ დავალებას დროულად და პირნათლად ასრულებდა. ამიტომ იყო, რომ მას ყოველთვის სერიოზულსა და ძნელად შესასრულებელ საქმეებს ანდობდნენ. იგი ერთნაირი ერთგულებითა და დიდი მონდომებით ასრულებდა სამხედრო, სამეცნიერო თუ სახელმწიფოებრივი ხასიათის დავალებებს. 1855 წელს ვორონეჟის გუბერნიამი გლეხთა მღელვარება დაიწყო, მათ დასაწყნარებლად დროებით პეტრე ბაგრატიონი იქნა გაგზავნილი. ამ დავალების შესრულებას იგი ჩვეული ენერგიით შეუდგა და წარმატებითაც შეასრულა.

1856 წელს იგი დაჯილდოვდა

წმინდა სტანისლავის მეორე ხარისხის ორდენით. 1857 წელს პეტრე ბაგრატიონი ლეიბ-გვარდიელთა კავკასიის ესკადრონის უფროსად დაინიშნა, მალე დაჯილდოვდა წმინდა ანას მეორე ხარისხის ორდენით და მიენიჭა გენერალ-მაიორის წოდება. იგი იმპერატორის ამალის უფროსად დაინიშნა. ამ პერიოდში მას გაეცნო ქართველი ერის მომავალი სასიქადულო პოეტი აკაკი წერეთელი. 1859 წელს, თებერვალში, აკაკიმ გიმნაზია მიატოვა და სწავლის გასაგრძელებლად პეტერბურგს მიაშურა, სადაც მისი უფროსი ძმა ილიკო წერეთელი იმყოფებოდა იმპერატორის ამალის წევრად, რომლის უფროსი პეტრე ბაგრატიონი იყო. ილიკომ სტუმრად მისული ძმა ბაგრატიონს წარუდგინა რჩევა-დარიგებისათვის. შეხვედრისთანავე პეტრე ბაგრატიონმა აკაკი ქართულად მოიკითხა. აკაკი არ მოელოდა ქართველი გენერლისაგან მშობლიურ ენაზე საუბარს და გაუკვირდა. პეტრე რომანის ძე მიხვდა აკაკის გაკვირვებას და ღიმილით უთხრა: „განა ქართველი აღარ გგონივარ? დიდი ხანია, რუსეთში ვარ და ცოტა დამავიწყდა, თორემ შენზე უკეთ ვიცოდი ქართული! შენ, როგორც იმერელი, უეჭველად იმერული კილოთი უკიდებ და მეკი წმინდა ქართული ვიცოდი!“. სწორედ იმ საუბრის დროს მოუყვა პეტრე ბაგრატიონი აკაკი წერეთელს თბილისიდან პეტერბურგში გადასვლის ამბავს. აკაკი წერეთელმა მომდევნო წელსაც მოინახულა ქართველი გენერალი.

მომდევნო წლებში იგი სხვადასხვა პასუხსაგებ დავალებას ასრულებდა. 1859 წელს პეტრე ბაგრატიონს დაეკისრა კურსკის გუბერნიამი დროებით გაშვებული დაბალი ჩინის სამხედრო პირთა კვლავ განვევა არმიის დასაკომპლექტებლად, ხოლო 1861 წელს მივლინებულ იქნა პერმის გუბერნიამი საგლეხო რეფორმის მომზადებასა და გატარებასთან დაკავშირებით. ორთავე დავალება ჩვეული მონდომებით შეასრულა, დროულად და კარგად, რისთვის-

პეტრა ბაგრატიონი რუსეთის იმპერიაში ყველაზე ჭკვიან გუბერნატორად ითვლებოდა. მის ღროს გაქმნა ტვირის გუბერნიამი რკინიგზის ნიკოლაევის რკინიგზის სადგურ ტვირიდან ვდ. ვოლგაზე, ტალეგრაფის ხაზი ამავე სადგურიდან ქალაქამდე, ტვირიდან სტარისამდე და რქავეამდე. გააუმჯობესა საჯარო ბიბლიოთეკის საქმიანობა. მისი უშუალო ინიციატივით დაარსდა ტვირის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი. საფუძველი ჩაეყარა გეოლოგიურ ქიებას. მოეწყო ბაზის განათება და წყალსადენი.

საც იმავე წლის 30 აგვისტოს წმინდა ვლადიმერის მესამე ხარისხის ორდენი მიიღო. 1861 წელს პერმის გუბერნიაში საგლეხო რეფორმასთან დაკავშირებული საქმეების კარგად შესრულებისათვის იმპერატორის მადლობა დაიმსახურა, **1862 წლის 30 აგვისტოს კი დაჯილდოვდა წმინდა სტანისლავის პირველი ხარისხის ორდენით. პეტრე ბაგრატიონმა ისა გაითქვა სახელი იმპერიისადმი ერთგული და თავდადაებული სამსახურით, რომ 1862 წლის 14 სექტემბერს იგი ტვირის (ახლანდელი კალინინი) გუბერნატორად დაინიშნა, იმავე დროს იმპერატორის ამაღლაშიც დატოვდა.** მისი ადმინისტრაციული სამსახური ტვერის გუბერნიის მმართველობით დაიწყო. ამ პოსტზე, დიდი ტაქტიკისა და თავმჯდომარის ნყალობით, ის მეტად აქტიურად და ნაყოფიერად იღწვოდა. ორი წლის განმავლობაში გუბერნიის ყველა წრის წარმომადგენელთა ნდობა და სიყვარული დაიმსახურა და მთელი რუსეთის იმპერიაში ყველაზე ჭკვიან გუბერნატორად ითვლებოდა. მის დროს გაკეთდა ტვერის გუბერნიაში რკინიგზა ნიკოლაევის რკინიგზის სადგურ ტვერიდან მდ. ვოლგამდე, ტელეგრაფის ხაზი ამავე სადგურიდან ქალაქამდე, ტვერიდან სტარიცამდე და რყევამდე. გააუმჯობესა საჯარო ბიბლიოთეკის საქმიანობა. მისი უშუალო ინიციატივით დაარსდა ტვერის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი. საფუძველი ჩაეყარა გეოლოგიურ ძიებას. მოეწყო გაზის განათება და ნყალსადენი.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ტვერის გუბერნატორად დანიშვნისთანავე, პეტრე ბაგრატიონის შედგენილი გეგმის მიხედვით, მიწაყრილის მოწყობა, ზატმაცის მოსახლეობის საგაზაფხულო ნყალდიდობისაგან დასაცავად. ნყალდიდობისაგან ბევრჯერ შენუხებული მოსახლეობის საუკუნო ნატვრა იყო მდინარეთა ადიდებისაგან საიმედო და სამუდამო თავდაცვა. ახლად დანიშნულმა გუ-

ბერნატორმა დაიწყო საჭირო სამუშაოების ჩატარება და დაამთავრა კიდევ. სამუშაოების შესასრულებლად საჭირო თანხები არ ჰქონდათ. პეტრე ბაგრატიონის პატივსაცემად ქალაქის თავმა ა. გოლოვინმა პირადი თანხიდან 1200 მანეთი გაიღო ამ საქმისათვის. ეს თანხა არ ეყოფოდა საჭირო სამუშაოების ჩატარებას, პეტრე ბაგრატიონს რომ პატიმართა ასეული არ მოეშველიებინა.

პეტრე ბაგრატიონის დიდი ღირსება იყო ის, რომ ყველას შეეძლო მასთან მისვლა. როგორი დაკავებულიც არ უნდა ყოფილიყო, იგი მთხოვნელს ყურადღებით უსმენდა: განსაკუთრებით გლეხებისადმი იჩენდა ყურადღებას. **1865 წლის 4 აპრილს პეტრე ბაგრატიონი დაჯილდოვდა წმინდა ანას პირველი ხარისხის ორდენით, იმპერატორის გვირგვინითა და ხმლით. იმავე წლის 30 აგვისტოს კი ბენერალ-ლეიტენანტის წოდება მიენიჭა.**

1869 წლის 25 მარტს ქართველი გენერალ-ლეიტენანტი ვილნოს გენერალ-გუბერნატორის თანაშემწედ დაინიშნა სამოქალაქო ნაწილში.

1868 წლის 25 მარტს ტვერის გუბერნიის უწყებაში გამოქვეყნდა პეტრე ბაგრატიონის ახალ სამსახურში განწესება: **„ტვირის გუბერნატორს — ბენერალ-ლეიტენანტს — თავად ბაგრატიონს ყოვლადმომწყალებ ვუბრძანებთ, იყოს ვილნოს, ბროდნოს, კოვინისა და მინსკის ბენერალ-გუბერნატორისა და ვიტეპსკისა და მოგილევის გუბერნიების უფროსის მოადგილედ სამოქალაქო ნაწილში“.**

პეტრე ბაგრატიონმა ტვერის გუბერნატორად 5 წელი და 6 თვე იმსახურა. ამ ხნის განმავლობაში იმდენად დიდი სიყვარული დაიმსახურა, რომ მის ტვერიდან წასვლას ნანობდა გუბერნიის ყველა გამოჩენილი მოღვაწე. მასთან გამოსამშვიდობებლად მაზრებიდან მოდიოდნენ მისდამი სიყვარულთა და მადლიერების გრძნობით

განმსჭვალული მოსახლეობის სხვადასხვა ფენის წარმომადგენლები.

მისი მოღვაწეობით კმაყოფილმა მოსახლეობამ ტვერის ქალაქის საზოგადოების დადგენილებით თავად პეტრე ბაგრატიონის სახელზე ფული შეაგროვა და გადაწყვიტა, რომ შეგროვილი თანხის პროცენტები უპატრონო ბავშვთა სახლისათვის ეძლიათ, აღსაზრდელებისათვის ხელობის შესასწავლად. ქალაქის საზოგადოების დადგენილებითვე, ტვერის ქალთა გიმნაზიაში დანიშნულ იქნა პეტრე ბაგრატიონის სახელობის ორი სტიპენდია და ორი სტიპენდიაც მისი ცოლის სახელობისა ტვერის უპატრონო ბავშვთა სახლის აღსაზრდელებისათვის. ქალაქის საზოგადოებამ დამატებით შეკრიბა ფული, რომელიც მისი გაცილებისას უნდა დაერიგებინათ ღარიბებისათვის პეტრე ბაგრატიონის სახელით. ღარიბი მშობლების შვილებისათვის ხელობის შესასწავლად ცალკე დაიწყეს ფულის შეგროვება, რათა აესრულებინათ თავად პეტრე ბაგრატიონის დიდი ხნის ნატვრა — გაეხსნათ სახელოსნო სასწავლებელი ტვერში. ასე უყვარდათ და აფასებდნენ ტვერის გუბერნიის თავკაცად ყოფილ ქართველ გენერალ-ლეიტენანტს, რომელსაც მისი უდროობის გამო გაცილებაც კი ვერ მოუწყო მადლიერმა საზოგადოებამ. პეტრე ბაგრატიონი რკინიგზის სადგურში დაემშვიდობა მის პატივსაცემად თავმჯდომარე საზოგადოებას.

1869 წლის მარტის ბოლოს პეტრე ბაგრატიონი ვილნოს გენერალ-გუბერნატორის სამოქალაქო ნაწილში თანაშემწის მოვალეობის შესრულებას შეუდგა. იმ დროს იქ გენერალ-გუბერნატორად ა. პოტაპოვი იყო. პეტრე ბაგრატიონი გენერალ-გუბერნატორ ა. პოტაპოვთან კარგ დამოკიდებულებაში აღმოჩნდა. 1870 წელს, გენერალ-გუბერნატორის შვებულებაში ყოფნის დროს, პეტრე ბაგრატიონი საკმაოდ წარმატებით ასრულებდა მის თანამდებო-

ბას, რისთვისაც მას იმავე წლის 14 სექტემბერს იმპერატორის მადლობა გამოეცხადა.

1870 წლის 22 სექტემბერს პეტრე ბაგრატიონი ბალტიისპირა ქვეყნების — ლიტვის, ლატვიისა და ესტონეთის გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა. ამ თანამდებობაზე მუშაობას იგი ჩვეული ენერგიითა და გულმოდგინებით შეუდგა. ცდილობდა მისი წინამორბედი გენერალ-გუბერნატორის მიერ წამოწყებული საქმეები დაესრულებინა. იგი დღენიადაგ ზრუნავდა სოფლის მრეველთა, განსაკუთრებით კი მართლმადიდებლური სოფლების მრეველთა კეთილდღეობაზე, სახალხო სკოლებზე. მისი ინიციატივით გაუმჯობესდა სწავლება და გაფართოვდა რიგის პოლიტექნიკური სასწავლებელი. ზოგიერთი ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის მისი სახელობის სტიპენდიები დაწესდა. ამასთანავე, ცდილობდა, შემოეღო რუსული ენის სწავლება გუბერნიის სასწავლებლებში. მან იმდენად დიდი ავტორიტეტი და ნდობა დაიმსახურა უკანასკნელ თანამდებობებზე ყოფნისას, რომ თვით იმპერატორიც არ ერეოდა მის საქმეებში.

იმყოფებოდა რა ადმინისტრაციულ თანამდებობებზე, იგი არ ივიწყებდა მეცნიერულ საქმიანობას. **გალვანური ელემენტის შესახებ პირველი ნაშრომი პეტრე ბაგრატიონმა 1843 წელს დაბეჭდა. მის მიერ შექმნილი ელემენტი სწრაფად გავრცელდა და დაინერგა მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში.**

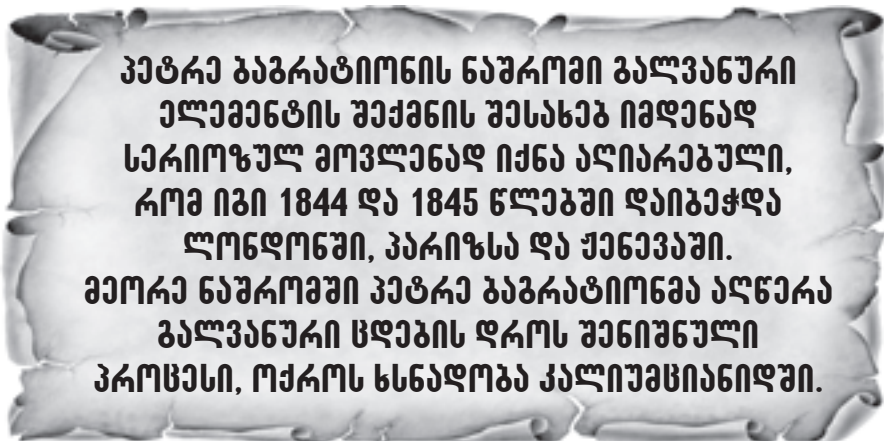
პეტრე ბაგრატიონის ნაშრომი გალვანური ელემენტის შექმნის შესახებ იმდენად სერიოზულ მოვლენად იქნა აღიარებული, რომ იგი 1844 და 1845 წლებში დაიბეჭდა ლონდონში, პარიზსა და ჟენევაში.

მეორე ნაშრომში პეტრე ბაგრატიონმა **აღწერა გალვანური ცდების დროს შენიშნული პროცესი, ოქროს ხსნადობა კალიუმციანიდში.** „ამ ნაშრომში იგი იხილავდა საკითხებს, რომლებიც ეხებოდა გალვანოპლასტიკასა და გალვანურ ელემენტში მიმდინარე პროცესებს. მან დაამტკიცა, რომ ოქრო იხსნება კალიუმფეროციანიდისა და კალიუმციანიდის წყალხსნარებში. მის ამ აღმოჩენას დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან ციანიდების მეთოდის გამოყენებისას ოქროს შემცველი მადნებისგან ოქრო მთლიანად გამოიყოფა. ციანიდების მეთოდს ფართოდ იყენებენ თანამედროვე მეტალურგიაში“. ნაშრომი პეტრე ბაგრატიონის აკადემიაში დაიბეჭდა ფრანგულ ენაზე, რომელიც აკანდელაკმა თარგმნა რუსულად და ვ. პარკაძემ გამოაქვეყნა ქართულად 1956 წელს: „პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი“. მოგვყავს პეტრე ბაგრატიონის ნაშრომის ტექსტი: „გალვანოპლასტიკაში ჩემ მიერ წარმოებული ცდების დროს შევნიშნე, რომ მეტალური ოქრო იხსნება კალიუმციანიდში, რომელიც პროფ. ლიბიხის მეთოდით არის დამზადებული. ერთი კვირის შემდეგ შიგნიდან მოოქროვილი ფინჯანი, რომელშიც ამ მარილის ნაჯერი ხსნარი იყო მოთავსებული, მთლიანად ამოჭმუ-

ლი აღმოჩნდა. ამ ფაქტმა იმ დასკვნამდე მიმიყვანა, რომ ოქროს ხსნადობა შეიძლება გაზრდილი იქნეს, თუ ამ ლითონს უაღრესად დაქუცმაცებული სახით გამოვიყენებთ. აქედან გამომდინარე მე ჩავატარე ცდები ოქროს ფხვნილით, რომელიც მივიღე ოქროს ქლორიდის ხსნარიდან რკინის სულფატიტ დალექვის საშუალებით. კარგად გარეცხილ ამ ფხვნილს ვურევდი კალიუმციანიდის ხსნარს. ხსნარში ოქროს არსებობის დასადაგენად მასში ვატარებდი ელექტროდენს ვოლტას სვეტიდან. დენის წყაროს წარმოადგენდა დანიელის ელემენტთაგან შემდგარი ბატარეა პლატინის ანოდით. იმის გამო, რომ უარყოფით პოლუსთან უაღრესად დიდი რაოდენობის წყალბადის გამოყოფა წარმოებდა, იძულებული ვაგხდი, ანოდის ზედაპირი შემემცირებინა. ამ გზით დენი მალე შესუსტდა და სპილენძის ფირფიტაზე, რომელიც კათოდის როლს ასრულებდა, გამოიყო ოქრო, რომლის ფენამ 2-3 საათის შემდეგ ფირფიტა სრულიად დაფარა. გაფილტრული ხსნარით იგივე შედეგები იქნა მიღებული. ნათელი გახდა, რომ ამ ცდებში ოქრო ელექტროდენის მოქმედების გარეშეც უნდა გახსნილიყო ქიმიურად, რადგან ანოდად აღებული იყო არა ოქრო, არამედ პლატინა.

შემდგომმა ცდებმა ცხადყვეს, რომ სითბო ძალზე ადიდებს გამხსნელის ძალას. ხანგრძლივი დაყენების შემდეგ ხსნარი ოქროს დალექვის სწრაფ უნარს იძენს და გალვანური დენის გარეშეც დალექავს მას სპილენძისა და ვერცხლის ზედაპირზე, რომელიც ჯერ კიდევ თბილ სითხეშია ჩაშვებული. თუმცა, ამ შემთხვევაში ერთგვარ უხერხულობას ვაწყდებით, რადგან ეს ლითონები თავის მხრივ მეტად ძლიერად განიცდის ციანკალიუმის ზეგავლენას.

სისხლის ყვითელ მარილს ამ მიმართებით იგივე თვისებები აქვს, როგორც მარტივ ციანიდს, ოღონდ გაცილებით უფრო ნაკლები ძალით. ოქროს გახსნა ამ მარილში ძალზე ნელა წარმოებს; დაყე-

ნების პროცესი გაცილებით უფრო ხანგრძლივად მიმდინარეობს. სამაგიეროდ ეს ორმაგი მარტილი ძალზე სუსტად მოქმედებს სპილენძსა და ვერცხლზე, რის შედეგადაც ოქროს ქიმიური აღდგენით მიღებული მოოქვრა უფრო მტკიცედ გამოდის და ფერიც უფრო ლამაზი აქვს. ამ ცდებმა დაადასტურა ბ-ნ იაკობის მიერ ადრე გამოთქმული შენიშვნა იმის შესახებ, რომ სისხლის ყვითელი მარტილი მოოქვრას უფრო მკვეთრ და ლამაზ ელფერს აძლევს, ვიდრე ეს ციანკალიუმით მიღებულ მოოქვრას ახასიათებს.

ოქროს ფენის სიმტკიცე და სისქე საკმარისი აღმოჩნდა გაკრიალეების ასატანადაც. ამ გზით მოოქვრილი საგნები ცვილით გაპრიალეების დროს არავითარ ცვლილებას არ განიცდის. უფრო ღირსშესანიშნავია ის გარემოება, რომ ოქროს პირველი, ძალიან თხელი ფენის მიღების შემდეგ პროცესი არ ჩერდება, რასაც ადგილი ჰქონდა ელ. კინგტონის ძველი მეთოდის გამოყენების დროს. ცხელ კალიუმფეროციანიდში გახსნილი მეტალური ოქროთი დაფერილ გაპრიალეებულ ვერცხლის საგანს მშვენიერი მქრქალი ელფერი მიეცა მას შემდეგ, რაც იგი 12-15 საათის განმავლობაში იქნა დატოვებული გაცივებულ ხსნარში. გრძნობიარე სასწორის უქონლობის გამო, მე ვერ დავადგინე რამდენად გაიზარდა სხეულის ნონა; მარტო ის არის ცნობილი, რომ ამგვარი სიმქრქალე მხოლოდ მაშინ მიიღება, როდესაც ოქროს ფენა გარკვეულ სისქეს მიაღწევს. ზედმეტია იმაზე ლაპარაკი, რომ მოსაოქროვებელი სხეულები წინასწარ კარგად უნდა გაინმინდოს და რომ გაღვანური დენის მოქმედების შედეგად პროცესი უფრო სწრაფად მთავრდება. უკანასკნელ შემთხვევაში, ოქროს ფხვნილი ანოდს რომ არც ეხებოდეს, როგორც ჩანს, მეორადი დენის გავლენით უფრო დიდი რაოდენობით გაიხსნება, როგორც ამას წინასწარმეტყველებს ბ-ნი იაკობი თავისი მეშუარის „ვოლტას სვეტის კონსტანტების

გაგონილი ქართული

განსაზღვრის მეთოდები“-ს და-მატებაში.

თუმცა ქიმიის სახელმძღვანელოებში მოცემულია, რომ რკინის ქვეყანგის მარილები სამეფო წყალში (მეფის არაყში) გახსნილ ოქროს მეტალური სახით გამოჰყოფენ და თუმცა ამ გზით მიღებული ნალექი დაჟანგვის კვალსაც კი არ შეიცავს, მე მაინც მოვისურვე, გამომეკვლია, თუ როგორია ციანკალიუმის მოქმედება გაგლინულ მეტალურ ოქროზე. ამ მიზნით ჩავკიდე დაახლოებით 1კვ. ღუიმის ზომის სუფთა ოქროს ფირფიტა ჭიქაში, რომელიც ამ მარილის ხსნარით ნახევრად იყო სავსე. დაახლოებით სამი დღის შემდეგ, სითხეში ჩაშვებული ფირფიტის ნაწილი თითქმის მთლიანად იქნა დამზერილი ზედა ნაწილში, სადაც სითხე და ფირფიტა ატმოსფეროს ჰაერს ეხებოდა. აღვნიშნავ, რომ ხსნადობისათვის მუდმივი ტემპერატურის შენარჩუნების მიზნით ჭიქა ღუმელზე იდგა, ხოლო ტემპერატურა 30-40 გრადუსს შორის ირყეოდა.

ჩატარებული ყველა ცდის დროს მე ვსარგებლობდი ბაზრის (ანუ ტექნიკური), კომერციული მარილებით და მუავებით, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მე ვფიქრობ, რომ ოქროს ხსნადობა ამ ნივთიერებაში არც თუ ისე ადვილად აიხსნება, თუ მხედველობაში ვიქონივით იმ მცირერიცხოვან გამოკვლევებს, რომლებიც დღემდე იქნა ჩატარებული სამვალენტისანი ოქროს შემცველი მასალებით. თუ

ჩვენ თავს გარკვეული ჰიპოთეზის წამოყენების უფლებას მივცემთ, მაშინ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამ ხსნარებში ოქრო ციანტიის ან ამონიატის სახით შედის, თუ მხედველობაში მივიღებთ მრავალრიცხოვან გარდაქმნებს, რომლებსაც ციანური მარილები ჰაერთან შეხების დროს განიცდიან.

ვერცხლისა და სპილენძის კილიტა და ამ მეტალების ძალზე წვრილი მავთულები ზემოხსენებულ მარილებში ზუსტად ასევე იხსნება და შეიძლება აღდგენილ იქნას იმავე მეთოდებით.

ოქროს გამხსნელად ქიმიკოსები მხოლოდ ერთ რეაქტივს ახსენებენ: ეს არის აზოტ-ქლორწყალბადმჟავა ანუ სამეფო წყალი. მიტრერლისის მითითებით, ოქრო იხსნება, აგრეთვე, სელენის მჟავაშიც. ჩემი ცდები მაფიქრებინებს, რომ წარმოქმნის მომენტში ციანწყალბადმჟავაც ამავე თვისებების მატარებელია; ყოველ შემთხვევაში, შეიძლება მტკიცება იმისა, რომ ამიერიდან კალიუმის ციანური მარილები ოქროს გამხსნელებს უნდა მივაკუთვნოთ და ამ მარილთა გამოყენებით ზუსტი ცდების წარმოების დროს ვერიდოთ ოქროსა და ვერცხლის ჭურჭლების გამოყენებას“.

1845 წელს ქართული მეცნიერის ეს ნაშრომი დაიბეჭდა საზღვარგარეთ, რის შემდეგაც მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში დაინერგა ქვირფასი ლითონების — ოქროს, ვერცხლისა და სხვათა მოპოვებისა და დამუშავების კიტრი გაგონილი და შემუშავებული მეთოდი. კერძოდ, მაკარტურმა და ძმებმა ფორესტებმა ეს მეთოდი ფართოდ დანერგეს 1887-1890 წლებში სამხრეთ აფრიკაში, ავსტრალიასა და ამერიკაში. მოგვიანებით — 1894 წელს პეტრე ბაგრატიონის ზემოაღნიშნული მეთოდი რუსეთშიც დაინერგა, მაგრამ პატენტში მეფის მთავრობამ დიდი თანხა გადაიხადა. ამიტომ, რომ ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფები ოქროს ციანირების მეთოდს მაკარტურსა და ძმებს ფო-

რესტებს მიაწერენ. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ დადგება დრო, როცა ამ დიდი აღმოჩენის ავტორად კვლავ პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონი იქნება აღიარებული.

ზემოაღნიშნული მეცნიერული მოღვაწეობის გარდა პეტრე ბაგრატიონი **მინერალოგიითაც** იყო გატაცებული და თავისი კვალი დატოვა ამ დარგშიც.

1845 წელს პეტრე ბაგრატიონმა ჰერცოგ მ. ლეიხტენბერგთან ერთად ურალში ახმატის მალაროები დაათვალიერა. დათვალიერებისას მან აღმოაჩინა იმ დროს მინერალოგებისათვის უცნობი და, რაღა თქმა უნდა, შეუსწავლელი კრისტალი. კრისტალის ფერი შავი იყო და მინასავით ძლიერ ბრწყინავდა. სიმაგრე, როგორც გამოიკვავა, მინდვრის შპატზე ოდნავ მეტი ჰქონდა.

1847 წელს ხსენებული კრისტალის შესახებ პეტრე ბაგრატიონის ახლობელმა, ცნობილმა მინერალოგმა ნიკოლოზ კოკშაროვმა დაწერა გამოკვლევა. ნ. კოკშაროვის წინადადებით ამ მინერალს „ბაგრატიონი“ ეწოდა და დღესაც მსოფლიოში იგი „ბაგრატიონის“ სახელწოდებითაა ცნობილი. ნ. კოკშაროვი თავის მოგონებებში ხსენებული კრისტალის შესახებ აღნიშნავდა: „მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის ჰერცოგ მაქსიმილიან ლეიხტენბერგის ადიუტანტმა, თავადმა პეტრე რომანის ძე ბაგრატიონმა მაშინ ურალიდან, სადაც ჰერცოგთან ერთად იმყოფებოდა, მინერალების საკმაოდ მდიდარი კოლექცია წამოიღო, რომელთა შორის იყო დიდი შავი კრისტალი... — რომელიც მე გამოვთხოვე თავად ბაგრატიონს ყოველმხრივ გამოკვლევისათვის“. ნ. კოკშაროვი აღწერს, თუ როგორ გამოიკვლია პეტრე ბაგრატიონის მიერ მოპოვებული კრისტალი და დაამტკიცა, რომ იგი იმ დროის მინერალოგებისთვის უცნობ, ახალ მინერალს განეკუთვნებოდა, რომელსაც „თავად ბაგრატიონის პატივსაცემად „ბაგრატიონი“ ვუწოდებ“.

მ. ლეიხტენბერგის გარდაცვალების შემდეგ მის მიერ შეგროვე-

ბული მინერალების კოლექცია ბაგრატიონის მეცნიერებათა აკადემიას გადაეცა.

ჰერცოგს თავის კოლექციასა და, საერთოდ, ქანებზე, მემუარების სახით, ნაწერები ჰქონია, რომელიც ნ. კოკშაროვს ბერლინში ყოფნისას ლეოპოლდ ბუხის ხელში უნახავს.

1859 წელს ბაგრატიონის მეცნიერებათა აკადემიის ას წლისთავზე მოწვეულ სტუმართა შორის ნ. კოკშაროვიც ყოფილა, როგორც რუსეთის სამთო ინსტიტუტის წარმომადგენელი. მიუხედავად უთვალისწინებელი მინერალოგიის კაბინეტი, სადაც ნ. კოკშაროვს უცვნია მის მიერ გამოკვლეული კრისტალი „ბაგრატიონი“, რომელიც მას პეტრე ბაგრატიონის თხოვნით უჩუქებია ჰერცოგ ლეიხტენბერგისათვის. მეცნიერის ღვაწლი მეცნიერებასა და სახელმწიფო მმართველობაში, ასევე მინერალოგიის დარგშიც გამოიკვლია და ვრცლად აღწერა მკვლევარმა ვ. პარკაძემ, რომელმაც ცხადყო, რომ პ. ბაგრატიონმა ნათელი კვალი დატოვა მინერალოგიაშიც.

სამხედრო, სამეცნიერო და სახელმწიფო-ადმინისტრაციულ ნიჭთან ერთად პეტრე ბაგრატიონს პოეტური მონაცემებიც ჰქონია. მიუხედავად მოუცლელიობისა ლექსებიც დაუწერია. ტვერის გუბერნატორობის დროს იგი ბევრ მონიწივე იდეის მქონე პირს დაუახლოვდა და მეგობრული ურთიერთობაც ჰქონდა ზოგიერთ მათგანთან, კერძოდ, ძალიან ახლოს იყო და თავის მეგობრადაც თვლიდა რუს პოეტსა და პუბლიცისტს თევდორე ნიკოლოზის ძე გლინკას, რომელიც 1860-70-იან წლებში ქ. ტვერის მკვიდრად ითვლებოდა. თევდორე ნიკოლოზის ძე გლინკა კადეტთა კორპუსის აღზრდილი და 1812 წლის სამამულო ომის აქტიური მონაწილე იყო. მოგვიანებით დეკაბრისტთა საიდუმლო ორგანიზაციის — „ხსნის კავშირის“ — საქმიანი წევრი და 1819-1825 წლებში რუსული სიტყვიერების მოყვარულთა თავისუფალი სა-

ზოგადობის თავმჯდომარე. დეკაბრისტთა აჯანყების შემდეგ, მეფის მთავრობამ სხვებთან ერთად თ. გლინკაც გადაასახლა პეტროზავოდსკში, სადაც სწავლობდა კარელიის ეთნოგრაფიასა და ფოლკლორს. გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ ლიტერატურულ მოღვაწეობას მიჰყო ხელი და მრავალი ლექსი დაწერა და გამოაქვეყნა, რომელთაგან ბევრი პოპულარულ სიმღერად იქცა. **მის კალამს ეკუთვნის ისტორიული ნარკვევები, რომელთაგან ყველაზე გახმაურებულია „ნარკვევი ბოროდინოს ბრძოლებზე“. ამ ნარკვევს დადებითი შეფასება მისცა ბ. ბელინსკიმ. როგორც ჩანს, პეტრე ბაგრატიონს მოეწონა საღად მოაზროვნე პოეტი და პუბლიცისტი თ. გლინკა და დაიმეგობრა იგი. სწორედ ამ მეგობრობის გამო იყო, რომ პეტრე ბაგრატიონმა 1869 წლის ბოლოსა და 1870 წლის დასაწყისში საკმაოდ დიდი მოცულობის ლექსი მიუძღვნა მას.**

ლექსში პეტრე ბაგრატიონი ხაზს უსვამს დროსა და შრომას, რომელსაც ადამიანი არ ითვლის, მაგრამ დაბადებიდან გვჯერა, რომ წელს წელი მისდევს და საერთო მოძრაობის მეოხებით სამყარო ყოველწლიურად წინ მიდის, რომ ჩვენ ყოველდღე შევიცნობთ მამა-პაპათა შეცდომებს. მოუცლელიობის გამო იგი უდროობას უჩივის და დასძენს, რომ ბავშვობიდან არავინ აქცევს ყურადღებას, მიფრინავს თუ კუსავით მიხობხავს დრო. მოგვიანებით კი ადამიანი უკვე ძუნწობს დროის მიმართ და როცა „ზემოდან ქვემოთ გაცილების დრო მოდის, ცხოვრება გვეჩურჩულება: მოემვი ნატვრას, მეგობრის ოჯახში ფინჯანი ჩაის დასალევად დაჯექი და დაისვენე ფაციფუცისაგან“. ბოლოს ლექსის ავტორი მეგობარს ურჩევს, რაც შეიძლება მხიარულად გაატაროს მთელი წელი — სამას სამოცდახუთი დღე. ეს ლექსი ავტორის გარდაცვალების შემდეგ — 1878 წელს დაიბეჭდა მოსკოვში, მილერის სტამბაში.

მიხეილ გონიკიჰვილი

ნოდარ დუმბაძე:

აფხაზთა გულის სიყვარულს ფრთხილად უნდა შევხებით!

ამას წინათ შოთა ნიშნიანიძის ლექსი „აფხაზური კანტატა“ ნაწილობრივ ჩემი ბავშვობა, ყმანვილკაცობა, კარგადმყოფობა და ავადმყოფობა გამახსენდა. ლექსმა ჯერ სიხარულით ამავსო, შემდეგ სევდა მომგვარა, სულ ბოლოს — შური. დიახ, კეთილი შურით ვწერ ამ წერილს.

დალოცვილო, ებრაელო უნდა გამოართვა კაცს სათქმელი სიტყვა პირიდან?

„ჩემი მორღუ აფხაზეთში იზრდებოდა თარბებთან, ბადეს შლიდა და შვილდისრით ტყეში ნადირს არბევდა... ხვიჩას ზრდიდნენ აფხაზები ჩაუქად და რაინდად, ბეჭზე ორბი შეუფრინეს, ურადი-რადი“.

ეს ხომ ჩემზეა დაწერილი, ეს ხომ მე ვარ?! ნესტორ ლაკობა, მისი ლამაზი მეუღლე სარია და მათი მერცხალივით ბიჭი რაუფი გამახსენდა. ჩემზე უფროსი იყო ცოტათი რაუფი. ფეხბურთის თამაშს მასწავლიდა ქუჩაში. ასფალტზე მუხლგადაყვლეფილს იოდს როგორ მასხამდა შეწუხებული სარია, ის მახსოვს. ისიც მახსოვს, როგორ მითათუნებდა ლოყაზე ხელს ნესტორი და როგორ მანყნარებდა — გაჩუმდი, ვაჟკაცის ტირილი ვინ გაიგონაო. რაუფის დამნაშავე თვალეზიც მახსოვს.

აფხაზი ბიძაჩემის — ზოსიმეს ხმამალალი სიცილი და დეიდაჩემის — მაროს საყვედურიანი ხმა მესმის: ბიჭო, სულ **სარა ბარაბზია ბზბოიტი** როდემდე უნდა იძახო, სხვა რამეც ისწავლე აფხაზურადო. თავად, ქმრის ხატრით, ისეთი აფხაზური ისწავლა, რომ აფხაზურად საბავშვო მოთხრობა დაწერა და გამოაქვეყნა.

ცოდვას ვერ ვიტყვი, ბიძაჩემიც

კარგი მოქართულე გახლდათ და აფხაზს ვერ ნახავთ, მეგრული რომ არ იცოდეს.

„ო, აფხაზეთო, ბევრი კარგი მოყმის გამზრდელი, ამორძალი ხარ მკერდმოჭრილი უსაქართველოდ.“

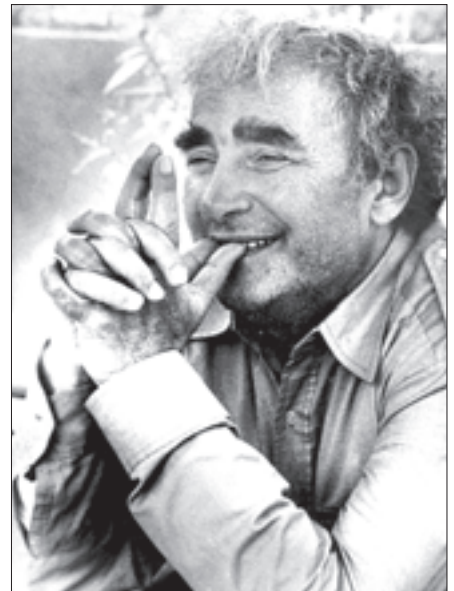
მაგ ტკბილ კალთაში თავს ჩაგიდებ და გავყურდები, ლოცვით, მადლობით, აღსრულებით მითრთის

ტურები“...

მკვდარი მიმიტანეს სოხუმის მეორე საავადმყოფოში. თვალს ვახელ: ებრაელი, ბერძენი, სომეხი, რუსი, აფხაზი, ქართველი — ყველა ერთად მადგას თავზე. არ მეგონა, სიკვდილი თუ ასეთი ინტერნაციონალისტი იყო. ბურანში ნასული გულიებს ვხედავ, შინკუბებს ვხედავ, პაპასკირებს ვხედავ, თარბებს ვხედავ... ლასურიების, ახუბების, ლომიების, კაპების, ანჩაბაძეების, გოგუების ხმებს ვარჩევ... თბილისიდან გადმოცვენილ ექიმებს ვხედავ, ნათესავეებს ვხედავ, სისხლსა და ხორცს ვხედავ ჩემსას, ვიცი, ამათი ბახალა ვარ და ამათ უნდა მიტირონ, მაგრამ ამათ რაღა უნდათ, უზარმაზარ ამრასავით რომ მადგანან თავზე და მათბობენ?! ცოტა რომ მოვიკეთე, მონყალების დები მიამბობდნენ რიგრიგობით:

— რომ მითხრეს, ნოდარ დუმბაძეაო, სულ დამეკარგა ვენა, ვერაფრით ვერ მივაგენი და ნემსი ვერ გაგიკეთეთ!

— რომ მითხრეს, ნოდარ დუმბაძეაო, იმ ნუთში ვიპოვე ვენა და გა-

გიკეთებ ნემსი, თორემ მაგას რა იპოვიდა, სულ არ გქონდათ ნნევა! ამ რამდენიმე წლის წინათ გუდაუთაში ერთი კაცი ამიხირდა „ბენზოკალონკასთან“, გინდა თუ არა, ურიგოდ უნდა გამიშვაო.

— რატომ? — ვეკითხები.

— იმიტომ, რომ აქაური ვარ და მე ასე მსურს, — ვატყობ, ნასვამია, აშკარად შარზეა და ჩხუბი უნდა, თან ვხედავ, მხარზე მარტო ჭინკა უზის, ანგელოზი არსად ჩანს. რა თქმა უნდა, არ ნავეჩხუბე, ურიგოდ გავუშვი...

მოსკოვში ვარ, რესტორანში ვსხედვართ მე და ერთი იქაური ჩემი ნაცნობი. ოფიციალტმა შამპანური და შოკოლადი მოიტანა.

— ეს მოგართვეს! — მეუბნება.

— ვინ? — ვეკითხები.

— ვინაობა არ უთქვამს, აი, იმ ახალგაზრდამ!

გამახედა ოფიციალტმა. რესტორნის კართან ლამაზი, ახოვანი ვაჟკაცი დავლანდე. ვხედავ, მხარზე ამასაც ჩემი ჭინკა და ანგელოზი უზის. მელიმება.

— ვინ იყო? — მეკითხება თანამოსაუბრე.

— ჩემი აფხაზი მეგობრის ვაჟი! — ვუპასუხე.

— მერე რატომ თვითონ არ მოვიდა? — უკვირს ჩემს მეინახეს.

ახლა ამას როგორ ავუხსნა, რატომ არ მოვიდა აფხაზურ ოჯახში აღზრდილი ვაჟკაცი მამამისის ტოლ კაცთან, რატომ არ მომიჯდა გვერდით, რატომ არ გადადო ფეხი ფეხზე, რატომ გამომიცხადა ასე შორიდან სიყვარული და უხმოდ რატომ წავიდა?!

— ალბათ, ერქარებოდა! — ვუთხარი როციოდ.

კიდევ ორი ოჩამჩირელი მოსწავლე გოგონა მაგონდება: ერთი — აფხაზი, მეორე — ქართველი. სანატორიუმში მინახულეს ავადმყოფი, თავიანთი ბალის ფორთოხალი და ლიმონი მომიტანეს თანაკლასელების სახელით. ვიდრე ჩემთან იდგნენ, ძალიან ყოჩაღად ისხდნენ, მაგრამ თვალეები ცრემლით ჰქონდათ სავსე. რომ წავიდნენ, აივნიდან გადავხედე. ამათ მხრებზე მხოლოდ ანგელოზები ესხდნენ და თავჩაქინდრულნი მიდიოდნენ, ჩემი ნახვით დაზაფრულებს, ალბათ, იმედი გადაუნყდათ, — ამას რა გადაარჩენსო?!

გადავრჩი, ჩემო ძვირფასო გოგონებო, და თუ დამიჯერებთ, ის თქვენი მოტანილი ლიმონი და ფორთოხალი იმ ყველა ამერიკულ და გერმანულ ნამალზე უფრო მომიხდა. მადლობელი ვარ, თქვენ შემოგვევლოთ ჩემი სიცოცხლე.

სულ ახლახან ერთ ჩემს ისტორიკოს მეგობარს ვთხოვე, ჩვენი ისტორიული წარსულიდან აფხაზთა და ქართველთა ძმობის რაიმე ლამაზი ამბავი გაიხსენებოდა. დიდხანს იფიქრა, მერე უარყოფის ნიშნად თავი გაიქნია.

— რა იყო? — ვკითხე გაკვირვებულმა.

— **არძმობის ამბავი ვერ გავიხსენე და ის როგორღა გავიხსენო?! — ასე მიპასუხა.**

ან ბრძენი კაცის მოგონილი სიტყურეა, ან მართლაც ასე იყო. ყოველ შემთხვევაში, ჩემი ღრმა რწმენით, ჩვენმა შვილებმა და შვილიშვილებმა ასე უნდა იცოდნენ...

და უნდა იცოდნენ ჩვენგან.

მე სულ გუდაამ გახსოვს აპაკი წერეთლის, კონსტანტინე გამსახურდიას, ლეო ქიჩაილისა და სხვათა შემდეგ აპაცი როგორი სიფრთხილით უნდა შეეხოს აფხაზთა გულის სიმახს. ეს ჩამს აფხაზ ქმახსაც უნდა ახსოვდეთ, ქართველთა გულის სიმახს რომ შეეხებინან სოლმა.

მიხარია, შოთა ნიშნიანიძე ეგზომ ლამაზად რომ შეეხო ჩვენი გულების საერთო სიმახს. მე რომ ახლა ამ წერილს ვწერ, უფრო თავისუფლად და ლაღად ვგრძნობ თავს, რადგან მწერალთა კავშირში აფხაზეთის საბჭოს თავმჯდომარე ვარ, უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად აფხაზეთიდან გახლავართ არჩეული, აფხაზეთში მოვკვდი და დავიბადე ხელმეორედ, ლენინური პრემია რომ მივიღე, ათასი დეპუტა მომივიდა და აქე-

დან ნახევარზე მეტი აფხაზეთიდან იყო. სხვა რომ არაფერი, სამადლობელი მეკუთვნის და ვამბობ კიდევაც. და ასეც რომ არ იყოს, სულაც შავი ზღვის პირას, აფხაზეთში მიდგას ოდა.

„ჩანს ოდაზე კოლხთა ღერბი, ღერბი სიმინდ-ჯიქურის, და აფხაზურ ცხენის ნალი ავგაროზად მიკრული“.

შოთა ნიშნიანიძის ლექსის კითხვა რომ ჩავათავე, გულში უსამველო სიტბო ჩამელვარა, ავდექი და ჩემს სიცოცხლეში პირველად მოვძებნე ლექსიკონში გულის განმარტება.

გული — უმთავრესი ნაწილი ცხოველთა შინაგანი აგებულები-სა, რომლისაგანაც მოიქცევის სისხლი ყოველთავე ძარღვთა შინა, — ასე წერია ლექსიკონში.

აუ, რა დიდი ფერება და გაფრთხილება სჭირდება თურმე გულს.

ვანო სარაჯიშვილი – 135

ვანო სარაჯიშვილი, ქართული პროფესიული ვოკალური ხელოვნების ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ქართველი ხალხის უსაყვარლესი მომღერალი, ლირიკულ დრამატული ტენორი, საქართველოს სახალხო არტისტი, „საქართველოს ბულბული“ სიცოცხლეშივე ლეგენდად იქცა. ასეთი პოპულარობა მოუხვეჭა მას იშვიათი სილამაზის ხმამ, დახვეწილმა ვოკალურმა ოსტატობამ და ნათელმა სცენურმა ნიჭმა. დაიბადა 1879 წელს, სიღნაღში. 1887 წლიდან სწავლობდა თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიაში, აქვე მღეროდა მოსწავლეთა გუნდში (1888-1895 წლები); 1898 წელს შევიდა თბილისის სამუსიკო სასწავლებელში (ჩელოს კლასი) 1898-1900 წლებში. იყო ქართული ხალხური გუნდის მომღერალი – სოლისტი (ხელმძღვანელი ს. კავსაძე); 1903 წლიდან პეტერბურგში სწავლობდა სიმღერას ჯერ ი. პრიაშნიკოვთან, შემდეგ ა. პანაევას-კარცევასთან. აქვე შედგა სარაჯიშვილის დებიუტი 1907 წელს ჯუზეპე ვერდის ოპერა „ტრავიატაში“. პარალელურად იტალიაში კასტეანოს ხელმძღვანელობით ეუფლებოდა ბელკანტოს ხელოვნებას (1906-1908 წლებში). მართავდა კონცერტებს იტალიის საოპერო თეატრებში.

პეტერბურგში დაბრუნების შემდეგ მომღერალმა მუშაობა განაგრძო იტალიურ დასში. 1908 წლიდან ცხოვრობდა თბილისში. გამოდიოდა თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრის სცენაზე. 1910-1920 წლები ვანო სარაჯიშვილის შემოქმედების აყვავების ხანაა. 1913 წლის 28 მაისს შეასრულა ფრაგმენტები ზაქარია ფალიაშვილის ახლად შექმნილი ოპერიდან „აბესალომ და ეთერი“ (აბესალომის პარტია). 1916-1917 წლებში ცხოვრობდა ბაქოში, სადაც აქტიურ საკონცერტო მოღვაწეობას ეწეოდა. თბილისში დაბრუნების

შემდეგ სარაჯიშვილი მონაწილეობს ზაქარია ფალიაშვილის ოპერების დადგმებში, ასრულებს აბესალომის („აბესალომ და ეთერი“) და მალხაზის („დაისი“) პარტიებს. ცნობილია, რომ მალხაზის არია „თავო ჩემო“ ზაქარია ფალიაშვილმა ოპერაში შეიტანა ვანო სარაჯიშვილის თხოვნით. მრავალფეროვანია სარაჯიშვილის რეპერტუარი, იგი თანაბარი წარმატებით ასრულებდა, როგორც ლირიკულ ისე დრამატულ პარტიებს: შოთა (დიმიტრი არაყიშვილის „თქმულება შოთა რუსთაველზე“), კოტე (ვ. დოლიძის

„ქეთო და კოტე“), რადამესი (ვერდის „აიდა“), ხოზე (ბიზეს „კარმენი“), ფაუსტი (ჭუნოს „ფაუსტი“), ჰერცოგი (ვერდის „რიგოლეტო“), ალფრედი (ვერდის „ტრავიატა“), ნადირი (ბიზეს „მარგალიტების მაძიებელი“), ლოენგრინი (ვაგნერის „ლოენგრინი“), ლენსკი, (ჩაიკოვსკის „ევგენი ონეგინი“), გერმანი (ჩაიკოვსკის „პიკის ქალი“), სინოდალი (რუბინშტეინის „დემონი“) და სხვ. გადაღებულია კინოფილმში „მამის მკვლეელი“ (1923). მისი ხმა აღბეჭდილი იყო რამდენიმე ტექნიკურად არასრულყოფილ გრამფირფიტაზე, რომელთა რესტავრირებაც განხორციელდა 1999 წელს ანზორ ერქომაიშვილის მიერ ლონდონში აღმოჩენილი დედნების საფუძველზე, ნოდარ ანდლულაძემ კი პირველადი სრულყოფილი ხმოვანება აღადგინა. გამოვიდა ამ ჩანაწერების კომპაქტდისკი. ვანო სარაჯიშვილი დაკრძალულია თბილისის ოპერის თეატრის ბაღში.

ნატო ფაჩნაძე:
ვე პთაპაპოზღი იმ აღაპიანთან, ვინც ქართველი ხალხის სიყვარული იყო, სოლო ჩემი ხნის ახალგაზრდაებისათვის – ნაფიქვილი ქაჩკი.

ნატო ვაჩნაძე:

მისი სიბღერის ქალა უკვდავ ლეგენდასავით ღარჩა ხალხში

1923 წლის ზაფხულში ჩვენი კინომრეწველობა შეუდგა ალექსანდრე ყაზბეგის რომანის „მამის მკვლელის“ მიხედვით სურათის გადაღებას. ფილმში მონაწილეობის მისაღებად მოწვეული იყო ვანო სარაჯიშვილი. ის ასრულებდა იაგოს როლს, მე ვთამაშობდი ნუნუს.

ვისაც ვანო სარაჯიშვილი უნახავს სცენაზე, მისთვის დიდი სიამოვნებაა ცოცხალი და მოძრავი იხილოს ის ეკრანზე. ამ სურათს თუნდაც იმიტომ აქვს ღირებულება, რომ მისი წყალობით საშუალება გვეძლევა, მეხსიერებაში აღვადგინოთ ამ შესანიშნავი არტისტის მაღალი ოსტატობა და შთამაგონებელი სახე.

ვანო სარაჯიშვილმა კინოში მოიტანა არა მარტო თავისი გამოცდილება, არამედ საუკეთესო სცენური ტრადიციები და ის თავისებურება, რომელიც ამ დიდ ხელოვანს ახასიათებდა.

მე მაშინ ძალიან ახალგაზრდა ვიყავი, სულ 16 წლის გოგონა, ადვილად წარმოიდგენთ, თუ რა სიხარული იყო ჩემთვის ვანო სარაჯიშვილის პარტნიორობა. მე ვთამაშობდი იმ ადამიანთან, ვინც ქართველი ხალხის სიყვარული იყო, ხოლო ჩემი ხნის ახალგაზრდებისათვის — ნამდვილი კერპი.

სარაჯიშვილი მაშინ 45 წლის იყო, მაგრამ ნახეთ ის ეკრანზე და დარწმუნდებით, რომ სხვა ნიჭთან ერთად ბუნებამ ის საოცრად დაზოგა და შეუნარჩუნა ახალგაზრდული შეხედულება, დიდი ტემპერამენტი და მომხიბვლელობა.

მთელ ექსპედიციაში ყველაზე უფრო აღტაცებული, ცოცხალი, დაულაღავი, მხიარული და ამასთანავე საოცრად უბრალო და გულისხმიერი ვანო სარაჯიშვილი იყო.

სარაჯიშვილი თავიდანვე დიდი სერიოზულობით მოეკიდა საქმეს.

აპარატის წინ დგას ვანო სარაჯიშვილი — იაგო, უკან კი აპარა-

ტია, ოპერატორი, რეჟისორი, მისი თანაშემწე, ასისტენტები, მსახიობები და საჭირო ტექნიკური პერსონალი. ინყება გადაღება სცენისა, სადაც იაგომ სიყვარული უნდა გამოეცხადოს ნუნუს. აი, საცაა უნდა ამუშავდეს აპარატი, როცა უეცრად სარაჯიშვილმა უკმაყოფილოდ გადახედა აპარატს, მის გარშემო მდგარ ხალხს და საყვედურით მითხრა:

— რას ჰგავს ეს ამბავი? როგორ გამოგიძღვავნო ჩემი სიყვარული, როცა ამდენი ხალხი და შენი ქმარიც კი ეგერ დამდგარან, შემომცქერიან და ერევიან ჩემს საქმეში. არ შეიძლება განა ეს სცენა გადავილოთ მონშეთა გარეშე?

მუშაობდა ის ყოველთვის შთა-

გონებულად და დიდი ტემპერამენტით. ხშირად თვითონვე იყო თავისი თავით კმაყოფილი და, როგორც ჭაბუკი, გულუბრყვილოდ და სიხარულით იტყოდა:

— დიდებულად კი ჩავატარე ეს სცენა! ახ, რა კარგად ვითამაშე! ყოჩაღ ვანო სარაჯიშვილო!

რამდენიმე ტრიუკი ამ ფილმში ისეა გაკეთებული, რომ მასში მხოლოდ ნაწილობრივ მონაწილეობდა სარაჯიშვილი, მაგრამ ის იმდენად გატაცებული იყო თავისი მუშაობით, რომ, როცა ბოლოს ეკრანზე ნახა მთელი სურათი, დარწმუნებული იყო, თითქოს ყველაფერი მის მიერ იყო გაკეთებული.

ერთობ შესაქცევი იყო შემდეგი შემთხვევა: მოქმედების მიხედვით მე ტყეში დავებტები: აი, საცაა დათვი თავს უნდა დამესხას. ტყეში მართლაც იყო დათვი, მაგრამ ის უკანა ფეხით დაბმული იყო და გაბრაზებული ღრინავდა. იმ წუთში, როცა ის თითქო უნდა მე-

აქუსალოში — ვანო სარაჯიშვილი

ცეს, გამოჩნდება იაგო – სარაჯიშვილი, მივარდება დათვს, ჩასცემს ხანჯალს და მოკლავს. ეს კადრი გადაიღო აპარატმა შემდეგნაირად: სარაჯიშვილი — იაგო გადაიღეს ცალკე, გახელებული დათვიც ცალკე. სარაჯიშვილმა — იაგომ მხოლოდ ხანჯალი ამოიღო და რაღაცას ჩასცა. ეკრანზე კი ისე გამოვიდა, თითქო იაგო ეცა დათვს და მართლაც ჩასცა ხანჯალი.

როცა ეს კადრი ნახა ვანო სარაჯიშვილმა, ის იმდენად გაკვირვებული იყო მისი რეალობით, რომ დარწმუნებული შეიქნა, თითქო მართლაც მან მოკლა დათვი. უყურებდა კადრს და ამბობდა:

— ძალიან მარჯვედ კი ვიყავი! აი, ხომ ხედავთ, რა საშინელი მხეცია. მაინც არ შევეუშინდი და ჩავეც ხანჯალი! ხუმრობა ხომ არაა მისი მოკვლა!

სამწუხაროა, რომ მის დროს ხმოვანი კინო არ არსებობდა. ძველმა ეკრანმა აღბეჭდა ვანო სარაჯიშვილის სახე, თამაში, მაგრამ მთელი მისი სიდიადე ხომ სიმღერაში იყო.

ვისაც სარაჯიშვილი მოუსმენია, მისი ხმისა და სიმღერის ძალა განუცდია, მისთვის ის დაუვინყარია.

მრავალს მოუსმენია ვანო სარაჯიშვილი, მაგრამ ბევრს არ ჰქონია ბედნიერება, მოესმინა იმ წუთებში, როცა თითონ მას ემღერებოდა, იმ წუთებში, როცა მას არ შეეძლო არ ემღერა, როცა ის თავის ღმერთთან ურთიერთობაში იყო.

მე ერთხელ მქონდა შემთხვევა ასეთ წუთში მომესმინა მისთვის. ეს მოხდა სიღნაღში. გაზაფხული იყო, აივანზე ვისხედით ძველი ციხე-გალავნის ახლო. ნათელი, მთვარიანი ღამე იყო. ქვევით ალაზნის ველი გადაშლილიყო. დღით მე დავინახე, თუ როგორ ჰყვავოდნენ იქ, ქვევით, ალუბლის და ვაშლის ხეები და ახლაც, ამ ნათელ ღამეში, მეჩვენებოდა, თითქო ვხედავდი მათ და ვყნოსავდი დამატრობელ სურნელს. მთვარით განათებული კავკასიონის თოვლიანი ქედი თეთრად ბრწყინავდა. სიჩუმეში ვიდექით და გავცქეროდით

ნატო ვარნაძე და ვანო სარაჯიშვილი — კადრი ფილმიდან „ამის მკვლელი“

ყველანი ამ მომხიბლავ ჩვენებას. და აი, თითქოს მოულოდნელად კი არა, არამედ თითქო ჩვენი გულიდან ამოსულიყო, მოისმა ჯერ ჩუმი ჰანგი, ისეთივე ჩუმი, როგორაც ლოცვა იწყება.

ეს ვანო სარაჯიშვილი მღეროდა მშობლიურ ურმულს; ჩუმიად დაიწყო, შემდეგ მისი ხმა თანდათან გაძლიერდა, გადაეფინა გაყურებულ ალაზნის ველს და შორეულ მთებს გადასწავდა. მისი ხმა, მისი არსება შეერთებული იყო ამ წუთში იმ მომხიბლავ ჩვენებასთან, რომელიც შორ მანძილზე გადაშლილიყო. მომღერალი თითქო უბრუნდება გარემოს იმ ჰანგს და ხმას, რომელიც მისგანვე მიეღო.

ეს ხმები — დაბადებული ამ ველზე, მის მწვანეში, ალაზნის ტალღებში, გლეხის კერის ღულუნში, — იქნებ ესმოდათ ყველა ამათ ისევე, როგორც ჩვენ, ადამიანებს.

ის მღეროდა დიდხანს და ყველაფერი მას უსმენდა მის ხმაში მისი მშობელი ხალხის ხმა ისმოდა.

ჩემს მეხსიერებაში სამუდამოდ დარჩა ეს ღამე.

სრული ერთი წლის შემდეგ გარდაიცვალა ვანო სარაჯიშვილი.

ის თითქოს მითიურ ორფეოსად იქცა ჩვენთვის და მისი სიმღერის ძალა უკვდავ ლეგენდასავით დარჩა ხალხში.

„მოგონებები და შეხვედრები“, თბილისი, ხელოვნება, 1950 წ.

ლეონიდ სობინოვი:

რად გვინვათ ამ სამღეროდ, როდესაც ვანო სარაჯიშვილი გყავთ?!

აღიარებულ რუს ტენორს ლეონიდ სობინოვს ზოგჯერ ვანო სარაჯიშვილს ადარებდნენ. რამდენად მართალნი იყვნენ პარალელის გამვლებნი, დღეს ძნელი სათქმელია, მაგრამ 1912 წლის 28 მარტის გაზეთი „ზაკავკაზსკაია რეჩის“ ნომერში თუ ჩავიხედავთ, ამოვიკითხავთ: „სობინოვი, რამდენადაც მასზე მსჯელობა შემძლია, არა იმდენად შესანიშნავი მომღერალია, რამდენადაც უბადლო ინტერპრეტატორი, რომელიც მხატვრული სისავსით გადმოგვცემს მის მიერ შესრულებულ ნაწარმოებთა ყოველ წერილმანს. ლეონიდ სობინოვის სიმღერაში გონება მეფობს. მისი ხმა განვრთნილია განვლილი სკოლით უმცირეს დეტალებამდე; ამიტომ ამ ჭეშმარიტ ხელოვან-ოსტატის სიმღერა სტილიურია. სტილი კი განუყრელად თან სდევს მხოლოდ გონების ნაყოფს. ტემპერამენტსა და გრძნობას სობინოვის სიმღერაში მეორე ადგილი უჭირავს. სობინოვი აპოლონია, მის სიმღერას გონების სადავე ჰფლობს; სარაჯიშვილი დიონისოა, გრძნობისა და ტემპერამენტის ქურუმი... დიახ, სობინოვი აპოლონია და ამიტომაც ის კარგია, შეუდარებელია იმ ნაწარმოებებში, სადაც საჭიროა აპოლონიზმი: „ლეონგრინი“, „მაისის ღამე“...

მაგრამ ნაწარმოებებში, სადაც საჭიროა სითბო, ტემპერამენტი, სობინოვი უკვე ის აღარ არის, არ ვიტყვი, რომ სუსტია, არა, მომღერალი-ხელოვანი იქ არ არის თავის სფეროში. აპოლონს არ შეუძლია დიონისოდ გახდომა... სობინოვისთვის საჭიროა ინტელიგენტი მსმენელი. სობინოვის ხმის ტემბრი ცივი სკოლაა, მაგრამ გონების მხატვრული შემოქმედების სკოლაა, სადაც საჭიროა მეტი მუშაობა, სკოლა, სტილი, — იქ სობინოვი შეუდარებელია მხატვრული თვალსაზრისით. აპოლონი — სობინოვია, დი-

ონისო — სარაჯიშვილი, აი, ორი პოლუსი...“

მიუხედავად ასეთი შედარებისა (თუმცა აქ გადაჭარბებული არაფერია), არც სობინოვს დაჰკლებია რაიმე და არც ვანო სარაჯიშვილს მიმატებია. პირიქით, მათი მეგობრობა მუდამ სამაგალითო იყო. მეტიც, ვანოსთვის სობინოვის სახელს მომწუხრავი ზეგავლენა ჰქონდა. მოვიტანთ ერთ მაგალითს. 1908 წელს ვანო სარაჯიშვილს პეტერბურგის იტალიურ დასში დებიუტი ჰქონდა დანიშნული. რეპეტიციაზე ქართველმა მომღერალმა თითქოსდა

ხმის დაკარგვის საშიშროება იგრძნო და შეშფოთდა. მეგობრის „განკურნება“ ჩელოზე დამკვრელმა ილიკო აბაშიძემ იკისრა:

— ვანო, ახლა მომაგონდა, — უთხრა მან აღელვებულ მომღერალს, — ერთხელ სობინოვთან ერთად გამოვდიოდი კონცერტზე, შიშმა ხმა დამიკარგა, სობინოვმა თავისი ნამალი მომცა და ყველაფერი კარგად დამთავრდა.

— მერედა, ამდენხანს რად სდუმდი? — ჰკითხა ვანომ, — რაკი სობინოვისაა, უთუოდ მიშველის, ჩქარა მომიტანე.

„სობინოვის ნამალიც“ გაჩნდა და ვანო სარაჯიშვილის დებიუტმაც ბრწყინვალედ ჩაიარა. სპექტაკლის შემდეგ ვანომ სობინოვს სთხოვა, „მისი ნამლის“ რეცეპტი მიეცა. რუსი მომღერალი წინასწარ ყოფილა გაფრთხილებული მომხდარ ამბავზე და, რა თქმა უნდა, საიდუმლო არ გაამხილა, სამაგიეროდ ვანო ერთ აფთიაქარს მიამაგრა, რომელსაც ყოველ მის

«აპოლონი — სობინოვია, დიონისო — სარაჯიშვილი, აი, ორი პოლუსი...» მიუხედავად ასეთი შედარებისა (თუმცა აქ გადაჭარბებული არაფერია), არც სობინოვს დაჰკლებია რაიმე და არც ვანო სარაჯიშვილს მიმატებია. პირიქით, მათი მეგობრობა მუდამ სამაგალითო იყო.

გამოსვლაზე თითო ბილეთს აძლევდა ე. წ. „სობინოვის წამლის“ საფასურად. ბოლოს და ბოლოს, საიდუმლო გამჟღავნდა, თურმე ი. აბაშიძეს ნარზანი და რძე შეუზავებია.

ვინ იყო ლეონიდ სობინოვი?

ლეონიდ ვიტალის ძე სობინოვი დაიბადა 1872 წლის 26 მაისს იაროსლავლში. აქვე მიიღო ზოგადი განათლება, ხოლო 1894 წელს დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი. სტუდენტობისას უნივერსიტეტის მომღერალთა გუნდშიც მღეროდა. უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ მოსკოვის ქვეითთა სამხედრო სასწავლებელში გაამწესეს. პარალელურად ვოკალის საიდუმლოებას ეუფლება მოსკოვის ფილარმონიული საზოგადოების სამუსიკო-დრამატულ სასწავლებელში. შემდეგ კი სპეციალობით მუშაობდა. ადვოკატურაში პირველ ნაბიჯებს წარმატებაც მოჰყვა. ბოლოს და ბოლოს, სიმღერამ იმძლავრა და 1897 წლის 24 აპრილს დიდ თეატრში დებიუტიც დაინიშნა. ასე გახდა თეატრის სოლისტი. 1905-1911 წლებში დასავლეთ ევროპის საოპერო თეატრების სცენაზე პოპულარობაც მოიპოვა. ორი სეზონი „ლა სკალაში“ გაატარა.

ღირსეული ტენორი, საიმპერატორო თეატრის სოლისტი ლეონიდ სობინოვი იყო რუსული კლასიკური ვოკალური სკოლის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი. გამოირჩეოდა მუსიკალური სახის პოეტურობით, პლასტიკით.

ლეონიდ სობინოვი საბჭოთა ხელისუფლების წლებში დიდი თეატრის დირექტორიც გახლდათ.

ლეონიდ სობინოვი საქართველოს პირველად 1912 წლის მარტში ეწვია. გაზეთი „ზაკავკასკაია რეჩ“ 1912 წლის 4 მარტს მკითხველს აუწყებდა: „გუშინ როსტოვიდან ჩქარი მატარებლით ჩამოვიდა ლეონიდ სობინოვი. 4 და 6 მარტს გამართული კონცერტების შემდეგ იგი გაემგზავრა ბაქოში“. 6 მარტს იგივე გაზეთი წერდა: „ლეონიდ სობინოვის კონცერტი უნდა გამართულიყო სახაზინო თეატრ-

ოპერა „ქალთივზა“, 1900 წ.

ში 4 მარტს, მაგრამ რკინიგზამ ბარგი დროზე ვერ ჩააბარა და კონცერტი გადაიდო“. ბოლოს, როგორც იქნა, რუსი მომღერლის კონცერტებმა წარმატებით ჩაიარა და რეცენზიებიც დაინერა.

ლეონიდ სობინოვი თბილისს მეორედ 1914 წელს ესტუმრა. იმხანად მომღერალი საკონცერტო ტურნეს მართავდა რუსეთში. მან შემოიარა ვიტებსკი, ვილნო, უკრაინა, ყირიმი, ვოლგისპირეთი და თბილისსაც ეწვია. მის აფიშებზე ერთი და იგივე წარწერა იყო გაკეთებული: „ლ. ვ. სობინოვი დაჭრილი და ავადმყოფი ჯარისკაცების სასარგებლოდ მართავს კონცერტებს“. გაზეთი „აზრი“ კი 29 აპრილს ახალ ამბებში იტყობინებოდა: „სახელგანთქმული მომღერალი ლ. სობინოვი უკვე ჩამოვიდა რუსეთიდან თბილისში“.

29 აპრილს სახაზინო თეატრში წარუდგა მსმენელებს. იმავე საღამოს საპატიო სტუმარს ქალაქგარეთ ბანკეტი გაუმართეს. საპასუხო სიტყვაში სობინოვმა დიდი სითბოთი ილაპარაკა მუსიკის ქართველ თაყვანისმცემლებზე, მათ მაღალ მუსიკალურ ერუდიციაზე და რწმენა გამოთქვა, რომ კვლავაც სიამოვნებით ჩამოვიდოდა თბილისში.

2 მაისს მომღერალი მეორედ წარუდგა მუსიკის მოყვარულთ. გაზეთმა „ზაკავკასკაია რეჩმა“ 2 მაისის რეცენზიაში აღნიშნა:

„ლეონიდ სობინოვი არის ვოკალური ხელოვნების უზაძიზანი ხელოვანი, ღვთაებრივი მომღერალი... ჩვენი დიდი მომღერლის საინტერესო პროგრამას შეეძლო დაეკმაყოფილებინა ყველაზე მომთხოვნი მსმენელის გამოვება“.

1923-24 წლების სეზონში ლეონიდ სობინოვი საგასტროლოდ მოინვიეს თბილისში. მის პატივსაცემად წარმოადგინეს ოპერა „დაისი“, სადაც მალხაზის პარტიას ვანო სარაჯიშვილი ასრულებდა. გვიან ღამით კი კოტე მარჯანიშვილმა მეგობარს ბანკეტი გაუმართა.

ამთავითვე უნდა აღვნიშნო, რომ **რუს მომღერალს უყვარდა ქართველი ხალხი, ქართული კულტურა, ქართული სიმღერები. მშვენივრად მღეროდა „მრავალჟამიერს“ და... მეგობრების სითბოთი მოხიბლულმა ბანკეტზე „მრავალჟამიერი“ შემოსძახა, მერე ვანო სარაჯიშვილს მიუბრუნდა და „თავო ჩემოს“ შესრულება სთხოვა.** როგორც კი ქართველმა მომღერალმა პირველი სტროფი ჩაათავა, სობინოვს ალტაცების შეძახილი აღმოხდა. რამდენიმეჯერ გაამეორებინა კიდევც. ბოლოს მეგობარს გადაეხვია და ნალვლიანი ღიმილით თქვა:

— სიმღერის ამ ყაიდას მთელი სიცოცხლე ვეძებ. მოვხუცდი, მაგრამ ვერ დავეუფლე. არ იფიქროთ, რომ სუფრა და პურმარილი მალაპარაკებდეს. მე გეკითხებით: **რად გვინვეთ აქ სამღერლად, როდესაც ვანო სარაჯიშვილი გყავთ?!**

ლეონიდ სობინოვს მასპინძლებმა თბილისში დარჩენა შესთავაზეს. მომღერალმა კი პირიქით, ვანო სარაჯიშვილის დიდ თეატრში გადაბირება მოინდომა და ვანოს უთხრა:

— თქვენ ყველაფერი გააკეთეთ საქართველოსთვის. წამოდით ახლა ჩვენთან, გვაჩვენეთ თქვენი უბადლო ხმა, ტემპერამენტი,

მშვენივრად მოგანცობთ.

საქართველოს ბულბულმა შორს დაიჭირა შემოთავაზებული წინადადება.

— სამშობლოზე უკეთესი არაფერი მეგულება და აქვე დავრჩებიო, — უთხრა კოლეგას.

სამწუხაროდ, სობინოვისა და სარაჯიშვილის მეგობრობა დიდხანს არ გაგრძელებულა. ვანო 1924 წლის 11 ნოემბერს გარდაიცვალა.

სამგლოვიარო დღეებში გაზეთი „ზარია ვოსტოკა“ წერდა: „სობინოვმა შეძლო იტალიური „ბელკანტოს“ სანყისების ნაციონალიზება და ტექნიკური ოსტატობით რუსული სული შთაბერა. იგი არის პირველი რუსი ბელკანტისტი“.

ერთხელ, ემილ კაპელნიცკს სობინოვისთვის უკითხავს: მოგწონდათ თუ არა სარაჯიშვილის ნადირის პარტიაო.

სობინოვი არც დაფიქრებულა, ისე უთქვამს:

— ვანო სარაჯიშვილს ნადირის პარტიაში ტოლი არ ჰყავდა, იგი უნიკუმი იყოო.

ვანო სარაჯიშვილის გარდაცვალების შემდეგ ათი წელი იცოცხლა ლეონიდ სობინოვმა. 62 წლისა გარდაიცვალა 1934 წლის 14

ოქტომბერს მოსკოვში. **ვახაჩა ჩარბოლიუპილი,** წიგნიდან „თითქოს აქ ვიყავ დაბადებული“

ოპერის კბელი თეატრი

გორონცოვის თაოსნობით 1847 წლის 15 აპრილს საძირკველი ჩაეყარა ოპერის თეატრის მშენებლობას, რომელიც იტალიელი არქიტექტორის ჯოვანი სკუდიერის ხელმძღვანელობით ოთხი წლის მანძილზე გრძელდებოდა და 1851 წლისათვის დასრულდა. ინტერიერი მოხატა და გააფორმა რუსმა მხატვარმა გ. გაგარინმა. თეატრი აიგო თბილისის ცენტრალურ, მაშინდელ ერევანსკის მოედანზე (დღევანდელი თავისუფლების მოედანი, ქალაქის მერიის მიმდებარე ტერიტორია). შენობის დაგეგმარების თავისებურება მშენებლობის პირობებით იყო ნაკარნახევი. მეფის ხაზინა უარს ამბობდა დაფინანსებაზე, ამიტომ კერძო პირს თბილისელ ვაჭარს, ვინმე თამამშვეს მიმართეს წინადადებით, რომ თეატრის გარდა შენობის დიდ ნაწილში სავაჭროები მოთავსდებოდა. ამასთან, მალაზიები მის საკუთრებაში რჩებოდა, ხოლო თეატრი კი ქალაქს გადაეცემოდა. იტალიური რენესანსის სტილში აგებული მონუმენტური შენობა მაშინვე გაბატონდა მოედანზე.

მუსიკალური თვალსაზრისით ერთობ „ჭრელი“ ქალაქური ფოლკლორის პირობებში, თბილისის ოპერის თეატრი ქვეყნის კულტურული

ყოფის უმნიშვნელოვანეს კერად გადაიქცა. ამიერკავკასიის მასშტაბით პირველი ოპერის თეატრი, რომელიც 800 მაყურებელს იტევდა, ფასადით და შიდა ინტერიერით იმხანად არსებულ ევროპის თეატრებს შორის არქიტექტურული იერით გამოირჩეოდა. 1851 წლის 12 აპრილს თეატრი გაიხსნა გრანდიოზული მეჯლისით, რომელსაც თბილისის მაღალი საზოგადოება დაესწრო. რამდენიმე თვეში XIX საუკუნის ერთ-ერთ პოპულარულ პარიზულ გაზეთში „ილუსტრასიონი“ (1851 წლის 25 ოქტომბერის ნომერი) დაიბეჭდა ედმონდ დე ბარესის ვრცელი სტატია თეატრის შიდა ხედის ორი სურათით. სტატიის ავტორი წერდა: „ქალაქის ეს ერთადერთი თეატრი, რომლის ინტერიერი მთლიანად მავრიტანული სტილითაა გაფორმებული, უდავოდ წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ელევანტურ, მოხდენილ და წარმტაც სათეატრო ნაგებობას, რისი აღქმაც ადამიანს შეუძლია.“

ძველი შენობა 1874 წლის 11 ოქტომბრის ხანძარმა გაანადგურდა, პრაქტიკულად არ გადარჩა არც ერთი დეკორაცია, კოსტიუმი, თუ რეკვიზიტი, ვერ მოხერხდა მდიდარი სანოტო ბიბლიოთეკის გადარჩენაც.

ალექსეი ტოლსტოი:

ჩვენ განსაკუთრებით გვიყვარს საქართველო და ვაფასებთ ქართული კულტურის საბანძურს

სიცოცხლეშივე კლასიკოსად აღიარებული გამოჩენილი რუსი მწერალისა და საზოგადო მოღვაწის, აკადემიკოს ალექსეი ნიკოლოზის ძე ტოლსტოის საქართველოსადმი დამოკიდებულება განსაკუთრებით გამორჩეულია. იგი ჩვენს ქვეყანას ხუთჯერ ეწვია და ამ მოგზაურობებს, ქართულ სამყაროსთან შეხვედრებს, უკვალოდ არ ჩაუვლია.

ალექსეი ტოლსტოი პირველად 1911 წლის გაზაფხულზე ჩამოვიდა საქართველოში და მოიარა შავი ზღვის სანაპირო; იყო ბათუმში, აფხაზეთში. აქ მიღებული შთაბეჭდილებები აღწერა მოთხრობებში „ეშერა“ და „მცდარი ნაბიჯი“. მეორედ 1915 წელს გვესტუმრა. იმხანად გაზეთ „რუსკიე ვედომოსტის“ სამხედრო კორესპონდენტი იყო და კავკასიის ფრონტზე ეცნობოდა ჯარისკაცების ცხოვრებას. ამჯერად მან 20 დღე დაჰყო ჩვენთან და თბილისის მოსიყვარულებაც მოასწრო. მოგვიანებით მწერალი დაწერს: „ადრიან დილით, აივნებიდან მე დავინახე ნაბლისფერი, მონითალო კრამიტით გადახურული ტფილისი, მისი აღმოსავლეთი მხარე. გამჭვირვალე ჰაერში სახლების სახურავებიდან ამოსული ბოლი მიიკვლევდა გზას. მღვრიე, მქუხარე მტკვარზე ნელა ბრუნავდა მოცურავე წისქვილების ბორბლები... მოშორებით, აზიურ ნაწილში მოჩანს რუსი მონასტრები, გუმბათები... ოთხი საათისთვის მთავარი ბულვარი საზაფხულოდ გამონყობილი მანდილოსნებით, ოფიცრებით, ჯარისკაცებით, ჩოხაახალუხიანი მამაკაცებით ივსება... ტფილისში ღამით ცარიელია ქუჩები... მთანმინდაზე, როგორც აღმასი, ბზინავს მარსი... ტფილისში ღამე გაათიე და გზა გაავაგრძელე ბათუ-

მისაკენ, მონინავე პოზიციებისაკენ“.

საქართველოში ყოფნისას მწერალზე დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია აკაკი წერეთლის ნემტთან ქართველი ხალხის გამოთხოვებას. იგი შემთხვევით შესწრებია სამგლოვიარო პროცესიას. ალ. ტოლსტოი იგონებდა: „**მე მომევიწყავი აკაკი წერეთლის დაპრკაღვისა. მე ვხედავდი, თუ როგორ დაოგლდა ქართველი ხალხი, რომელიც ეთხოვებოდა საყვარელ პოეტს, რომელიც ბროლის კუბოში იწვია... მე მივხვდი, თუ რა იყო თავისი ხალხისთვის აკაკი წერეთელი“.**

თბილისიდან ნასულმა ალექსეი ტოლსტოიმ თითქმის მთელი დასავლეთი საქართველო მოიარა. იმერეთში მთელი თვე დაჰყო და, როდესაც კოლეგებს მოგზაურობის შთაბეჭდილებებს უზიარებდა, უთხრა: „**მე დამატყვევა იმერეთმა, იძაურმა ხალხმა! მაღალი კულტურისა და დიდი გულის ადამიანებმა. საქართველო ნამდვილი აღმორჩანაა ჩემთვის. სიტყვები არ მყოფნის ჩემი აღტაცებისა და სიყვარულის გადმოსაცემად“.**

ბათუმში ჩასული მწერალი დაბინავებულა გონიოს ციხის ტერიტორიაზე, სადაც იმხანად რუსეთის არმია იყო დაბანაკებული.

იმდენად დიდი იყო საქართველოსთან შეხვედრებით მიღებული შთაბეჭდილებები, რომ 1916 წელს ისინი წიგნად შეკრა და „კავკასიის“ სახელით დასტამბა კიდევც.

სამშობლოში მიბრუნებული ალექსეი ტოლსტოი თბილისთან კავშირს არ წყვეტს და აქაურ ჟურნალებს ხშირად უგზავნის თავის ნაწარმოებებს. ასე დაიბეჭდა 1921 წელს ნაწყვეტები მისი „დღიურებიდან“.

საბჭოთა საქართველოსთან შეხვედრა გამოჩენილ მწერალს ცოტათი მოუგვიანდა — 1932 წლის ზაფხულში ჩამოვიდა პირველად მეუღლესთან ერთად. იმხანად იგი კისლოვოდსკში ისვენებდა და საქართველოს სამხედრო გზით იმგ-

ზავრა. წარუშლელი შთაბეჭდილება მოუხდენია ალექსეი ტოლსტოიზე ბუნებას. თბილისის შემდეგ ბათუმსაც ეწვია, იმოგზაურა ჭოროხისა და აჭარისწყლის ხეობებში და განცდილი აღწერა ნარკვევში „აჭარის წყალი“, რომელიც 1933 წლის 1 იანვარს დაიბეჭდა კიდევ გაზეთ „იზვესტიაში“. ნარკვევში გაშუქებული იყო ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობა, ჩაისა და ყურძნის წარმოება, ეროვნული კულტურის განვითარების საკითხები... ბათუმში ყოფნისას მწერალს უბის წიგნაკში ჩაუწერია: „ოდა-სახლები მიმოფანტულია, როგორც მერცხლის ბუდეები, ხეობებში მოედინება მდინარე აჭარის წყალი და ჭოროხი. აქ მრავლად არის ძველი ქვის ხიდები, რომლებიც მოხერხებულად გაუდვიათ მდინარეებზე“.

საბჭოთა საქართველოში მწერალი მეორედ 1934 წელს ჩამოვიდა. ამ სტუმრობამ იგი ქართველ ხალხს მტკიცედ დაამეგობრა. ამჯერად მას ფრიად სასიხარულო შეხვედრა ჰქონდა ტიციან ტაბიძესთან, რომელსაც იგი 1933 წელს გაეცნო ლენინგრადში. მართალია, ალექსეი ტოლსტოი სასტუმროში ცხოვრობდა, მაგრამ ყოველდღე ტ. ტაბიძის ოჯახში დადიოდა. ერთ-ერთი სტუმრობისას ტიციანის მეუღლემ, ქალბატონმა ნინომ, არყით სავსე ვერცხლით მოვარაყებული, მინიატურული ყანნი მიართვა და უთხრა: „თბილისში გატარებულ დღეთა მოსაგონებლად შესვითო“... ეს ყანნი ალექსეი ტოლსტოის მთელი სიცოცხლე არ მოუშორებია, როგორც სანუკვარი რელიქვია, სამუშაო ოთახში, ძვირფას სუვენირებს შორის, ეკიდა.

სცენა საქმტაკლიდან „მეფე თევდორე ივანეს კე“

მას შემდეგ, რაც თბილისში მეგობრებთან ყოფნით გული იჯერა, ბათუმს ეწვია და მონაწილეობა მიიღო ფირდოუსისადმი მიძღვნილ საიუბილეო გამოფენაში.

როდესაც 1937 წელს გენიალური ქართველი პოეტის — შოთა რუსთაველის საიუბილეო ღონისძიება დაინიშნა, კოლეგებმა არც ალექსეი ტოლსტოი დატოვეს უყურადღებოდ და იგი თბილისში მოიწვიეს. სამწუხაროდ, ავადმყოფობამ შეუშალა ხელი, ერთხელ კიდევ მოსიყვარულებოდა ქართულ სამყაროს, „აღთქმულ ქვეყანას“. სამაგიეროდ, ერთი წლის შემდეგ,

1938 წელს იგი კვლავ თბილისშია. იმხანად კისლოვოდსკოი ისვენებდა მწერალი და მეგობარს აკაკი ვასაძემ მანქანა გაუგზავნა და საქართველოს დედაქალაქში მოიწვია მეუღლესთან ერთად. 7 ივლისს ჩამოვიდა მწერალი. გაზეთ „ზარია ვოსტოკას“ კორესპონდენტისათვის მიცემულ ინტერვიუში ალექსეი ტოლსტოის უთქვამს, რომ მისი ჩამოსვლის მთავარი მიზანია საქართველოს ახლოს გაცნობა და ქართველ კოლეგებთან მოთათბირება. საქმე ისაა, რომ ალექსეი ტოლსტოიმ განიზრახა, საფუძველი დაედო საბჭოთა კავშირის ხალხთა ლიტერატურის ისტორიის სახელმძღვანელოს შედგენისთვის, რომელშიაც ქართულ მწერლობას ცალკე თავი დაეთმობოდა, ჩამოსვლას მეორე მიზანიც ჰქონდა. კერძოდ, რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო დრამატულ თეატრში მისი პიესა უნდა დაედგათ და საჭირო იყო რიგი საკითხების მოგვარება. 10 ივლისს ალექსეი ტოლსტოი მწერალთა

«მე დაბატყვება იმეკითა, იქაურა სალხაა! მაღალი კულტურისა და ღიღი გულის ადაშიანება. საქართველო ნაფვილი აღმოჩენა ჩემთვის. სიტყვები არ მყოფნის ჩემი აღტანებისა და სიყვარულის გადმოსახებად»

კავშირში კოლეგებს შეხვდა და სიტყვაც წარმოთქვა. მან თქვა: „საქართველოში ჩამოსვლის მთავარი მიზანი იყო, თხოვნით მიმემართა ქართველი კოლეგებისთვის, დამხმარებოდნენ საბჭოთა ხალხების ლიტერატურის ისტორიის სახელმძღვანელოს ერთი თავის დანერაში. ამ თავში უნდა გადმომეცა ლიტერატურის განუყოფელი კავშირი ფერწერასთან, მუსიკასთან, არქიტექტურასთან... მჯერა, რომ ქართული ლიტერატურისადმი მიძღვნილი თავი დაამშვენებს სახელმძღვანელოს...“ შეხვედრაზე მწერალმა ისაუბრა, აგრეთვე, ევროპაში მოგზაურობის შთაბეჭდილებებზე, შემოქმედებით გეგმებზე... გაზეთ „ახალგაზრდა კომუნისტი“ დაიბეჭდა მისი მიმართვა საქართველოს ახალგაზრდობისადმი. 11 ივლისს კი მწერალთა სასახლეში გაიმართა თათბირი, რომელიც მიძღვნილი აღნიშნული სახელმძღვანელოს შექმნას. სამწუხაროდ, 1938 წლის შემდეგ ალექსეი ტოლსტოი საქართველოში ვეღარ ჩამოვიდა. მან არაერთხელ მიიღო მინვევა საქართველოში სტუმრობაზე, მაგრამ ავადმყოფობის გამო ჩვენთან ჩამოსვლა ვერაფრით მოახერხა. საქართველოში უკანასკნელი სტუმრობის შემდეგ სახელმძღვანელო მწერალმა შვიდიოდე წელი იცოცხლა და 63 წლისა 1945 წლის 23 თებერვალს გარდაიცვალა მოსკოვში.

არ შეიძლება არ გავიხსენოთ 1940 წლის მონვევის ამბავიც. იმ-

ალექსანდრა ტოლსტოის მუზეუმი, სადაც ინახება ტიცინან ტაბიძის ნაწამარი ყანნი, რომორც მწერლის საწამარი რელიქვია

ხანად აკაკი წერეთლის დაბადებიდან 100 წლისთავს ზეიმობდნენ და ალექსეი ტოლსტოისაც დიდი სურვილი ჰქონდა, მონაწილეობა მიეღო სახალხო ზეიმში, მით უმეტეს, მას შემთხვევა მიეცა, უკანასკნელ განსასვენებლამდე მიეცილებინა დიდი ქართველი მგოსანი. სამწუხაროდ, ამჯერადაც ავადმყოფობამ შეუშალა ხელი, თუმცა აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილი მისი წერილები ერთდროულად გამოქვეყნდა გაზეთებში — „ივესტიასა“ და „ზარია ვოსტოკაში“ 1940 წლის 22 ივნისს. იგი წერდა: **„ჩვენ განსაკუთრებით გვიყვარს საქართველო**

და ვაფასებთ ქართული კულტურის საბანძურს. ისინი ჩვენს წინაშე წარმოდგენენ, რომორც უძველესი ზღაპრული ბანძი. ჩვენს ახალგაზრდა საბჭოთა მწერლებსა და პოეტებს შეუძლიათ, ბევრი რამ ისწავლონ ნიჭიერი და თავმდაბალი, საკუთარი თავისადმი მომხთოვნე, დაუღალავი მოღვაწის — აკაკი წერეთლისაგან.“

„აღთქმულ ქვეყანასთან“ ალექსეი ტოლსტოის სიკვდილამდე არ გაუწყვეტია კავშირი და მუდამ მისი ისტორიის, ხელოვნებისა და კულტურის თაყვანისმცემელი იყო. ამის დასტურად მოვიტანთ ერთ მაგალითს. ეს მოხდა მაშინ, როდესაც შალვა ნუცუბიძის მიერ მაღალ მხატვრულ დონეზე ითარგმნა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ და რუსულ ენაზე დაისტამბა. მწერალი წერდა: **„მე მიწადა მადლობა გადავუხადო მთარგმნელს — შ. ნუცუბიძეს, რომელმაც მე, საბჭოთა მკითხველს, საშუალება მომცა, შემეგრძნო რუსთაველის სიდიადე... თარგმანმა დამარწმუნა, რომ დიადი რენესანსის განთიადზე ასე შეეძლო ემღერა მხოლოდ დიდოსტატს“.**

დეა სვანიძე

ქუთაისის თოჯინების თეატრში შარჟან შადგა „ბურატინოს“ პრემიერა

რა სენსაციური ჩანაწერები დაგვიტოვა აკაკი სორაძემ?

ამ ვებერთელა მსახიობს, მოღვაწეს, ქართული თეატრის კორიფეს უდავოდ აქვს უფლება, იმდროინდელი მოვლენები — ეხება ეს თეატრს თუ საზოგადო ყოფას — ისე მიიტანოს დღევანდელ თაობამდე, როგორც ეს მისი თვალსაწიერიდან ჩანდა. XXI საუკუნის საქართველო, იქნებ, ბევრ შეფასებაში არ დაეთანხმოს ჩანაწერების ავტორს (ამ გადასახედიდან ხომ ყოველივე სხვაგვარად მოჩანს), მაგრამ, ვფიქრობთ, იმ ეპოქის თუ გარემოს გაცნობა, რომელშიც ჩვენი დიდი წინაპრები ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ, უთუოდ საინტერესო იქნება დღევანდელი ქართველებისთვის. მერე რა, რომ ამ ჩანაწერებში შეხვდებით მსახიობის კოლეგებს, რომლებიც მთლად მისაბაძი საქციელით არ გამოირჩევიან; იმავე დროს, შეხვდებით ლავრენტი ბერიას, საქართველოს ცკ-ის ამა თუ იმ მდივანსა თუ თანამშრომელს, რომლებიც კოლეგებისგან დაბეზღებული მოღვაწის გადარჩენაზე „ზრუნავენ“, შეხვდებით კეთილ, სტუმართმოყვარე ბელადს, რომელსაც ქართველებთან ყოფნას არაფერი ურჩევნია; აქვე სხვა დიდი მსახიობებისა თუ რეჟისორების მისამართით გამოთქმულ საყვედურსა თუ მწარე კრიტიკასაც ამოიკითხავთ, მაგრამ გვინდა, შეგახსენოთ — ეს ერთი კაცის, ერთი დიდი მსახიობის თვალთ დახახული ის მოვლენებია, რომლებიც თეატრში, ქვეყანაში, „დიდ“ საბჭოეთში ხდებოდა, და ამ ჩანაწერებს სულაც არ აქვს უდავო ჭეშმარიტების მტკიცების პრეტენზია.

(გაბრძელება. დასაწყისი ის. „ისტორიული მემკვიდრეობა“ №5-6)

გაჩნდნენ ხელოვნებაში მედრო- ვენი, რომელთაც უნდოდათ, კო- ტეს ავტორიტეტი თავისი კარიე- რისათვის გამოეყენებინათ. გარს შემოეხვია კოტეს მოქიფენი, ყო- ველი ჯურის მოქიფენი, ყოველი ჯურის ბოჭემის ხალხი. ყველა ცდილობდა, კოტეს დამცველად გამოსულიყო და ამით მისი გული მოეგო. გინებამ ახმეტელისა და დურუჯელებისა უმაღლეს მწვერ- ვალს მიაღწია. „ქართული თეატრ- ის შეურაცხმყოფელნი, ინტრი- განები, უნიჭონი, ნიჭიერ მსახი-ობთა მღვენელნი, ავანტიურის- ტები“ და სხვა ამგვარი ეპითეტე- ბით გვიმასპინძლებოდნენ ახმე- ტელის მომხრეებს და თვით ახმე- ტელს. თანდათან ისე გააღვივეს კოტეს ეჭვები სანდროს მიმართ, მანაც გული აიცრუა სანდროზე. **ხანდახან ვფიქრობ, რომ კოტემ, საზოგადოდ, გული აიცრუა ქარ-**

თულ თეატრში მუშაობაზე და უნდოდა, ისე გასცლოდა მას, რომ შერჩენოდა სახელი ქართუ- ლი თეატრის მოჭირნახულისა, რომელსაც თითქოს ახმეტელი და მისი კორპორანტები არ აძ- ლევდნენ საშუალებას, ემუშავნა. ხომ ყველამ იცის, რომ კოტე დიდ- ხანს ვერცერთ თეატრში ვერ ძლებდა და, თუ საქართველოში ჩამოვიდა, იმიტომ, რომ ბათუმით საზღვარგარეთ წასულიყო. კოტე სუსტი ნებისყოფის კაცი იყო, ხშირად მოექცეოდა ხოლმე გავლენის ქვეშ. ერთი ფაქტი: კო- ტემ კარგად იცოდა, რომ არსდე- ბოდა დურუჯი, რომლის მიზანი იყო, კოტე შეენახა ქართულ თე- ატრში და მისი მითითებები ახა- ლი თეატრის შექმნის შესახებ ზუსტად გაეტარებინა ცხოვრება- ში. კოტე თვით ლებულობდა მო- ნანილეობას მანიფესტის შედგე-

ნაში და თვით ლებულობდა მონა- ნილეობას დურუჯის გამოსვლის ფორმის შედგენაში. **ძველი ქარ- თული თეატრის და მსახიობის წინააღმდეგ არავინ არ იყო ისე უღმობლად განწყობილი, რო- გორც თვითონ კოტე.** ხოლო, რო- დესაც დურუჯის გამოსვლამ თე- ატრში აღშფოთება გამოიწვია, იმავე ღამეს, წარმოდგენის დამ- თავრების შემდეგ, გაიქცა კოტე მაყაშვილთან (იმ დროს მწერალ- თა კავშირის თავმჯდომარესთან) და ევედრება შეცვლას, „მე ვულა- ლატე საქართველოს, შემაცდი- ნეს, საშინელი ამბავი ჩამადენი- ნეს“ და სხვ. ეს ფაქტი, მე ვფიქ- რობ, ძალიან დამახასიათებელია კოტეს ადამიანური ბუნებისათ- ვის. ხალხში გავრცელდა ხმა, რომ ახმეტელი კომუნისტებს მიეყიდა, რომ მას არაფერი აქვს საერთო ქართულ კულტურასთან. **კოტეს ირგვლივ დაირაზმნენ მონაციო- ნალისტო ელემენტები, განსა-**

კუთრებით რეჟისორები, ძველი მსახიობები და სანდროსა და კოტეს გათიშვას აჩქარებდნენ. რასაკვირველია, ამ არეულ, მღვრიე წყალში ყველა თევზის დაჭერას ლამობდა. გაჩაღდა ინტერესთა თამაში.

ახმათელი და ჩვენ ვბრძნობდით ამ თამაშს. არც ერთხელ კოტეს წინააღმდეგ სიტყვა ცუდი არ თქმულა, ხოლო ბრახი მოგვდიოდა იმ ხალხის მიმართ, რომლებმაც კოტე, ეს დიდი ხელოვანი, გახადეს თავიანთი მზაკვრული მიზნების მისაღწევ იარაღად. სანდრო იყო პრინციპული ხელოვანი, კარგი სამეგობრო და საამხანაგო კაცი. გულწრფელი და დაუდგარი მეზობელი ნამდვილი ახალი ქართული თეატრის შექმნისათვის — ფორმით ნაციონალურის და შინაარსით ინტერნაციონალურის. გრძნობდა, რომ საბჭოთა ხელისუფლებამ შეუქმნა ქართულ თეატრს განახლების ყოველგვარი პირობები, მტკიცედ იდგა საბჭოთა პლატფორმაზე. ვიმეორებ: **იმხანად საშას კოტეს წინააღმდეგ ძვირ სიტყვას ვერ ათქმევინებდი და ყოველთვის ცდილობდა, როგორმე თვალი აეხილა მისთვის ამ ადამიანებზე, რომლებიც კოტეს, როგორც უსულო ტიკინას, ათამაშებდნენ.**

საინტერესოა ასეთი ფაქტიც: სანდროს მოწინააღმდეგენი საზოგადოებაში ავრცელებდნენ ხმას, რომ ახმათელი და მისი ამხანაგები კომუნისტებს მიეყიდნენ, ხოლო პარტიულ საზოგადოებრიობაში სანდროს ეძახდნენ ფაშისტს. „მარჯანისტები“ ავრცელებდნენ ხალხში ხმას, თითქოს ახმათელმა, ხორავამ და ვასაძემ გააძევეს მარჯანიშვილი თეატრიდან. საშინელი პროვოკაციაა. თითქოს ჩვენ განცხადება განცხადებაზე შეგვქონდა ცეკაში, რომ მარჯანიშვილი მოეშორებინათ თეატრიდან. ეს უსინდისობაა, თუმცა, რა სინდისი მოეკითხება იმ ხალხს, ვინც ყველაფერს სწირავდა იმისათვის, როგორმე თავისი კარიერა მოეგვარებინა.

კოტე მოაშორეს რუსთაველის

თეატრს ანჯაფარიძემ და მისმა წრემ. „ზესტაფონელებიც“ გადავიდნენ ანჯაფარიძის მხარეზე, განსაკუთრებით დ. ანთაძე, რომელსაც სურდა ახმათელის ადგილის დაკავება.

არწმუნებდნენ კოტეს, დაენებებინა თავი თეატრისათვის და უწინასწარმეტყველებდნენ, რომ ერთ წელიწადში თეატრში დარჩენილი ახმათელი და მისი ჯგუფი მხატვრულად უთუოდ დამარცხდებოდა, რის შემდეგ მარჯანიშვილი და მისი მომხრეები „გამარჯვებულები“ დაბრუნდებოდნენ თეატრში.

კოტე წავიდა თეატრიდან და შეუდგა კინოსურათის გადაღებას. ფიქრობდა — ერთი წელიწადი სურათზე წავიმუშავე და შემდეგ, როდესაც ახმათელს გააგდებენ თეატრიდან — დავბრუნდებიო.

საშა ახმათელი ბევრს ეცადა, დაებრუნებინა კოტე თეატრში. თვითონაც წავიდა კოტესთან მოსალაპარაკებლად. ყველანაირ დათმობაზე მიდიოდა, ოღონდ კოტე თეატრისათვის შეენახა. თითქოს შეთანხმებაც მოხდა, მაგრამ კოტეს გარს ეხვია, ასე ვთქვათ, „მარჯანისტები“, რომლებიც ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რომ შეთანხმება არ მომხდარიყო. კოტეს მოადგილედ კინოში იყო კინორეჟისორი შაქრო ბერიშვილი, რომელსაც სხვებთან ერთად მიუძღვის დიდი წვლილი კოტესა და სანდროს გათიშვაში. შეთანხმება ვერ მოხდა. დასიდან წავიდნენ ანჯაფარიძე, გამრეკელი, დონაური. დანარჩენები დარჩნენ თეატრში. **დ. ანთაძე გამძაფრებულ მუშაობას ეწეოდა ახალგაზრდებში, რომ აემხედრებინა ისინი ახმათელის წინააღმდეგ.** რაკი მთავრობამ თეატრი ახმათელს ჩააბარა, დაიწყო მარჯანისტების ბრძოლა ახალი თეატრის შექმნისათვის ქუთაისში. დაიწყო უსირცხვილო გადაბირება მსახიობებისა. ამ საქმეში დიდი ღვაწლი მიუძღვის დ. ანთაძეს, რომელიც ცდილობდა, ახალ თეატრში ახმათელის ადგილი დაეკავებინა.

გაიხსნა სეზონი უკოტეოდ. პრემიერად წავიდა „ზაგმუკი“. სანდრომ კიდევ ერთხელ სცადა კოტეს

თეატრში დაბრუნება. რასაკვირველია, კოტე არ გამოუშვეს და წარმოდგენა უკოტეოდ წავიდა. **საშა ყოველთვის გვარწმუნებდა, რომ კოტე დიდხანს ვერ გაძლებდა გარს შემორტყმულ წრეში, გაიგებდა მათ მზაკვრობას და დაბრუნდებოდა ისევ თეატრში.** გაიხსნა ქუთაისის თეატრი. თეატრიდან წავიდნენ უმანგი, მრავალი მსახიობი და, მათ შორის, ახალგაზრდებიც.

დამახასიათებელია ერთი ფაქტი, თუ რა აინტერესებდათ წასულ მსახიობებს, როდესაც კოტესთან მიდიოდნენ. ეს ფაქტი დიდად მეტყველებს კოტეს ირგვლივ მყოფი მსახიობების მიზნებზე.

არ მომწონდა „მარჯანისტების“ საქციელი. ვხედავდი და ვგრძნობდი მათ ზრახვებს, მათ ფლიდურ განცხადებებს ახალი ქართული თეატრის შექმნის შესახებ. იმათ მხოლოდ თავისი კარიერა აინტერესებდათ და არა ქართული თეატრის მომავალი. ვხედავდი, რომ ისინი იყვნენ ყოველგვარ პრინციპულობას მოკლებული ხალხი და ყოველი მათგანი ელოდა დაპირებულ როლს (კოტე ყველას სათითაოდ დაპირდა ამა თუ იმ როლს). ძველმა რეჟისორებმა, იმ იმედით, რომ კოტე თავის მარჯვენა ხელად ახალ თეატრში მათ გახდიდა, საშინელი დანძღვა-გინება გააჩაღეს რუსთაველის თეატრის წინააღმდეგ. ანჯაფარიძეს ქუთაისის თეატრშიც კოვზი ნაცარში ჩაუვარდა — კოტემ მთავარ რეჟისორად მიიწვია კ. ანდრონიკაშვილი. ჭიაურელი ისევ გარეთ დარჩა. მე არ ვიცი, ახმათელთან რატომ დარჩა ზოგიერთი მსახიობი. ვფიქრობ, რომ ზოგი მათგანი წინასწარ გრძნობდა, რომ კოტესთან „ზესტაფონელები“ მათ არ გაახარებდნენ და არჩიეს, ახმათელს ამოდგომოდნენ გვერდით. **ნამდვილად ვიცი, წულუპიძე იმიტომ დარჩა სანდროსთან, რომ თეატრში პრემიერას ადგილი დაეკავებინა — მარჯანეშვილთან, სადაც ვ. ანჯაფარიძე იყო, მისი კარიერა უთუოდ განწირული იყო.**

ვხედავდი, თუ როგორ დევნიდა საზოგადოება ახმეტელს. მესმოდა მისი უმართებულო გინება, ლანძღვა, ვგრძნობდი, რომ სანდრო ნამდვილად ებრძოდა ყოველგვარ ინტრიგანებს, იბრძოდა ახალი იდეური საბჭოთა მსახიობის შექმნისათვის, რომ მტკიცედ იცავდა თეატრში კოლექტივობას, იყო კოლექტივში დევიზის: ერთი ყველასათვის და ყველა ერთისათვის — განუხრელად გამტარებელი, ყოველ საქმიანობაში მაგალითის პირველი მიმცემი. მე ეს ძალზე მომწონდა და ერთგულად ამოვუდექი გვერდით და ვიბრძოდი მასთან ერთად რუსთაველის თეატრის მომავლისათვის.

ჩვენ მხარეზე იყვნენ მრავალნი პარტიულ მუშაკებიდან, მწერლებიდან, ახალგაზრდობიდან. ჩვენ კარგად ვიცოდით, რომ მხოლოდ დაულალავი შრომით, კარგი წარმოდგენებით შეგვეძლო საზოგადოებაში ავტორიტეტის მოპოვება; ახმეტელმა აკრძალა მარჯანიშვილის თეატრზე ყოველგვარი ლაპარაკი. ძალიან გაჯავრდებოდა ხოლმე, როდესაც ვინმე ცუდად ახსენებდა კოტეს ან მის მსახიობებს.

დაიდგა „ანზორი“, „რღვევა“, „ყაჩაღები“, „თეთნულდი“ და სხვა პიესები, რომელთაც საზოგადოებაში დიდი მოწონება დაიმსახურეს. 30-33 წლებში მოსკოვში გამართულმა გასტროლებმა დიდი სახელი გაუთქვა თვით ახმეტელს და რუსთაველის თეატრს. ქართველმა საზოგადოებრიობამ პირი იბრუნა რუსთაველის თეატრისაკენ. ნამდვილი პატრიოტები გახარებულნი იყვნენ, რომ ქართველ ერს ჰყავდა ორი შესანიშნავი თეატრი. რაც უფრო დიდ სახელს იხვეჭდა რუსთაველის თეატრი, მით უფრო გაცოფებულნი იბრძოდნენ ჩვენ წინააღმდეგ. მიდიოდა წლები და „მარჯანიშვილისტებს“ არავინ ეპატიჟებოდა რუსთაველის თეატრში.

მარჯანიშვილის თეატრი გადმოიყვანეს თბილისში. ახლა ბრძოლამ მწვავე ხასიათი მიიღო. იმედგაცრუებული „მარჯანიშვილისტები“ რა ხერხებს, რა პროვოკაცი-

ებს, რა დემაგოგიას არ მიმართავდნენ, რათა გაეშავებინათ ჩვენი თავი საზოგადოების წინაშე და ამ საქმეს სათავეში ედგა დიდი დემაგოგი, პროვოკატორობის მომწიფი, უნიჭო რეჟისორი და პატივმოყვარე ინტრიგანი დოდო ანთაძე (მაგაზე სხვა ადგილას).

ჩვენი თეატრი კი განაგრძობდა მუშაობას. თეატრში შეიქმნა მაგარი და ნიჭიერი ბირთვი რეჟისორისა, მხატვრებისა, მუსიკოსებისა, თეატრში მუშაობდნენ შ. ალსაბაძე, კ. პატარიძე, ი. ტალია, ირ. გამრეკელი, ახალგაზრდა დიმიტრი თავაძე, ვ. გოკიელი, გ. კილაძე, მსახიობები გ. დავითაშვილი, ა. ვასაძე. წამოიზარდნენ ახალგაზრდა ნიჭიერი ძალები: ე. ლორთქიფანიძე, ი. აბაშიძე, ლალიძე და მრავალი სხვანი. მძიმე მატერიალურ პირობებში გვიხდებოდა მუშაობა, მაგრამ იმდენად გვიტაცებდა შემოქმედებითი საკითხები, რომ თეატრში დღე და ღამეს ვატარებდით. ახმეტელმა შექმნა მეგობრული, ამხანაგური ატმოსფერო კოლექტივში და ჩვენ ყველას თეატრი საკუთარ ოჯახად მიგვაჩნდა.

შეკრული იყო არამარტო შემოქმედებითი პერსონალი, არამედ მთელი ტექნიკური პერსონალი. ბევრ მსახიობს სურდა ჩვენს დასში მოხვედრა, მაგრამ სანდრო არ ლებულობდა ინტრიგანებს, უნიჭოებს და ცერბერივით ედგა დარაჯად კოლექტივის ერთსულოვნებასა და მთლიანობას.

იქ კი, მარჯანიშვილის თეატრში, თავი იჩინა უზნეობამ, გარყვნილობამ. სიმართლე უნდა ითქვას, დ. ანთაძე ებრძოდა ამ უმსგავსობას, მაგრამ ვერას გახდა. კოტე გულგრილად ეკიდებოდა თეატრის ეთიკურსა და მორალურ მხარეს. კარიერისათვის რას არ სჩადიოდნენ. თვითონ წამყვან მსახიობებში დაირღვა ერთსულოვნება, წარმოიდგინეთ — ზესტაფონელებს შორისაც კი. გამოვყოფ თ. ჩხეიძეს, რომელიც ნუხდა კოლექტივში შექმნილი მდგომარეობის გამო. არაერთხელ მე და ჩქიძე ღამით გავსულვართ ქალაქგარეთ, დავმსხდარვართ რომელიმე რესტორანში და საათობით გვიმ-

სჯელია, როგორ გვეშველა არეულ-დარეული საქმისათვის.

თუ თეატრში ყველა თავისი ანგარიშით მოდის, თუ თეატრის კოლექტივის დამაკავშირებელია ყოველი მსახიობისადმი დაპირებები და ყველა ელის ხელმძღვანელობის მიერ დანაპირების განაღდებას — იქ კოლექტივი არ არის, არც რაიმე იდეურობას უნდა ვეძებდეთ — ასეთი კოლექტივი ვერ შექმნის თეატრს. ვითომდა საქმის გამოსწორების მიზნით, წამყვანი მსახიობები აშკარად ერეოდნენ კოტეს ფუნქციებში, შეიქმნა მრავალი დაჯგუფება. ყველა იმ ჯგუფს აერთიანებდა მხოლოდ რუსთაველის თეატრისადმი სიძულვილი, სხვა საკითხში ერთმანეთს ჭამდნენ. ბევრი იყო შემთხვევა, რომ მარჯანიშვილის კოლექტივიდან მოსულან მსახიობები სანდროსთან და უთხოვიათ უკან დაბრუნება. ქეიფობა, ლოთობა, ბოჰემური ცხოვრება, ზოგიერთის გარყვნილობა ედო სარჩულად იმათი კოლექტივის ზნეობრივ მხარეს. კოლექტივი ისე დაიშალა, რომ დაინყეს კოტეს კრიტიკა და დამუშავება. ამ საქმეში პრიორიტეტი ეკუთვნის ვ. ანჯაფარიძეს და შემდეგ დ. ანთაძეს.

საქმე იქამდე მივიდა, რომ დელეგაცია ანჯაფარიძის მეთაურობით ხშირად დადიოდა ცეკაში თხოვნით, მოეშორებინათ კოტე თეატრიდან. აბრალედნენ გარყვნილობას, საქმის ცუდ გაძლოლას, თეატრში გარყვნილი ქალების ყოლას და სხვა ასეთი. ხაშურში საზაფხულოდ ყოფნის დროს ვ. ანჯაფარიძემ ააჯანყა თეატრის ახალგაზრდობა და ავადმყოფ კოტეს, თითქმის სასამართლო გაუმართეს. ახალგაზრდობამ ანჯაფარიძესთან ერთად დატოვა თეატრი, ხოლო ცოტა ხნის შემდეგ ანჯაფარიძე დაბრუნდა თეატრში და ახალგაზრდობა კი გარეთ დარჩა.

კოტეს გული აუცრუვდა თავის თეატრზე და აიღო მოსკოვის თეატრებში დადგმები.

ერთხელ მოსკოვში ყოფნის დროს ხელოვნების სამმართველოს უფროსთან შ. დუდუჩავასთან

მივიდნენ ანჯაფარიძე, ლამბაშიძე, ანთაძე, თუ არ ვცდები — უჩხეიძეც, და გადასცეს ხელმოწერილი განცხადება, სადაც მოითხოვდნენ „გამორჩევილებული მოხუცის“ მოშორებას (ეს გაგონილი მაქვს თეატრალური მუზეუმის დირექტორ გ. ბუხნიკაშვილისგან). დუდუჩავამ უპასუხა დელეგაციას, რომ ასეთი დიდი საქმე მის კომპეტენციაში არ შედიოდა, დაჰპირდა, ეცნობებინა ხელმძღვანელი ამხანაგებისათვის. შემთხვევით იქ მყოფ ბუხნიკაშვილს განცხადების ასლი გადაუღია და ეს ასლი დღესაც, თურმე, მის არქივში ინახება.

მოსკოვიდან დაბრუნებულ კოტეს ხელოვნების სამმართველოში შეუვლია. დუდუჩავას გადაუცია კოტესათვის დელეგაციის მოთხოვნა მისი თეატრიდან მოშორების შესახებ. მოხუცს გული წასვლია და იატაკზე დავარდნილა.

მალე კოტე ისევ მოსკოვს გაემგზავრა. იქიდან გამოუგზავნა წერილი ახმეტელს. გავიდა ცოტა დრო და მოვიდა ცნობა კოტეს უეცარი გარდაცვალების შესახებ. „კოტეს მონაფეებმა“ სასწრაფოდ დაიბრუნეს განცხადება. და მის შემდეგ ნიანგის ცრემლებით დასტირიან კოტეს სახელს. ამაზე შორს ცინიზმი ვერ წავა. **თავიანთ მასწავლებელს ჯერ სისხლი გაუშრეს და შემდეგ სიცოცხლეც მოუსწრაფეს, დღეს კი დადიან და კოტეს სახელით ვაჭრობენ, საფლავეშიც არ ასვენებენ მოხუცს. წარმოუდგენელია ასეთი პირმოთნეობა და ორგულობა. დღეს სჭირდებათ კოტეს სახელი ქართულ თეატრში თავიანთი პოზიციების გასამაგრებლად და კვლავ განაგრძობენ რუსთაველის თეატრის გინებას.**

არ ასვენებენ ახმეტელსა და მის მომხრეებსაც, ალბათ, ეშინიათ — ვაითუ, სიყალბე კოტესადმი სიყვარულისა გამოაშკარავდეს და დღეს პირზე საკოცნელი სახე ხვალ ჩასაფურთხებელი გახდეს. ამ ხალხს ავიწყდება, რომ ამქვეყნად და ისიც საბჭოთა პირობებში, არაფერი დაიმალება და სიმართლე სააშკარაოზე გამოვა.

„მარჯანისტების“ ვეკილები გაიძახიან — „კოტე რუსთაველის თეატრმა მიიყვანა სიკვდილამდე. ქართველი ხალხი არასოდეს დაივინწყებს კოტეს ცრემლებს, როდესაც ქუთაისში მიდიოდა“.

რა უსინდისობაა და პროვოკაცია. მომდევნო თაობა მისწვდება სიმართლეს და სააკჰარაოზე გამოიტანს, თუ რა ტრაგედია დაატრიალეს კოტეს თავზე მისმა გამოზრდილმა „მონილეებმა“.

კოტეს გარდაცვალების ამბავმა თავზარი დასცა რუსთაველის თეატრის კოლექტივს და, განსაკუთრებით, სანდროს. მან მოიწვია კრება და აცნობა დასს ეს შემზარავი ამბავი. სანდრო ლაპარაკს ვერ ახერხებდა — ცრემლები ახრჩობდა. რასაკვირველია, ჩვენი აღშფოთება მიმართული იყო იმ ხალხისკენ, ვინც კოტე სიკვდილის პირამდე მიიყვანა. ვაცხადებ კატეგორიულად — პირველები, რომლებმაც დაურხიეს სანდროს ხმა, რომ ის ნაციონალისტია, ფაშისტია, საბჭოთა ხელისუფლების მტერია და სხვა ამდაგვარი, იყვნენ „მარჯანიშვილისტები“, რომლებიც მისი და რუსთაველის თეატრის მუშაკების წინააღმდეგ პოლიტიკურ პროვოკაციებსაც კი არ ერიდებოდნენ.

არ შეიძლება, ადამიანი ფაშისტი იყო და ამავე დროს, უაღრესად რევოლუციონერულ წარმოდგენებს დგამდე, წარმოდგენებს, რომლებიც საბჭოთა საზოგადოებრიობის და პრესის მიერ აღიარებული იყო, როგორც დიდი მიღწევა პარტიის ეროვნული პოლიტიკისა და, მეორეც, გამოსახულება გამარჯვებული მუშისა და გლეხის რევოლუციური სულისკვეთებისა. და, აკი, ამიტომაც რუსთაველის თეატრმა ჩვენი კავშირის ხალხთა თეატრალურ ოლიმპიადაზე პირველი ხარისხის პრემია მიიღო და დაისვა საკითხი თეატრის უცხოეთში გაგზავნის შესახებ. **გულს შემოყრილ „მარჯანიშვილისტებს“ რომ როგორმე დაემცირებინათ რუსთაველის თეატრის გამარჯვებები, ხმას არხევდნენ, რომ საქებარ რეცენზიებს თითქოს ახმეტელი აწერი-**

ნებდა. რა უკბილო და უსუსური ბრალდებაა — განა შეიძლებოდა, რომ პარტიული და საბჭოთა პრესა მოესყიდა ახმეტელს, განა შეიძლებოდა, ლუნაჩარსკის, თ. კონის, ბესკინის, კრუტის, ვოლკოვის და ასეთ მოღვაწეთა, მოსკოვის, ლენინგრადის, კიევის, ხარკოვის თეატრების მოსყიდვა, რომ მათ ეთქვათ, რუსთაველის თეატრისაგან შეიძლება ბევრი ვისწავლოთო? როგორ შეიძლებოდა უცხოელ კრიტიკოსთა მოსყიდვა, რომლებიც აღფრთოვანებულ წერილებს უძღვნიდნენ ჩვენს წარმოდგენებს?! როგორ შეიძლებოდა ყოველ საღამოს მაყურებლებით სავსე დარბაზის მოსყიდვა, რომლებიც არნახულ ოვაციებს უმართავდნენ კოლექტივს და, ვერ იკავებდნენ რა თავს, ქალი თუ კაცი, ახალგაზრდა თუ ხანდაზმული, ავარდებოდნენ ხოლმე პარტიურიდან სცენაზე?

ან როგორ უნდა მოესყიდა ვინმე ახმეტელს, იხსანად რუსეთში არავისთვის ცნობილ რეჟისორს, რომელიც ჩვენსავით ნახევრად მხიარულ ცხოვრებას ატარებდა?!

მაგრამ, მაშინ, საქართველოში ინტრიგანებს, შურიტ გამონვაულ ღვარკლბაჩინილთ თეატრის წინააღმდეგ გასაპალი ჰქონდათ. მე მჯერა, რომ მომავალი თაობები აღადგინენ სიმართლეს და რუსთაველის თეატრის და ახმეტელის დიდ ღვაწლს ქართული თეატრის დიდების საქმეში.

ახმეტელის შემოქმედებაზე ცალკე მექნება ლაპარაკი.

მე ჩასიძებული ვიყავი ჩემი მეუღლის მშობლების ოჯახში. ძალიან კარგად ვგრძნობდი თავს. მე და ჩემს მეუღლეს ცალკე ოთახი გვქონდა. მესხიშვილების ოჯახი მრავალრიცხოვანი იყო. ვცხოვრობდით ერთ ოჯახად, ტკბილად, შეხმატკბილებულად. არასოდეს მიფიქრია, ცალკე ბინაში გადავსულიყავი.

ერთ დღეს მოვიდა ჩემთან ვასა-

ქე და მითხრა: არც შენა გაქვს ბინა, არც მე. მოდი, ვთხოვოთ ბერიას, ახალ სახლებში მოგვცეს ბინები. თვითონ ცხოვრობდა მაშინდელ ვოზნესენსკის ქუჩაზე კარგა მოზრდილ ორ ოთახში. მე ვუთხარი, რა მინდა-მეთქი და უარზე დავდექი. მან იმდენი მიჩიჩინა რამდენიმე დღეს, რომ, მაინცადა მაინც სიხარულით არ მოვკიდებულვარ ბინის საქმეს, მაგრამ განცხადებები მაინც დავწერეთ; მითხრა, რომ მოაწყობდა ბერიასთან ამ საკითხზე ჩვენს შეხვედრას.

ერთ დღეს გამაფრთხილა, ამ და ამ დროს გველოდებო და ჩვენც ნავედით. ბერიას კაბინეტის უკან ჰქონდა კიდევ პატარა ოთახი — იქ მიგვიღო. აკაკი ესაუბრა ჩვენი უბინაობის შესახებ. ბერიაც დაგვიპირდა. შემდეგ შეგვეკითხა, როგორ არის თეატრში მდგომარეობა, რატომ არ ვინწყებთ მუშაობას და სხვ.

წინასწარ უნდა ვთქვა, რომ დეკადის შემდეგ დაისვა საკითხი ჩვენი თეატრის საფრანგეთში და ამერიკაში საგასტროლოდ გამგზავრების შესახებ. რასაკვირველია, კოლექტივი გახარებული იყო. ნახევარი სეზონი არა გაგვიკეთებია რა. დასი არ მუშაობდა გასტროლების მოლოდინში. ახმეტელიც გვარწმუნებდა, რომ დღეს-ხვალ მივიღებდით გამგზავრების ნებართვას. სეზონი არ გაგვიხსნია.

რამდენიმე თვე უსაქმურად ვხეტიალობდით. ხალხი და ხელმძღვანელობა გვსაყვედურობდა უმოქმედობაზე. უმოქმედობის გამო კოლექტივი დიდ მატერიალურ სიძნელეებს განიცდიდა, თითქმის ვშიმშილობდით. დასში აქა-იქ გაისმოდა უკმაყოფილება უსაქმურად ხეტიალისა გამო და თითქმის ყველას გვსურდა, სეზონი დაგვეწყო, გვემუშავნა და, თუ გასტროლების ნებართვას მივიღებდით, მაშინ, დაგვეწყო მისთვის მომზადება. რაკი სეზონს არ ვხსნიდით, მოგვცეს წინადადება, შეგვედგინა მხატვრული ბრიგადა და გაგვეწია მომსახურება კახეთის რაიონებისათვის. შედგა ბრიგადა და გავემგზავრეთ გურჯა-

ნის რაიონში. იქ გვეგულებოდა ერთი ჩვენი თეატრის მეგობარი გრიშა ალავიძე, რომელიც დაგვიპირდა ჩვენი კონცერტების ხელის შეწყობას. მართალი რომ ვთქვათ, ქალაქში შიმშილმა შეგვანუხა და ნავედით სოფლად, რომ ცოტა მაინც მოვსულიერებულებავით და ჩამოგვეტანა ცოტა რამ სურსათიდან, მაგრამ მაშინ მძიმე წლები იყო და სოფელსაც უჭირდა, ასე რომ, ჩვენმა მოგზაურობამ იმედები არ გაგვიმართლა. ღვინო და ჯონჯოლი — ეს იყო ჩვენი სუფრა: ყველს თუ ვიშოვიდით სადილად, ეს ხომ ბედნიერება იყო.

მე იმხანად არ ვიცოდი, თუ ბერიასა და ახმეტელს შორის შავმა კატამ გაირბინა.

მე ვუთხარი ბერიას ჩვენი კოლექტივის მდგომარეობა, გადავეცი კოლექტივის სურვილი სეზონის გახსნისა და ვთხოვე, რომ მოეხდინა გავლენა ახმეტელზე და სეზონი გაგვეხსნა.

რასაკვირველია, უცხოეთში არ გაგვიშვეს და ბერიას ნათქვამიც გამართლდა.

ხშირად მაგონდებოდა ნულუკიდის სიტყვები, ახმეტელისადმი თქმული: „საშა, შენ აქ არ გაფასებენ სათანადოდ, ამერიკაში უნდა გაემგზავრო, იქ დადგა სპექტაკლები, იქ შენს ტალანტს დააფასებენ და გახდები მსოფლიოში ცნობილი. აქ კი დაიღუპები“.

ამგვარ აზრებს უჩიჩინებდა ნულუკიძე ახმეტელს. ნულუკიძეს ჩვენ ვძულდით კიდევ იმიტომ, რომ, როდესაც გავიგეთ, რომ სანდრო აპირებს, წაართვას ნულუკიძე ს. ამაღლობელს, ვისი ცოლიც იყო, და მასზე ჯვარი დაინეროს, კოლექტივის უფროსმა ამხანაგებმა, ყოფილმა კორპორანტებმა კატეგორიულად მოვთხოვეთ საშას, თავი დაენებებინა ნულუკიძისათვის. ვაფრთხილებდით, რომ ნულუკიძე, თავისი უზუნო ხასიათითა და კარიერისტული სულისკვეთებით ეცდებოდა, საშა წააჩხუბოს მის ამხანაგებს და ამით დაანგრის კოლექტივი. საშას გული წაუვიდა, რომ მოსულიერდა, გვითხრა: ამხანაგებო, ნულუკიძე იხეთად მიცნობთ, რომ

ქალზე გაგცვალოთო. რა გვეთქმოდა. „მაჩუქეთ მე ეს ქალი“, — თქვა საშამ და ჩვენც „ვაჩუქეთ“. დავიჯერეთ მისი სიტყვები. ნულუკიძემ ეს იცოდა და, რასაკვირველია, ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ ყოფილ კორპორანტებს, განსაკუთრებით, ჩემსა და საშას, შორის არსებული მეგობრობა ჩაეფუშა.

ნულუკიძე ვერ იტანდა, როდესაც რეჟინში ჩავიდა და ვასასის შეფასება მაღალი იყო, ვინაშ მიხი. ცდილობდა, დამაგობების და პროპაგანდის მიხედვით დაეშალა დასი. გადაგვიღებოდა ახალგაზრდობა. ეს შექლო კიდეც. მან თავის ირგვლივ შემოიპირა ნაწილი ახალგაზრდობისა — ელ. ლორთქიფანიძე, ი. აბაშიძე, ვ. ლალიძე, ი. ქანთარია, ბ. შავიშვილი, რ. ბერიძე და სხვანი. არწმუნებდა მათ, რომ საშას უნდა ჩვენი მოშორება და მთელი გულიწყური ახალგაზრდობაზე უნდა გადაიტანოს და სხვა ამგვარი.

რამდენად მართალია პარტია, როდესაც მსახიობისაგან მოითხოვს არამართო ოსტატობას, არამედ მტკიცე იდეურობას, მოქალაქეობრიობას. არამოაზროვნე, უპრინციპო შემოქმედს ადვილად შეიძლება, გაუღვივო ყველა ეს უარყოფითი თვისება, რომელიც, სამწუხაროდ, როგორც ძველის გადმონაშთები, ჯერ კიდევ თან სდევს ჩვენს პროფესიას.

ნულუკიძეს ანჯაფარიძის სახელი მოსვენებას არ აძლევდა. თუ ანჯაფარიძე მარჯანიშვილის თეატრში პრემიერშად ითვლებოდა, ნულუკიძეს რუსთაველის თეატრში უნდოდა, თავის მიმართ დაემკვიდრებია იგივე. ზინაიდა რაიხის მაგვარად, რომელსაც ხელში ჰყავდა ჩაჭერილი მეიერჰოლდი, სურდა, ახმეტელი ხელში ჩაეგდო და რუსთაველის თეატრი თავის თეატრად გაეხადდა. კატეგორიულად ვაცხადებ: რომ არა ნულუკიძე, ახმეტელს ბევრი უბედურებანი, რაც მას თავს დაატყდა, ასცდებოდა და,

შეიძლება, არც დალუპულიყო.

წულუკიძე აქეზებდა ახმეტელს, არ დაეგდო ყური ცეკასათვის და დამოუკიდებლად ემოქმედა თეატრში. ერთხელ ბერია ცენტრალური კომიტეტის აივანზე სეირნობდა, ახმეტელი რამდენიმე თავის ამხანაგთან ერთად ქუჩაში მიდიოდა. რა დაინახა ბერია, თავის ამხანაგებს უთხრა ბერიას გასაგონად — „მაიცათ, მე ამ მეგრელს მალე ვაჩვენებ სეირს“. სანდროს ამგვარი „გმირობის“ შესახებ წულუკიძე დასწი ამბობდა. ბევრი აღერთოვანებული იყო სანდროთი — „რა უშიშარი და ვაჟკაცი კაცია. ბერიასიც კი არ ეშინია“. მე ბევრჯერ მითქვამს სანდროსთვის, დაენებებინა ასეთი დემონსტრაციებისათვის თავი, მაგრამ ის გაიძახოდა, მე მაგისი არ მეშინიაო. ვატყობდი, რომ საშა თანდათან გვცილდებოდა, ჩემი სიყვარული და პატივისცემა მისდამი არ შენელებულა, თუმცა, მრავალი ეჭვი ტრიალებდა ჩემს გულში...

როდესაც ერთხელ საშას ვუთხარი, წულუკიძე (უკვე ცოლი იყო მისი) ანგრევს კოლექტივს და ყურადღება მიაქცევს-მეთქი, გამიჯავრდა და მითხრა, — არაფერსაც არ ანგრევს და მე უკეთ ვიცი, რასაც აკეთებსო.

დასწი ახმეტელის გმირობის და ვაჟკაცობის კულტი იყო გამეფებული, განსაკუთრებით, ახალგაზრდობაში, და ამ კულტის განსახიერება იყო თვით ახმეტელი, ამ კულტის გამაღვივებელი იყვნენ თამარ წულუკიძე და ის ახალგაზრდობა. უნდა ვთქვა, ამ კულტის შექმნაში თვითონ ახმეტელს მოკრძალებით ეჭირა თავი, მაგრამ, რასაკვირველია, უხაროდა ეს ამბავი. ჩვენ, ძველი კორპორანტები, ვგრძნობდით, რომ მას, როგორც გვჩვეოდა ხოლმე, ჩვენგან პირში თქმა მისი ნაკლის შესახებ სწყინდა და ვერიდებოდით მასთან კონფლიქტს, წულუკიძე კი თავის საქმეს აკეთებდა. ბერიასთან ჩვენმა ყოფნამ (ბინების შესახებ) სამინელო გაბრაზება გამოიწვია საშასი, წულუკიძესი და ნაწილ დასწი. საზოგადოდ, საშას არ უყვარდა; რომ დასის ნევრს რაიმე საქმიანი

დამოკიდებულება ჰქონოდა თეატრის გარეშე პირებთან, ან რაიმე ეზრუნა ვინმეს თავისი პირადი საქმისათვის მის გარეშე. ჩვენი საქციელი ბერიასთან ბინის საკითხზე ყოფნის შესახებ შეფასებული იყო წულუკიძის და სხვათა მიერ, როგორც ახმეტელის უგულვებლყოფა და ღალატი მისდამი და საშას ჩვენი უკმაყოფილება უფრო გაიზარდა. უნდა ვთქვა, რომ მე არავისთან დამიმალავს, რომ ვიყავი ბერიასთან. ან რა იყო აქ დასამალი. მე ისევ ვიყავი მისი მეგობარი და დამოკიდებულება მისდამი არ შემცვლია. დარწმუნებული ვიყავი, რომ საშა გონს მოვიდოდა, გაიფანტებოდა ის თავბრუდამხვევი ალერსი და სიყვარული, რაც წულუკიძემ, ახალგაზრდა ქალმა, თავს მოახვია უკვე ნელ დაღმართს მყოფ სანდროს და თეატრს დაგვიბრუნდებოდა ის საშა, რომელიც ყველას გვიყვარდა და რომლის დიდ ნიჭს ყველა ვაფასებდით. სამწუხაროდ, ეს არ გამართლდა და წულუკიძემ გვაჯობა.

რასაკვირველია, წულუკიძის სიძულვილი ჩემდამი უფრო გაძლიერდა და ამით გაიზარდა მისი ზეგავლენა საშაზე. როდესაც თეატრის 10 წლისთავის იუბილე გამართა, მთავრობამ ახმეტელს, ვასაძეს და მე მოგვანიჭა სახალხო არტისტის წოდებები, ხოლო წულუკიძეს დამსახურებული მსახიობისა. ამ ფაქტმა მოთმინებიდან გამოიყვანა წულუკიძე. მან თავი შეურაცხყოფილად იგრძნო, როგორც მსახიობმა, და არ გამოთქვამდა რა ამკარად თავის უკმაყოფილებას, ახმეტელს უმტკიცებდა, რომ ერთნაირი წოდების ჩვენთან ერთად მიღება არის საშას შეუფასებლობა, უგულვებლყოფა და სხვა ამგვარი. რასაკვირველია, სანდრო ადამიანი იყო და ამგვარი ჩანვეთებები მასზე მოქმედებდა. საშამ დაკარგა უნარი, კრიტიკულად შეეფასებინა ყოველივე, რასაც ეუბნებოდნენ, და სავსებით მოექცა წულუკიძის გავლენის ქვეშ.

რასაკვირველია, გამოჩნდნენ თეატრში პოდხალიმები, ისეთები, როგორებიც იყვნენ კორიშვილი,

მისი მეუღლე, დები ღვინიაშვილები და სხვები, რომლებიც თითქოს „თავგამოდებით“ იცავდნენ საშას ავტორიტეტს და პიროვნებას ნამდვილად არარსებული მტრებისაგან ჩვენის სახით (ვიგულისხმები, მე, ვასაძე, პატარძე, ტუსკია, აღსაბაძე, გამრეკელი და სხვები).

თეატრში დაძაბული მდგომარეობა შეიქმნა.

ნავედით საგასტროლოდ ბაქოში. თეატრი კარგად გავიდა. მონონება დიდი იყო. ნერდნენ განსაკუთრებით ახმეტელზე როგორც რეჟისორზე, ჩემზე და ვასაძეზე, როგორც მთავარი როლების შემსრულებლებზე...

მსახიობები მაშინაც და შემდეგ-შიაც ნაწყენი იყვნენ ჩემზე, რომ მათზე ნაკლებად ნერდნენ და ჩემზე კი მეტს. რას არ მაბრალებდნენ: რომ თითქოს მე ვანერინებ ჩემზე რეცენზიებს. რა სულმდაბლობაა. უმთავრესად დასწერდნენ, რასაკვირველია, მთავარი როლის შემსრულებლებზე. კარლოსი, ანზორი, ბერსენევი, არგიულდი, ოტელო, არსენა, იჩო, დიდი ხელმწიფე, ოიდიპოსი, მურადოვი, სააკაძე და სხვა ნამყვან როლებზე ნერდნენ, უმთავრესად და ამ როლებს მე ვთამაშობდი. აბა, ვისზე უნდა დაენერათ. და, თუ მაქებდნენ, რასაკვირველია, მეც მიხაროდა და ვცდილობდი, უფრო კარგად მეთამაშნა. იმისათვის, რომ შურიანი მსახიობების ავადმყოფური თავმოყვარეობა დამეკმაყოფილებინა, ხომ არ ვეცდებოდი, რომ ცუდად მეთამაშნა.

ამ გასტროლების დროსაც წულუკიძეზე ნაკლებად ნერდნენ. რასაკვირველია, ამას წონასწორობიდან გამოყავდა წულუკიძე. **ახმეტელი თითქმის ჩამოგვაშორა თავის ამხანაგებს და სულ წულუკიძის გარემოცვაში იმყოფებოდა.** ჩვენ კი: პატარძე, ვასაძე, აღსაბაძე, ტუსკია, გამრეკელი, მ. აფხაიძე, მე, სალარაძე, ჯაფარიძე, ლაფაჩი, თუშიშვილი და ზოგიერთი სხვებიც, ჩვენდა უნებურად, ცალკე დავრჩით.

**დასასრული
შემდეგ ნომერში**

სტალინი შეუბრალებელი რედაქტორი იყო

ამ ისტორიულ ფაქტს იხსენებს იტალიური გაზეთი La Stampa და სტალინის, როგორც გაზეთის რედაქტორის, პორტრეტს ამ საინტერესო შტრიხს უმატებს — რედაქტორისა, რომელიც ავტორიტეტებს არ ერიდება და წუნდებულ პროდუქციას გაზეთის გვერდებისკენ გზას უკეტავს. მაგრამ წერილი მარტო ამის შესახებ არ არის.

La Stampa წერს: იგი არასოდეს განშორებია თავის ლურჯ ფანქარს. ამ ფანქრით ხელში უნახავს ჩერჩილს სტალინი, როცა ომისშემდგომ ევროპას ინანილებდნენ; ყუკოვს, როცა ისინი ალყაში მოქცეული სტალინგრადის რუკას შეისწავლიდნენ. მისი ენერგიული ხელწერა კვლავ ემჩნევა დოკუმენტებს ნახევარ საუკუნეზე მეტი დროის გასვლის შემდეგაც...

როგორ დაიწუნა სტალინმა ლენინის 47 სტატია

იოსებ სტალინი მიჩვეული იყო ლურჯი ფანქრით მოშაობას იმ დროიდან მოყოლებული, როცა ჯერ კიდევ ჯულაშვილის გვარით იყო ცნობილი და გაზეთ „პრავდას“ რედაქტორობდა. იმ დროს სტამბაში გაგზავნამდე გამზადებული მასალის ფოტოგრაფირება ხდებოდა, ლურჯი ფანქრით ჩანასწორები ფოტოზე მკრთალად ჩანდა. იგი შეუბრალებელი რედაქტორი იყო და ლენინს 47 წერილი დაუბრუნა. ლენინი აღფრთოვანებული იყო თავისი მოწაფის ჟურნალისტური ნიჭით. შემდგომში სტალინი თავის ავადმყოფ ლიდერს, რომელიც განმარტოებით ცხოვრობდა აგარაკზე ქალაქგარეთ, უგზავნიდა გაზეთ „პრავდის“ ასლებს, რომლებიც სპეციალურად მისთვის იბეჭდებოდა, რათა ლენინი არ ყოფილიყო რეალურად მიმდინარე მოვლენების საქმის კურსში.

ბევრი დიქტატორი თავიანთი კარიერის დასაწყისში ჟურნალისტობდა და სტალინმაც შეისწავლა რედაქციის უპირველესი საიდუმლოება: მას, ვინც ასწორებს და რედაქტირებას აკეთებს, უფრო მეტი ძალაუფლება აქვს, ვიდრე მას, ვინც წერს. ისტორიკოსებ-

გის მთელი რაზმები სწავლობდნენ სტალინის შენიშვნებს და ჩანსწორებებს, რომლებითაც უღვაშა აჭრალაბდა მის ხელში მოხვედრილ ნებისმიერ ნაბეჭდ ფურცელს: თავისი ბიბლიოთეკის ნიგნაზიდან დანაწილებული პარტიულ დოკუმენტამდე და საბაზეთო სტატიებამდე...

ლურჯი ფანქრით ნასწორებიდან წარმოდგება ხასიათი, განსხვავებული იმისგან, როგორიც წარმოგვედგინა: ფრთხილი, რაციონალური, ფხიზელი. იგი ამოშლიდა ხმამაღალ, იდეოლოგიით სავსე პასაჟებს, გადახაზავდა მისდამი მიძღვნილ მლიქვნელურ სიტყვებს, დასცინოდა რიტორიკულ ქედმაღლურ მტკიცებას ირონიული „ჰა-ჰა“-თი, სძულდა მაღალფარდოვანი ზედსართავი სახელები. მანიაკალურად ასწორებდა, აკეთებდა კორექტურას, რედაქტირებას ნებისმიერი დოკუმენტის: პოლიტიურის დადგენილებების პროექტებიდან დაწყებული და საგაზეთო სტატიებით, ნებისმიერი დარგის სამეცნიერო მოხსენებებით დამთავრებული; საერთაშორისო შეთანხმებები იქნებოდა თუ მსჯავრდებულთა სიები.

„ლურჯი ფანქარი მისი საიდუმლო იარაღი იყო, რომლის მეშვეობითაც იგი ქმნიდა ქრონიკას, ისტორიას, მითს“, — წერს კორნე-

ლის უნივერსიტეტის პროფესორი ჰოლი კეისი თავის შესანიშნავ ესეში, რომელიც რედაქტორ სტალინისადმი მიძღვნილი.

ნაყოფიერი მწერალი და უმაღლესი ცენზორი ავტორობით არ იყო დაინტერესებული და მის ნაშრომს „საკ. კვ (ბ) ისტორიის მოკლე კურსი“, რომელიც სტალინიზმის ბიბლიად იქცა, თავისი სახელი არ მოაწერა. ტექსტის სრულყოფილი ვერსიის შექმნით დაინტერესებული, იგი მოითხოვდა, ყველა საბჭოთა მოქალაქეს პარტიის ისტორია შეესწავლა არა პროპაგანდისტი-ქურუმების შუამავლობით, არამედ — პირადად. ამას კომუნისტური პროტესტანტიზმი შეიძლება ვუნოდოთ. იმ დროს წიგნი იყო რწმენის ძირითადი, თუ ერთადერთი არა, წყარო.

„მოკლე კურსის“ კრიტიკულ ვერსიას სტალინის ჩანსწორებებით მალე გამოაქვეყნებს იელის უნივერსიტეტი.

უშაკრესად ასწორებდა თავის ნაწილებს

სტალინი განსაკუთრებულად მომთხოვნი და მკაცრი რედაქტორის პოზიციიდან კითხულობდა თავის ნაწარებს თუ გამოსაქვეყნებლად გამზადებულ თავის საჯარო

გამოსვლას. რუსულ ინტერ-ნეტსივრცეში გამოჩნდა ამის დამადასტურებელი საბუთები, რომლებიც სტალინისა და ვიარსლავ მოლოტოვის პირად არქივებში ინახებოდა. მათ შორისაა ორი იდენტური ტექსტი სტალინის ცნობილი სადღეგრძელოში რუსი ხალხის შესახებ, რომელსაც საფუძვლად დაედო ერთი და იგივე სტანდარტიზებული ჩანაწერი.

მათგან პირველი, სტალინის ჩასწორებებით, ადრეც იყო გამოქვეყნებული: 1945 წლის 25 მაისს დაიბეჭდა საბჭოთა კავშირის გაზეთებში, შემდეგ არაერთხელ იქნა ტირაჟირებული და ინტერპრეტირებული მკვლევარების მიერ. მაგრამ თვით სტენოგრაფიული ჩანაწერი დაინტერესებული მეცნიერებისთვის მიუწვდომელი რჩებოდა, და განსაიდუმლოვდა მხოლოდ 1990-იანი წლების ბოლოს.

მეორე დოკუმენტში რადიკალური ჩასწორება არ ჩანს — სტალინმა მხოლოდ შეცვალა გამოთქმა „მე ვსვამ“ სხვა, უფრო ამაღლებული, არა სუფრული, არამედ საზეიმო სიტუაციას უფრო მორგებული გამოთქმით — „მე წარმოვთქვამ სადღეგრძელოს“.

ახლა, როცა მკვლევართა განკარგულებაშია პირველწყაროს ამოსავალი ვარიანტი — სტენოგრაფიული ჩანაწერიც და საბოლოო ვერსიაც — ოფიციალური საგაზეთო პუბლიკაცია, ანალიტიკოსებს საშუალება მიეცათ, კვლავ გადახედონ ბელადის სადღეგრძელოს რუსი ხალხის შესახებ.

ამთავითვე ვთქვათ, რომ იმ ჩასწორებებით, რომლებიც სტალინმა გააკეთა, მთელი სისავსით გამოჩნდა ის პატივისცემა და დაფასება რუსი ხალხის მიმართ, ნიუანსებშიც კი, რომელიც ომგადახდილ ბელადს ჰქონდა ამ ერის მიმართ.

ანალიტიკოსები თანახმაა ბიან იმავიც, რომ სტალინმა არ დამალა შეცდომები, რომლებიც სამაგისტრო ომის დროს

დაუშვა საბჭოთა მთავრობამ და პირადად მან. თუმცა ეს აღიარება, რომელსაც გამოქვეყნებისთანავე, რა თქმა უნდა, მსოფლიო განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაქცევდა, დაპირისპირებული იდეოლოგიის მქონე მხარე საბჭოთა კავშირის სანიშნავად დამარჯვებულ ბრძოლაში მისი როლის დასაქმინებულად რომ არ გამოეყენებინა, ერთგვარ დიპლომატიურ ჩარჩოებში მოაქცია.

მკვლევარები ასე განსჯიან: წარმოთქმულ სადღეგრძელოში სტალინი აღიარებს მთავრობისა და მის მიერ დაშვებულ შეცდომებს „სასწრაფო მდგომარეობის“ ჟამს, რასაც ადგილი ჰქონდა 1941-1942 წლებში. ასეთი აღიარება მიკბ-მოკიბვის გარეშე არის დაფიქსირებული სიტყვის ჩაუსწორებელ ვარიანტში — ანუ ისე და იმგვარადაა გადმოცემული, როგორც სტალინმა საზეიმო მიღებაზე თქვა — პირდაპირ და შეულამაზებლად. სტალინმა ხაზგასმით განაცხადა, რომ იმ შეცდომებისთვის, რომლებიც მთავრობამ დაუშვა, ხალხს შეეძლო ეს მთავრობა (მაშასადამე თვით სტალინიც) გზიდან ჩამოეცილებინა, განედევნა. „ეს შეიძლება მომხდარიყო, იქონიეთ მხედველობაში“, — შეახსენებდა ბელადი. იმეორებდა, რათა გონებაში

ჩაეჭვდა გამარჯვების ეიფორიაში მყოფი სარდლებისთვის. სტენოგრამის ტექსტი ამას ადასტურებს: „ვიმეორებ, ჩვენ გვექონდა შეცდომები, პირველ ორ წელიწადს ჩვენი არმია იძულებული იყო უკან დაეხია. გამოდის, რომ ვერ დავეუფლეთ მოვლენებს, ვერ დავეუფლეთ შექმნილ მდგომარეობას“.

ასე იყო ნათქვამი. მაგრამ, როგორც ჩანს (რაც მხოლოდ ვარაუდია, თუმცა ლოგიკას მოკლებული არაა), სტალინმა საჭიროდ არ ჩათვალა ომის დასაწყის ეტაპზე თავისი პასუხისმგებლობის ამგვარი აფიშირება, გაითვალისწინა არაერთგვაროვანი მსოფლიოს რეაქცია და გამოსაქვეყნებელი ტექსტიდან ამოშალა სიტყვები **„ჩვენი საბჭოთა მთავრობის წარმომადგენელი“**, რომელიც მის პერსონაზე ყურადღების ფოკუსირებას უეჭველად გამოიწვევდა.

შემდეგ. ბელადმა, ალბათ, ჩათვალა, რომ რუსი ხალხის დასახასიათებლად ნახმარი მრავალსიტყვაობა, შესაძლოა, ნაკლებ ეფექტიანი და აღსაქმელადაც ერთგვარი გაფანტულობის შემცველი იყო და ამიტომ **„სალი გონების, საერთო-პოლიტიკური სალი გონების“** ნაცვლად ტექსტში ჩაწერა **„ნათელი გონება“**.

პასიურობისა და მომლოდინეობის ელფერი, რომელიც რუსი ხალ-

ხის შეფასებაში ჩანდა, რომელსაც „სჯეროდა, ითმენდა, ელოდა და იმედოვნებდა“, სანამ საბჭოთა ხელმძღვანელობა „დაძლევდა მოვლენებს“, სტალინიმა იმთავითვე არასასურველად ჩათვალა. სტენოგრამაში შესაბამისი ჩასწორების შემდეგ გამოვიდა, რომ მას (ხალხს) ომის დასაწყისში დაშვებული შეცდომებისა და წარუმატებლობის მიუხედავად არა მხოლოდ „სჯეროდა თავისი მთავრობის პოლიტიკის სისწორის“, არამედ აქტიურად მხარს უჭერდა საომარ მოქმედებათა მსვლელობისა და გაიღებდა უდიდეს მსხვერპლს გერმანიის დამარცხების უზრუნველსაყოფად.

„რუსი ხალხის საბჭოთა მთავრობისადმი ნდობა“, სტალინის მიერ ჩასწორებული ტექსტით, აღმოჩნდა გადაწყვეტილი ქალა, რომელმაც უზრუნველყო ფაშისგან გადარჩევა.

კიდევ ერთი საინტერესო ნიუანსური ჩასწორება, რომლის გარეშე დაირღვეოდა, ანალიტიკოსების აზრით, გულდაგულ რედაქტირებული და მიზნობრივად აწყობილი ტექსტის ერთიანი სხეული და მწყობრი სტრუქტურა.

რუსი ხალხისთვის დამახასიათებელი თვისებების ჩამოთვლისას სტალინიმა ჩაწერა სიტყვები „მაგარი ზურგი“. მაგრამ, როგორც მკვლევარები ფიქრობენ, გადაწყვიტა, რომ ეს არამართო ამოვარდნილი იქნებოდა კონტექსტიდან, არამედ დაამცირებდა რუსი ხალხის ღირსებას, მიუხედავად იმისა, რომ ამ გამოთქმაში შეურაცხმყოფელი არაფერი იყო. **სტალინი რუს ხალხს განიხილავდა მთავარ ღირსად — თავისებურ საფუძვლად, რომელზე დაყრდნობითაც საბჭოთა ხელმძღვანელობამ შეძლო არამართო დაიძლია საკუთარი საბედისწერო შეცდომები, რომელთაც შედეგად მოჰყვა 1941-42 წლების დრამატული მოვლენები, არამედ, გამარჯვებამდე მიეყვანა საბჭოთა ქვეყანა.**

ამასთან დაკავშირებით ზოგიერთი მეცნიერი იხსენებს ერთ საინტერესო ფაქტს. 1946 წელს საბჭოთა ეკრანზე დაიწყო დემონსტრირება მხატვრული ფილმისა „ფიცი“, რომლის სცენარი დაწერეს პეტრე პავლენკომ და მიხეილ ჭიაურელმა. ფილმი სტალინისადმი იყო მიძღვნილი. აქ არის ერთი

სცენა — სტალინის (რომლის როლს ასრულებს მიხეილ გელოვანი) და „რუსი მშრომელი დედის“ ვარვარა პეტროვას (სოფია გიაცინტოვა) დიალოგის, როცა პეტროვას შეკითხვას, იქნება თუ არა ომი, სტალინიმა უპასუხა: „ყველაფრიდან ჩანს, რომ ომი იქნება და მას თავიდან ვერ ავიცილებთ“. ნიშანდობლივია, დედის რეაქცია სტალინის პასუხზე: „უკეთესიც კია, იოსებ ბესარიონის ძევ, თუ ომი ჩვენ დროს იქნება. ჩვენ გამოცდილი ხალხი ვართ, მივეჩვიეთ სიძნელეებიდან გამოსვლას. რა არ გადავიტანეთ! ჩვენ მაგარი ზურგი გვაქვს. ჩვენს ზურგზე გადავიტანთ ამ ომსაც“.

ანალიტიკოსები არ მიიჩნევენ, რომ ეს გამოთქმა — „მაგარი ზურგი“ სტალინიმა „ფიცის“ სცენარიდან ისეხსა. უფრო პირიქითაა: მიხეილ ჭიაურელისადმი სტალინის მეგობრული, თბილი დამოკიდებულება ჰქონდა, ბატონი მიმა ხშირად ხვდებოდა ბელადს, განსაკუთრებით, ფილმის გადაღებისას და გამორიცხული არ არის, რომ სწორედ მისგან გაიგონა ცნობილმა რეჟისორმა ეს გამოთქმა.

ეს მხოლოდ ნიუანსია. დაბოლოს, საერთო დასკვნა: ნათელი არმიის სარდლების წინაშე გამოსვლისას, სტალინი, უეჭველია, თავს ტრიუმფატორად გრძნობდა. გამარჯვებულებს რომ არ ასამართლებენ, ცნობილია, ლოგიკურად — არც გამარჯვებულები ასამართლებენ თავიანთ თავს. „თავისი ვარსკვლავური საათის ფამს, — ნათქვამი სტალინისადმი მიძღვნილ ერთ-ერთ უახლეს პუბლიკაციაში, — გამარჯვებული სტალინისათვის ნათელი გახდა, რომ აღსარების თქმა უადგილო იქნებოდა და ამიტომ თავისი სიტყვა, რომელიც ომის დამთავრებიდან მეორე კვირის თავზე, 1945 წლის 24 მაისს წარმოთქვა ნათელი არმიის სარდლების პატივსაცემად გამართულ მიღებაზე კრემლში, მკაცრი რედაქტირების ქურაში გაატარა“.

სტალინი და ნადეჟდა ალილუევა (მარჯვნივ)

მოამზადა
არმაზ სანეხლიძემ

კონსტანტინე გამსახურდია:

კვლავ უსსრთაგან აპარტულ ქერკეზე ვლოცულობთ

„ჩვენ კულტურულ ზრდას დიდი ხნის ისტორია აქვს, მაგრამ ჩვენი ისტორიული გზა ნათელსა და სწორ გზატკეცილს როდი ჰგავს, იგი უფრო უღრან ტყეებში და კლდე-ღრეებში მავალ შარას მოგაგონებთ, უფსკრულებით რომაა განწყვეტილი აქა-იქ“, — ამ შარას, რომელზეც კონსტანტინე გამსახურდია ბრძანებდა გასულ საუკუნეში, დასასრული არ უჩანს. თანამედროვე ქართველობაც ბრმად მიუყვება მას, უკანმოუხედავად, რადგან უცხოა და მიმზიდველი. ვერ გავგვითვალისწინებია, სადაა „ჩვენისა“ და „უცხოს“ საზღვარი და „კვლავ უცხოთაგან ამართულ კერპებზე ვლოცულობთ“.

კ. გამსახურდიას „ქართველობა და უცხოეთის გენია“ ისე ესადაგება დღევანდელ ჩვენს ყოფას, თითქოს ახლახან დაენეროს დიდ მწერალს. საერთოდაც, მისმა შემოქმედებამ უდიდესი როლი შეასრულა, ერთი მხრივ, ქართველი კაცის ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებისა და, მეორე მხრივ, მსოფლიო ცივილიზაციის ისტორიაში ქართული კულტურისა და ფილოსოფიური აზროვნების ადგილის გარკვევაში.

ყველაფერი გენიალური დღესაც აქტუალურია.

დღეს უცხო სინდრომითაა დაავადებული ქართველი და ქართული ენა უდიდეს კრიზისს განიცდის. ქართულ სახელმწიფოში არ არსებობს არანაირი სტრუქტურა, სამსახური, რომელიც ბარბარიზმებით, ჟარგონითა და დამახინჯებული ფორმებით ჩვენი ენის დაკნინებას წინ აღუდგება.

ყველა დიდ მამულიშვილს ანუ ხებდა მშობლიური ენის ბედი. როგორც კი ენას რაიმე საშიშროება დაემუქრებოდა, ქარქაშიდან ამოღებულ ხმლად იქცეოდნენ ხოლმე.

„ქართული ალფაბეტი, — მითხრა ერთმა უცხოელმა ქართულის მცოდნე ორიენტალისტმა, — ჩემთვის ჯერაც გამოუცნობი სფინქსია, — სიამაყით წერდა ბატონი კონსტანტინე, — მართო ესთეტიკური თვალსაზრისით რომ ავი-

ლოთ, ვერც გოთური, ვერც ლათინური და ვერც სანსკრიტული ენების ანბანი შეედრება თქვენს სადასა და ლამაზს, კოხტა ასოებს. ქართველები ალბათ, ვერც კი ამჩნევთ ამას. არც ერთი თქვენი ისტორიული მეზობლის, არც სხვა, თქვენგან მოშორებით მცხოვრებ რასსათა ალფაბეტის გავლენა არ ატყვია მას. იგი სრულიად თავისებურია და საოცარი“.

მწერალი აღნიშნავს, რომ მსგავსი რამ ზოგადად ჩვენს კულტურაზეც შეიძლება ითქვას.

„დღევანდელმა ქართველმა რომ უკან მოიხედოს, ვგონებ, თვალსაც ვერ მიაწვდენს ჩვენი ისტორიული ცხოვრების პირველ საფეხურებს. ერთი თვალის გადავლებით ვერც კი გაარჩევს წარსულის ნისლში ჩვენი ისტორიული ცხოვრების კონტურებს.“

ცხადია, დიდი ერის ნატეხი ვართ, თუმცა წარსულშიაც არ ყოფილა ჩვენი ქვეყანა ისეთი ბაზისი ახალ იდეათა და მიმდინარეობათა, როგორც ძველი ინდოეთი, სპარსეთი, ახალი საფრანგეთი, გერმანია და ინგლისი.

არ ვყოფილვართ ახალ იდეათა ჯვაროსანნი, — არც თუ რეფორმატორული მისხია დაუკისრებია ჩვენთვის ისტორიას.

ჩვენი ეროვნული ცხოვრების დუდილი ჩვენივე ქვეყნის ზღუდეებს არ გასცილებია...

თუ კერძო ადამიანის უდიდესი იდეალია სოკრატესეზური თვითშეცნობა, მით უმეტეს მთელ ერს, ამ გაცილებით უფრო ღრმასა და რთულ ფსიქოლოგიურ ერთეულს — მართებს თავისი ძალის სიგრძე-სიგანის შეგნება, თავის შემოქმედების ფარგლების ცნობა.

იტყვიან: ამის მიზეზი ქართული ეროვნული ოჯახის ქართველთა ნათესავის სიმცირეაო.

მართალია, ერთ სისხლის თანამოზიარეთა სიმრავლეს დიდი წილი უძევს ერის კულტურულ-ცივილიზაციურ მუშაობის განაყოფიერებაში, მაგრამ აქ უბრალო პროპორციის კანონების მობოდიშებით ვერას დავამტკიცებთ. განა ძველი ელადა ყველა თავის მეზობელ ერზე უფრო მცირე რიცხოვანი არ იყო?

მაგრამ ილიონის ბჭეებთან აქაველების გამჭრიახობამ ტროელთა მრავალრიცხოვნობასა სძლია.

რელიგია უმბროსის, მოსეს, ქრისტესი მცირერიცხოვანმა ერებმა არ წარმოშვეს?

მრავალრიცხოვანი და პოლიტიკურად ძლიერი იყო რომაელთა

საკეისრო. მისი გზატკეცილები დღევანდელ რუმინიამდე უწევდა, მაგრამ უძლიერეს და თავის დროზე ყველა ერებზე მრავალრიცხოვან ერის უდიდესი მგოსანი ვირგილიუსი მხოლოდ საცოდავი ეპიგონი იყო, შედარებით სუსტისა და მცირერიცხოვანი ელლენთა ბრმა ნათელმხილველისა (ვგულისხმობ უმიროსს), აგრეთვე, კულტურის სხვა დარგებში: ხუროთ-მოძღვრებაში, სათეატრო-სასცენო ხელოვნებაში, მწერლობასა და ფილოსოფიაში რომაელები უბადრუკი მიმბაძველები და პლაგიატორები იყვნენ“.

დღეს პლაგიატორობა და მიმბაძველობა სამარცხვინო საქმედ არ მიიჩნევა. ამის ნათელი მაგალითია თუნდაც მთელი ჩვენი სატელევიზიო სივრცე უცხოურის ანალოგიური შოუებითა და გადაცემებით.

„ისტორიის იდეალიზაცია ისტორიის ფალსიფიკაციას უდრის“. ძნელია ქართულ სპეციფიურ ფსიქიკაზე დაბეჯითებით, კატეგორიულად რისიმე თქმა.

მომავალი რომ აშენო და იშრომო ამას წიგნის სიყვარული და კითხვა სჭირდება! ჯერ ის უნდა იცოდეს ვინ ხარ და საიდან მოდიხარ. რა ღირებულებების მატარებელი იყო შენი ერი, შენი წინაპარი, რომელმაც ეს ქვეყანა — საქართველო შენამდე მოიტანა საკუთარი სისხლის ფასად და გადმოგცა, მიუხედავად უამრავი ძნელებდობისა: ღალატისა, მტრობისა, გაუტანლობისა და უთანასწორო ბრძოლებისა დიდ იმპერიებთან. უნდა ჰქონდეს ადამიანს გათავისებულები, რა არის ქართველ-

ობა, რას ნიშნავს, ინოდებოდე ქართველად და რა ღირებულებების მატარებელი უნდა იყოს ნამდვილი ქართველი, რომ ეს უდიდესი პასუხისმგებლობაა ღვთისა და ერის წინაშე. ამ ვალდებულებას კი პირნათლად, ღირსეულად შესრულება უნდა.

ადამიანმა თუ არ იცის საკუთარი ქვეყნის კულტურა, დამწერლობა, მშობლიური ენის ფესვებზე არ აქვს წარმოდგენა, განწირულია...

„სხვა, ჩვენზე უფრო დანიანურებულ ქვეყნებში თაობა თაობას მისდევდა, თაობა თაობას გადასცახებდა ხოლმე თავის ანდერძს, თაობა თაობის მხრებზე იდგამდა ფეხს. ერთ საუკუნეში დანყებულ სოციალურს, პოლიტიკურს, რელიგიურს და არტისტულ ზრახვათ მომდევნო საუკუნეში გამოუჩნდებოდნენ ხოლმე მემკვიდრენი. ერთი თაობის, ერთი გენერაციის მიერ ჩაყრილ დუღაბსა და კირს მახლობელი გენერაცია აწყობდა აგურს. ამ მხრივ ძველი საბერძნეთის, საფრანგეთის ისტორიული ცხოვრება სათეატრო დრამასა ჰგავს, მოქმედება მოქმედებას რომ მისდევს თანდათანობით და ერთი მეორის შევსებით, გაძლიერებით, სადაც ფინალი დრამისა ღირიკული დასკვნაა ყველა აქტების“.

ჩვენი ისტორიული ყოფა კი კინემატოგრაფიის სეანსებს მოგაგონებთო, — წუხს მწერალი, — თვალის დახამხამებაზე რომ სწყდება ერთი სურათი და სულ სხვა შინაარსი რომ მოსდევს: „აბა, რა აქვს საერთო XII და XIV საუკუნე-

ების ან XII და XVII-XVIII საუკუნეების ქართველების კულტურულ ყოფას? „ვარდულებულიანსა“ და „ვეფხისტყაოსანს“, „ქაცვია მწყემსს“ და ჩახრუხადის ოდებს? იშვიათად თუ არსებულა სხვა რომელიმე კულტურული ერის ისტორიაში ასეთი უფსკრული ორ დიად ისტორიულ ეპოქათა შორის, როგორც იყო XII და XVII საუკუნეები ჩვენს წარსულში“. ხუროთ-მოძღვრებას, კაზმულ ხელოვნებასა და საეკლესიო მხატვრობას რომ თავი ვანებოთ, თვით ქართული ენის განვითარებამაც საშინელ რეგრესს ვხედავთო.

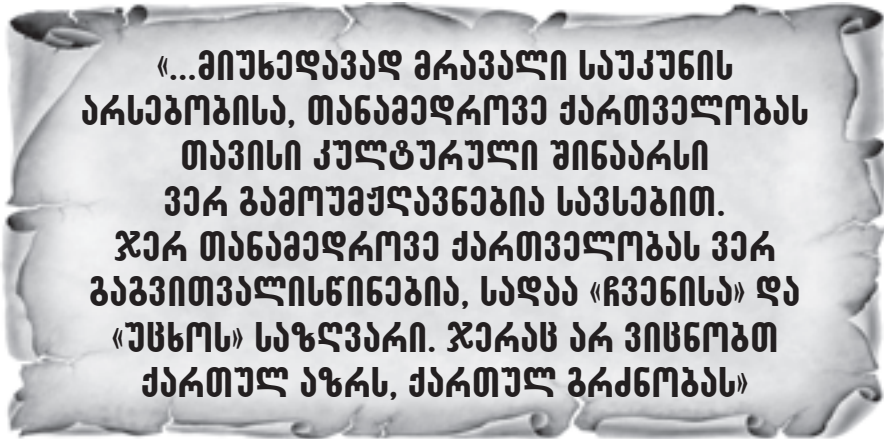
„თუნდ გრიგოლ ხანძთელის დროის ენა, მკვეთრი და მოქნილი, XVII და XVIII საუკუნეში ბრგვნილ, ბარბარიზმებით და უმგვანო ნეოლოგიზმებით აჭრელებულ ლიტერატურულ ჟარგონად ქცეულა“.

ჩვენი ტერიტორია „ხალხთა ხიდი“ იყო. ჩვენი ისტორიული მისიაა: ორ შეურიგებელ უკიდურესობათა და კონტრასტთა შერიგება-შეგუება, ორი დიდი სამყაროს — ევროპის და აზიის სულის შეხამება. მთელი ჩვენი კულტურა ამ ორ დიდ სამყაროსგან გადმოსროლილ ჩრდილისა და სინათლის ნიუანსების ნათელყოფაა.

„ვეფხისტყაოსანი“ ერთადერთი ქმნილებაა, რომელმაც ქართული სული სავსებით განსახიერდა, რომელზედაც მთელი მისი თანამედროვე კულტურის სახე მინიატურულადაა ჰეფესტოს ოსტატურ ხელით გადმოცემული. ეს დიადი სარკვე ქართული კულტურის ისეთივე სინთეზია ზემოთ ნახსენებ სამყაროთა, როგორც გოეთეს „ფაუსტი“ ელლინიზმისა და ქრისტიანიზმის.

განა მარტო „ვეფხისტყაოსანი“, ყველაფერი, რასაც ქართული კულტურა ეწოდება, არითმეტიკულ საშუალებას წარმოადგენს ელენურ-ბიზანტიურსა და სპარსულ, აღმოსავლურ ექსტრემებს შორის, ვიდრე მუსულმანური სპარსეთი და ქრისტიანული ბიზანტია დაემხოოდნენ, ჩვენ უმამვალოდ ვღებულობდით ამ კულტურულ გოლფმტრომებს.

რელიგია და მისი გაგება ერთგ-

ვარი გამოცდაა კულტურული ერისა.“

„ყოველი კულტურული ერი რელიგიური იყო. ყოველ მაღალხარისხოვან კულტურას რელიგიურ ფუძეზე ჰქონია საძირკველი.“

თუმცა ქრისტიანული რელიგია, ჩვენთვის სრულიად არა ნათესავ და უცხო რასის შექმნილი იყო, მაგრამ ქართველი ერის შემოქმედებითი ძალის თავისებურება და სიძლიერე აქაც გამოიხატა. **არც ერთი არს ქრისტიანიზმი ისე არ გაუზიარა, როგორც ჩვენ. ჩვენთვის ქრისტიანიზმი პოეზია იყო.**

თამამად შეიძლება ითქვას: არც ერთ ევროპეულ ქრისტიან ერს არ უცდია და არ შესძლებია ჩვენებრ რელიგიის გაშუქება პოეზიის ოპტიკით.

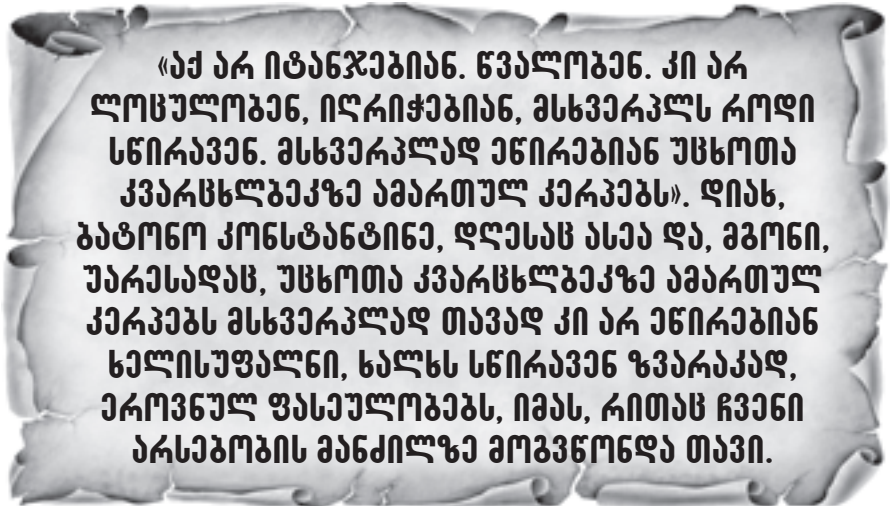
...არც ესპანური ფანატიზმი, არც რომაულ-კათოლიკური ასკეტიზმი და დოგმატიზმი ჩვენ სარწმუნოებრივ ცხოვრებას არ ჰხლებია. ჩვენ არ გვახსოვს არც ბართლომეს ღამის საშინელებანი, არც ჰუგენოტები, არც აუტოდაფე.

ჩვენი ბერები მონასტრის კედლებშიც ერის კაცებად რჩებოდნენ, ერისათვის, „სოფლისათვის“ ზრუნავდნენ. მოიგონეთ გრიგოლ ხანძთელი და მისი მონაფენი, კლარჯეთის მამულებელი“.

მაგრამ დღეს თუ რომელიმე საულიერო პირი თავის მამულიშვილურ პოზიციას გამოხატავს და ჩვენი ეროვნული ტრადიციების სადარაჯოზე დადგება, მაგანი მას უმალ მიუთითებს — შენი საქმე ეგ არ არისო.

საფრანგეთის, გერმანიის, ინგლისის XIX საუკუნის ყოფას თვით ერის შინაგანი ცხოვრების დუღილმა ჩაუყარა საფუძველი. ჩვენი ცხოვრების მიმდინარეობას კი გარე ფაქტორები განსაზღვრავდა, ამოძრავებდა ქართული აზროვნებისა და გრძნობის მექანიზმს:

„XVIII საუკუნის მიწურულში ქართულ ცხოვრებას ისეთი მოულოდნელი დამბლა დაეცა, რომ მთელი სამერმისოდ მოკრეფილი შემოქმედებითი ენერგია დასწვა

და გაანადგურა ამ გარედგან შემოჭრილმა ფაქტორმა. XIX საუკუნის ბჭეებში შემავალ თაობათ ხიდი ჩატეხილი დახვდათ.

ქართველობამ ხელმეორედ დაიწყო „ან ბანი“.

„ამ საუკუნის პირველი ნახევრის მწერლები ენას ძლივს აბრუნებენ, განა ამაზე უფრო ძლიერი დეკადანსი წარმოსადგენია ერის ცხოვრების, როცა ეროვნული კულტურის ყოველ ძარღვში ჩერდება ცხოველმყოფელ სისხლის ჩქეფა, მხოლოდ სიტყვანყობილი მწერლობა და რჩა ერთადერთ ორგანოდ ისეთ ერს, რომელსაც წინა საუკუნეებში მდიდარ რელიგიურ კულტურასთან ერთად უკიდურესად განვითარებული ხუროთმოძღვრება და საეკლესიო მხატვრობა გააჩნდა. ერთის დაკვრით მოჩლუნგდა სხვა ორგანონი ჩვენი კულტურული მეტყველებისა. სიტყვანყობილი ლიტერატურა ამერიკელ წითელ კანიანებსა და აფრიკელ ზულუს და ცუცუტუს ხალხებსაც აქვთ, მაგრამ ეს ხომ არ კმარა კულტურულობის არგუმენტაციად“.

რამდენადაც დაბლა დგას საზოგადოება, იმდენად მარტივი და სადაა მისი ფსიქიური ლაბირინთი. ასე მიაჩნია მწერალს და არც თუ უსაფუძვლოდ, — აქ ღრმა ძიებით თავს არავინ იტკიებს, აქ გამომგონებლებს და ნოვატორებს ადგილი არ აქვთ. მიმბაძველები შეადგენენ ცხოვრების ღერძს, უცხო იყოს და მერე რა, თუ მიუღებელია. მერე რა, თუ ეროვნულ სულსა და ტრა-

დიციებს ეწინააღმდეგება?! ახლანახან განა ასე არ მივიღეთ ერის შეურაცხმყოფელი და მამათმავლების დამცავი კანონი?!

„აქ არ იტანჯებიან. წვალობენ. კი არ ლოცულობენ, იღრიჭებიან, მსხვერპლს როდი სწირავენ. მსხვერპლად ეწირებიან უცხოთა კვარცხლბეკზე ამართულ კერპებს“. დიხს, ბატონო კონსტანტინე, დღესაც ასეა და, მგონი, უარესად, უცხოთა კვარცხლბეკზე ამართულ კერპებს მსხვერპლად თავად კი არ ეწირებიან ხელისუფალნი, ხალხს სწირავენ ზვარაკად, ეროვნულ ფასეულობებს, იმას, რითაც ჩვენი არსებობის მანძილზე მოგვწონდა თავი.

განვაგრძოთ:

„...მიუხედავად მრავალი საუკუნის არსებობისა, თანამედროვე ქართველობას თავისი კულტურული შინაარსი ვერ გამოუმჟღავნებია სავსებით. ჯერ თანამედროვე ქართველობას ვერ გაგვითვალისწინებია, სადაა „ჩვენი-სა“ და „უცხო-სა“ საზღვარი. ჯერაც არ ვიცნობთ ქართულ აზრს, ქართულ გრძნობას“.

არ ვიცნობთ და დიდად არც გვაინტერესებს, რადგან ახლა მთავარია ევროინტეგრაცია, ნატოში შესვლა, აშშ-ისთვის თავის მონონება გოშიასავით კუდის ქიცინით... დიხს, არც ჩვენს ცხოვრებაში ჩასახულა „ქართული ფსიხიური ტიპი“ და „კვლავ უცხოთაგან ამართულ კერპებზე ვლოცულობთ“.

დარეჯან ანდრიაკი

პავლე ინგოროყვა

საქართველოს მოსახლეობა

საქართველოში, გარდა ახალციხე-ახალქალაქის, ბათუმის და არტაანის მხარეებისა შემდეგი ორი ბუნებრივი, გეოგრაფიული და სამეურნეო-ეკონომიური რაიონია:

1. აღმოსავლეთი საქართველო (ანუ ტფილისის გუბერნია),

2. დასავლეთი საქართველო (ანუ ქუთაისის გუბერნია).

დანარჩენი ადმინისტრაციული ერთეულები, პატარა სანაპირო მხარეები საქართველოსი, წარმოადგენენ უშუალო გეოგრაფიულ გაგრძელებას ამ მთავარი პროვინციებისას და სამეურნეო პირობებით გამოუყოფელი არიან მათგან. ეს მხარეებია:

3. სამურზაყანო-აფხაზეთ-ჯიქეთის მხარე (სოხუმისა და სოჭის ოლქები), რომელიც დასავლეთ საქართველოსთან ერთად შეადგენს ერთ ეკონომიურ ოლქს;

და

4. აღმოსავლეთ საქართველოს სანაპიროები: ქვემო-ყარაიას ველი, ბამბაკი, ყაზახ-მამამადილი და ზაქათალა, რაც ტფილისის პროვინციის განუყოფელ ჰინტერლანდს წარმოადგენს.

მოსახლეობა ამ პროვინციებისა შიგნით:

ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიები

საქართველოს ამ ორ მთავარ პროვინციაში ქართველობა შეადგენს მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას. სულ ორსავე გუბერნიაში 1916 წლისათვის ითვლება (გარდა ჯარში განვულებებისა) 2.236.000 სული მკვიდრი მცხოვრები, მათ შორის ქართველი — 1.765.000, სული — 78,9%; დანარჩენები სხვადასხვა მცირერიცხოვანი ჯგუფია.

ასეთ ჯამს ვლებულობთ ქალაქების მითვლით, სადაც, როგორც ყოველგან, შედარებით მეტია

უცხო ელემენტი; ქალაქების მითვლელად ამ ორს პროვინციაში ითვლება 1.862.000 სული მკვიდრი მცხოვრები, მათ შორის ქართველები — 1.600.000 სული, ხოლო დანარჩენი სხვადასხვა პატარა ჯგუფები — 262.000 სული; ქართველობა შეადგენს მრთელი მოსახლეობის 85,9 %-ს.

სამურზაყანო-აფხაზეთ-ჯიქეთის მხარე

(სოხუმის და სოჭის ოლქები)

აქედან ჯიქეთი (სოჭის ოლქი) თითქმის დაუსახლებელია.

სამურზაყანო-აფხაზეთში (სოხუმის ოლქში) მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენს ქართველობა; შემდეგი ადგილი უჭირავს ქართველების ძმურად მონათესავე ტომს — აფხაზებს, სხვები მცირერიცხოვანი უმნიშვნელო ჯგუფებია. **სულ სოხუმის ოლქში 1916 წლისათვის ითვლება — ქ. სოხუმის გარდა — 126.000 სული მკვიდრი მცხოვრები, აქედან ქართველი — 70.000 სული, აფხაზი — 42.000 სული. რაც შეეხება ქ. სოხუმს, იგი ეროვნული შემადგენლობით ქართულ ქალაქს წარმოადგენს** (ქართველობა ითვლება აქ 25 000 სული, აფხაზები — 400 სულამდე). ამნაირად, აფხაზეთ-სამურზაყანოში, რომ არ მივიღოთ მხედველობაში ქ. სოხუმი, რომელსაც სპეციფიკური ქართული ხასიათი აქვს და რომ ავიღოთ მარტოოდენ სოხუმის ოლქის სოფლების მკვიდრი მოსახლეობა, აქ ქართველობა არის — 55,6%; აფხაზები — 33,3%; სხვა და სხვა პატარა ეროვნული ერთეულები — 11,1%;

ხოლო ერთად მრთელი ქართული ჯგუფი (ქართველები და აფხაზები) — 88,9%.

კერძოთ აფხაზების შესახებ, რომელთაც ჩვენ აქ ქართველებთან ერთად ვასახელებთ ერთ ჯგუფში, უნდა ვიცოდეთ: აფხაზებს ქართველებთან აერთებს არა მარტო ახლო რასსიული ნათესაობა (ისინი ეკუთვნიან ქართულ-მთიულურ ენათა ოჯახს და ლინგვისტურად აფხაზურ ენას უჭირავს საშუალო ადგილი ქართულ ენასა და მთიულურ ენებს შუა), მათ აერთებს ქართველებთან არა მარტო სარწმუნოება (მთელს ამ მხარეში აფხაზთა შორის ქრისტიანია 80 პროცენტამდე: 35.000 სული), არამედ აფხაზობა ქართველობასთან შეკავშირებულია მრავალ-საუკუნოვანი კულტურული ერთობით. აფხაზობა თაობითვე შედიოდა საქართველოს სახელმწიფოებრივ ერთეულში და აფხაზთა

ტომს, მიუხედავად მისი რიცხვობრივი სიმცირისა, დიდი ღვაწლი მიუძღვის საქართველოს ისტორიის წინაშე; აფხაზეთში დაიწყო საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღორძინება (ამის ანარეკლი შენახულა ქართველ მეფეთა ტიტულატურაშიაც, რომელიც ასე იწყებოდა: „მეფე აფხაზთა და ქართველთა“) **ქართული დინასტია ცი ნახევრად აფხაზური იყო, აფხაზებმა მისცეს ამ ქვეყანას არა ერთი და ორი გამოჩენილი პირი** (ცნობილია თვითონ ბიზანტიური წყაროებით ქართველი ფილოსოფოსი იოანე, ტომით აფხაზი), მოკლედ — **საქართველოს ოცნაუპუნოვანი ისტორია ამავე დროს აფხაზეთის ისტორია არის.**

აღმოსავლეთ საქართველოს სანაპიროები: ქვემო ქარაია, ზაქათალა, ბამბაკი და ყაზახ-შამშადილი

ა) ქვემო ყარაიას ველი დაუსახლებელია.
 ბ) ზაქათალის ოლქში — ვიდრე იმ ხაზამდე, სადაც გასდევს საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი (მდ. ყაშყაჩაის მიჯნამდე), 1909 წლისათვის ითვლება — ადმინისტრაციის ოფიციალური ცნობებით — 69.825 სული მკვიდრი მცხოვრები. მოსახლეობს აქ ოთხი ხალხი: ქარელები (ლეკის ცალკე ტომია, ენით შორეული ნათესაობა აქვთ ავარიელებთან) — 29.785 სული — 42,6%; ნეხურელები (ესენიც ლეკის ტომთა ჯგუფს ეკუთვნიან, ცალკე ენა აქვთ) — 11.485 სული — 16,5%; მუდალები (ტომით მონგოლები არიან; მონგოლური დავიწყებული აქვთ, ლაპარაკობენ თურქულს) — 11.121 სული — 15,9%; და ქართველები, რომლებიც ქარელების შემდეგ ყველაზე დიდ ერთეულს შეადგენენ ზაქათალის ოლქში: ქართველობა ითვლება აქ 17.434 სული (25%), მათ შორის

ქრისტიანი ქართველი — 4.263 სული, მუსულმანი ქართველი — 13.171 სული. **როგორც ქრისტიან, ისე მუსულმან ქართველებს წმიდად შეუნახავთ ქართული დედა-ენა.**
ზაქათალის ოლქის ამ ოთხ კატარა ეროვნულ ჯგუფებს შორის ადგილობრივი მკვიდრი ელიმენტი ქართველები არიან, ხოლო სხვები ბოლო დროს არის ჩამოსახლებული ამ ძირეულ ქართულ პროვინციაში. ასე, — ქარელ-ნეხურელები გადმოიყვანა დაღესტნიდან სპარსეთის მმართველობამ მეჩვიდმეტე საუკუნეში (როცა აღმოსავლეთი საქართველო ერთ ხანად დაიჭირეს შაჰ-აბაზის ურდოებმა) და დაასახლა ადგილობრივი მკვიდრი ქართველობის პარტახზე, რომლებიც აჰყარეს აქედან, რიცხვით 100.000-ზე მეტი და გადაიყვანეს სპარსეთში, ჩასახლება არაქართული ელემენტისა ზაქათალაში მოხდენილ იქნა სტრატეგიული მიზნით, და მართლაც ზაქათალის ოლქი, შემოჭრილი საქართველოს ველების შუაგულში (ალაზნის ველის შუა ნელში) ნამდვილი შემოსავალი კარებია ტფილისის პროვინციისა.
ბამბაკი და ყაზახ-შამშადილი. სულ ორსავე კუთხეში ითვლება 1916 წლისათვის 178.000 სული მკვიდრი მცხოვრები, უმთავრესად საქართველოს სომხები და თათრები. ჩამოსახლებულნი საქართველოს ამ ოლქებში სხვადასხვა დროს, ეს ხალხი ხანგრძლივი მეზობლური ურთიერთობისა გამო ქართველობასთან კულტურულად დაუახლოვდა საქართველოს მკვიდრ მცხოვრებთ. ამიტომაც იყო ეს მხარე, მიუხედავად იმისა, რომ აქ მოსახლეობის დიდ პროცენტს შეადგენდა მუსულმანობა, ყველაზე ლოიალური პროვინცია საქართველოს სახელმწიფოსი და მისი ჩამოშორება ვერ შესძლეს დიდმა მეზობელმა — მუსულმანურ სახელმწიფოებმა მაშინაც კი, როდესაც ამ სახელმწიფოთა გავლენა საქართველოზე ვრცელდებოდა. ჩვენ აქ არას ვამბობთ იმის შესა-

ხებ, რომ **ეს მხარე მჭიდროსა-მეურნეო ურთიერთობით არის გადაბმული საქართველოსთან, და რომ ჩამოშორება საქართველოდან ისტორიულად ამ მისი განუყოფელი ნაწილებისა დაარღვევდა საქართველოს როგორც ეკონომიურსა, ისე ტარიტორიულს მთლიანობას: ეს იქნებოდა მორღვევა საქართველოსა სამხრეთ კავკასიის ქედთან, საქართველოს ამ გუნებრივი მიჯნისაგან სამხრეთის მხრით.**
 შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველო მის ისტორიულ საზღვრებში (და ეს საზღვრები ამავე დროს საქართველოს ბუნებრივი გეოგრაფიული და სამეურნეო-ეკონომიური ფარგლებია) ეთნოგრაფიულადაც მთლიან ერთეულს წარმოადგენს. რასაკვირველია აქ შეუძლებელია სახეში ვიქონიოთ ცალკე სოფლები ან ცალკე რაიონები, რომლის გამოთიშვა შეუძლებელია ორგანულად შენაწევრებული ტერიტორიული სხეულიდან; მთლიან საქართველოში ქართველობა შეადგენს მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას. ქართველობა ითვლება (გარდა მესხეთის პროვინციისა, რომელიც დღესდღეობით დაჭერილია ოსმალთა ჯარების მიერ) 72,5%.
 ეს რიცხვი დიდ პროცენტულ ერთეულად უნდა ჩაითვალოს არა მარტო კავკასიური მასშტაბით.
მესხეთის პროვინცია
მხარეები ახალციხე-ახალქალაქისა და ბათომ-არტაანისა
 საქართველო-ოსმალეთს შორის ამ სადაო მხარეების საერთაშორისო-უფლებრივი მდგომარეობა შემდეგია:
 საქართველოს პროვინცია მესხეთი (**ეს არის ძირეული ქართული ქვეყანა, რომელიც საქართველოს მთელი ისტორიის მანძილზე ქართული კულტურის ავანგარდს წარმოადგენდა**) მეჩვიდმეტე საუკუნეში ოსმალეთმა მოსწყვიტა საქართველოს. მეცხრამე-

ტე საუკუნის მანძილზე ხელახლა შემოერთებული ოსმალეთისაგან (ახალციხე-ახალქალაქის მხარე — 1829 წელს, ბათომი და არტაანი — 1878 წელს), ეს მხარეები ამის შემდეგ ხელახლა შეადგენენ საქართველოს განუყოფელ ნაწილს, თანახმად 1783 წლის საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულებისა.

ახალციხე-ახალქალაქის მხარის შესახებ ეს საერთაშორისო-უფლებრივი მდგომარეობა დღემდე არ შეცვლილა; პირიქით, 1856 წლის პარიზის ტრაქტატი განმეორებით ადასტურებს, რომ ოსმალეთს ამ მხარეზე არავითარი უფლება არ აქვს.

რაც შეეხება ბათომსა და არტაანს, მათთვის 1918 წლის ბრესტის საზავო ხელშეკრულება ახალ უფლებრივ მდგომარეობას ჰქმნის, მაგრამ ჯერ ერთი:

— **ტრაქტატის ეს მუხლი, რომელიც ეხება ბათომსა და არტაანს, არ შეიძლება ჩაითვალოს სავალდებულოდ, რადგან რუსეთი არ იყო უფლება-მოსილი, დაეთმო საქართველოს მიწა-წყალი, შეერთებული მასთან განსაზღვრული პირობებით, მით უფრო, რომ ვიდრე ბრესტის ხელშეკრულება დაიდებოდა, რუსეთმა ფაქტურად დასტოვა საქართველო, გაიყვანა რა თავისი ჯარები საქართველოს საზღვრებიდან, და ამით დაჰპარგა ყოველგვარი უფლება საქართველოზე, თანახმად იმავე საქართველო-რუსეთის ხელშეკრულებისა, რომელიც ერთადერთი ლოიალური ფუძე იყო საქართველო-რუსეთის საერთაშორისო-უფლებრივი ურთიერთობისა.**

და დამოუკიდებლად ამისგან თითონ ბრესტის ტრაქტატის მოხსენებული პუნქტი სრულიადაც არა სცნობს ბათომსა და არტაანს ოსმალეთის კუთვნილებად, არამედ ამ მხარეს ეროვნულ-პოლიტიკური თვითგამორკვევის უფლებას ანიჭებს; **ოსმალეთის მიერ ჯარების შემოყვანას**

ამ მხარეში არ შეიძლება სხვანაირი განმარტება მიცეს, თუ არა დარღვევა ბრესტის ხელშეკრულებისა.

აქვე ვადგენთ ცნობას ამ მხარეების მოსახლეობის შესახებ.

სამივე მხარეში (ახალციხე-ახალქალაქსა, ბათომსა და არტაანში), მოსახლეობის მთავარ ელემენტს შეადგენს ქართველობა, რომელთა შორის დიდი უმრავლესობა მუსულმანია სარწმუნოებით, ნაწილი — ქრისტიანი.

1. მუსულმანი ქართველები. მუსულმანობა გავრცელდა აქაურ ქართველთა შორის მეჩვიდმეტე საუკუნიდან, მას შემდეგ რაც ეს მხარეები ოსმალეთმა მოსწყვიტა საქართველოს. **ქართველ მუსულმანებში წმიდად არის დაცული ქართული რასა, დიდწილად შეუნახავს ქართული დედა-ენა, და მთელი ხალხი დღემდე თავისთავს გურჯს (ე. ი. ქართველს) ეძახის.**

ქართული ენის გავრცელების დღევანდელი სურათი შემდეგია:

ა) **ახალციხე-ახალქალაქის მხარე.** აქაურ მუსულმან ქართველებიდან ქართულს დედა-ენაზე ლაპარაკობს 50%-დან 60%-მდე. ქართული განსაკუთრებით შენახული აწყურის უბანში, აგრეთვე, ზემო-ქობლიანში და ურაველის უბნის ქვემო სექტორში;

ბ) **ბათომის მხარე.** აქ ყველაზე კარგად არის დაცული ქართული ენა. ბათომის მხარე განიყოფება ორ ოლქად: ბათომისა და ართვინისა; აქედან ბათომის ოლქის მრთელი მუსულმანი ქართველობა ლაპარაკობს უწმინდეს ქართულ ენას. ართვინის ოლქის მუსულმან ქართველების უმრავლესობა (დაახლოებით 60%-მდე), აგრეთვე, ლაპარაკობს ქართულს დედა-ენაზე, სახელდობრ — მურდულის, ლივანის, იმერხევის და ზემო-შავშეთის მოსახლეობა.

გ) **არტაანის მხარე.** ქართული ენა აქ ძალზე შესუსტებულია. ქართული შემონახულა ადგილადგილ ფოცხოვის უბანში არტაანის ოლქისა, ტაოსკარის უბანში

ოლთისის ოლქისა და არტაანის ოლქის ცალკე სოფლებში, მაგ., სოფ. ველში.

სამივე მხარეში ახალციხე-ახალქალაქში, ბათომში და არტაანში ითვლება ქართველი მუსულმანობა: სოფლის მოსახლეობა 238.000 სული, ქალაქებში 5.000 სულამდე; მათ შორის ქართულ დედა-ენაზე ლაპარაკობს არა ნაკლები 140.000-ისა.

2. ქართველი ქრისტიანები (მართლმადიდებელი და კათოლიკე). ესენი ითვლებიან აქ 50.000 სულამდე: სოფლებში (უმთავრესად ახალციხე-ახალქალაქის მხარეში) — 30.000 სული, ქალაქებში — 20.000 სულამდე. ქრისტიანი ქართველების დედა-ენა ქართულია.

რაც შეეხება დანარჩენ ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს, ესენია:

თურქები. მათი რიცხვი არც თუ ისე დიდია (ისინი აღწევენ აქ 20.000 სულამდე). თურქები მოსახლეობენ (თანახმად საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სპეციალური გამოკვლევისა) არტაანის მხარის ცალკე კუთხეებში: ჩილდირში, ტამალის საზოგადოებაში, და პენიაკჩაის სათავეებში. **რაც შეეხება ახალციხე-ახალქალაქისა და ბათომის მხარეებს, აქ თურქების მხოლოდ თითო-ოროლა სოფლებია, როგორც — სოფ. გონია (ბათომის მხარეში) და სოფ. ყულა-ლისი (ახალქალაქის მაზრაში).**

სომხები (კოლონისტები). მოსახლეობენ უმთავრესად ახალქალაქის მაზრის შუა სექტორში, აგრეთვე, ქალაქებში. **სომხობა გამოსახლებულია ამ მხარეში რუსეთის მმართველობის მიერ 1829 წელს.**

დანარჩენი პატარა ჯგუფებია: **ქურთები, ბერძნები და რუსები.**

ამნაირად მესხეთის პროვინციაში მოსახლეობის მთავარ ელემენტს შეადგენს ქართველობა.

ამავე დროს, — და ეს ყოვლის უწინარეს მისაღებია მხედველობაში — **ქართველ ერს ამ მხარეზე წმიდა ისტორიული უფლება აქვს. ეს პროვინცია —**

ძირითადი ქართული ძეგლები არის, აკვანი ქართული კულტურისა, რასაც მისი ძვანის კი ღალადავენ, — მრავალფეროვან ქართულ კულტურის მონუმენტები...

უნიუზნეუბი

1. საქართველოს ამ სამი მხარის (ახალციხე-ახალქალაქის, ბათუმის და არტაანის) შესახებ, რომლებიც დღეს ოსმალთა ჯარების მიერ არის დაჭერილი, სტატისტიკური ცნობები წარმოდგენილია ქვემოთ ცალკე;

2. აქ მითვლილია, აგრეთვე, საქართველოს მკვიდრი მცხოვრებნი, დროებით გასულნი სამუშაოდ ერთი პროვინციიდან მეორეში, სულ — 27.00,0 სული (ტფილისის გუბერნიაში — 14.000; ქუთაისისაში — 13.000);

3. ჯიქეთი დაცარიელდა ადგილობრივი მკვიდრი ელემენტის აფხაზ-უბიხების გადასახლებისა გამო თავისი მიწა-წყლიდან წარსული საუკუნის სამოციან წლებში. **დღეს სოჭის ოლქში ითვლება მკვიდრი მოსახლეობა (ბარდა დროებით მცხოვრებთა): სოფლები — 15.000 სული, ქ. სოჭი — 2.000 სული, ე. ი. მთელი 4.000 კვადრატის კილომეტრის მანძილზე — 17.000 სული. ეროვნებათა მიხედვით, ამათ შორის ქართველი არის 1.700, აფხაზი — 1.400, სხვებიც ასეთი პატარა ჯგუფები: რუსები, გერმანები, სომხები, მოლდაველები, ესტონელები და გერმანელები (რაც შეეხება დროებით მცხოვრებთა — ამათ შორის ქართველია: სოფლები 3.600, ქ. სოჭი 1.300 სული);**

4. გარდა პატარა ქალაქის ზაქათალისა, სადაც ითვლება (იმავე წელს) 1.498 სული მკვიდრი მცხოვრები.

5. ეთნოგრაფიული შემადგენლობა ზაქათალის ოლქის მოსახლეობისა წარმოდგენილია საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამ-

ოკვლევის თანახმად; ამ საზოგადოების მიერ გაგზავნილ მკვლევართ საგანგებოდ შეადარეს თვითულ სოფელზე ეთნოგრაფიული ცნობები 1909 წლის ოფიციალური სტატისტიკისა;

6. ქრისტიანი ქართველების სოფლებია: კაკი, მეშაბაში, დიდი ალათემური, პატარა ალათემური, ბაზარ-თალა, ბახთალა, საკანი, ყარამეშა, ქემ-გუთანი, ხარაბ-თალა, ალი-ბეგლო, ქოთუქლო, და ყორალანი (ამ უკანასკნელში ნახევარი მოსახლეობისა ქრისტიანი ქართველებია; დანარჩენებში მარტო ქრისტიანი ქართველები მოსახლეობენ); მუსულმანი ქართველების სოფლებია: ალიაბათი (ანუ ელისენი), სოსკანი, მარსანი, ლალაფაშა, ჩუდულო, ძაგამი, თასმალო (რამდენიმე კომლი ქრისტიანი ქართველებიც ურევია), შოთავარი, ბაბალო, ვერხვიანი, ენგანი, მოსული, ფადარი, ყანდახი, ყაფანახჩი, ითი-თალა;

7. ქართველობის იმართენილს, რომლებიც გადასახლებული არიან ფარეიდანის მიდამოებში (ისპანის ახლოს), დღემდე წმიდათ დაუცავთ ქართული შიგნება. ამ ქართველების რიცხვი იმ ალწავს 50.000-მდე;

8. სახელდობრ ბამბაკში: სომეხი — 40.000, თათარი — 5.000, სხვები: — 2.000; ხოლო ყაზახ-შამშადილში: სომეხი — 60.000, თათარი — 65.000, სხვები — 6.000;

9. კერძოდ, სომხების ერთი ნაწილი ოსმალეთიდან არის გადმოსვენილი მეცხრამეტე საუკუნის მანძილზე; ნაწილი გადმოსახლებულია მათისავე თხოვნით საქართველოს მეფის — ერეკლე II-ის მიერ მეფერამეტე საუკუნის გასულს ყარაბაღიდან, საცა სომხობა დიდ დევნას განიცდიდა;

10. ოფიციალური რუსული სტატისტიკით 1916 წლისა, რომელიც ამ შემთხვევაში ენის პრინციპით ხელმძღვანელობს, ამ მხარის 59.000 მუსულმანი ქართველები-

დან ქართულად მოლაპარაკე ჯგუფში ნაჩვენებია 38.000 სული;

11. მარტო ერთი ნაწილი ქართველ კათოლიკეთა, ეგრეთ წოდებული „ველელი“ კათოლიკე ქართველები, გადმოსახლებულნი არტაანის მხარიდან, ლაპარაკობენ თურქულს. მათი რიცხვი აღწევს 5.000-მდე; მოსახლეობენ ისინი სოფლებში: ხულგუმოს, კარტიკამს, ბავრას, ტურცხს და ნაწილად ვარევანს. (რაც შეეხება ქართულ დედა-ენაზე მოლაპარაკე ქართველ კათოლიკეებს — ესენი მოსახლეობენ: ქ. ახალციხეს, სოფლებში — უდეს, ვალეს, არალს, ბოლაჯურს, ბნელას, ხიზაბავრას და ვარგავს);

12. მესხეთის მოსახლეობის წარმოდგენილი სტატისტიკა შედგენილია თანახმად ადმინისტრაციის ოფიციალური ცნობებისა. ადმინისტრაციის სტატისტიკაში მოსახლეობის დანაწილება ცალკე ჯგუფებად ნაჩვენებია უმთავრესად სარწმუნოების მიხედვით. ამ კორექტივის შეტანის დროს ვხელმძღვანელობდით სპეციალური გამოკვლევით საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა ამ საგანზე, რომლიდანაც არის ნაჩვენები ზემოდ ტექსტში ცნობები მესხეთის ეთნოგრაფიაზე.

ახალციხე-ახალქალაქის მხარისათვის აღებულია 1916 წლის უკანასკნელი ოფიციალური ცნობები; ბათუმის მხარისათვის — რადგან იგი ომის ასპარეზად გადაიქცა 1915-1916 წლებში — აღებულია ომის წინააღმდეგობის — 1914 წლის სტატისტიკა. ხოლო არტაანის მხარისათვის — უცვლელად განმეორებულია ადმინისტრაციის ოფიციალური სტატისტიკა 1909 წლისა, ადგილობრივ შედარებული საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების კომისიის მიერ.

პ. ი.

კონსტანტინეპოლი, 4-6 ივლისი, 1918 წ.

ბათუმის დაბრუნება

ბათუმის დაბრუნება მნიშვნელოვანი და მრავალი საინტერესო წერილმანებით აღსავსე ისტორიაა, რომელსაც ბოლო წერტილი ქართველმა გმირმა, გენერალმა მაზნიაშვილმა დაუსვა. მანამდე კი იყო უამრავი სავალალო ბატალიები, რომლებიც, ჩვენდა საბედნიეროდ, 1878 წელს ბათუმისა და მთლიანად აჭარა-არდალანის შემოერთებით დასრულდა. უამრავი მეცნიერული ნაშრომი, თემა, რეფერატი, წერილი თუ მხატვრული ნაწარმოები მიეძღვნა ამ მოვლენას, თუმცა შეიძლება ითქვას, რომ ეს თემა მანაც ამოუწურავია. ამჟამად წარმოგიდგენთ ბილიოტიის ერთ მოხსენებას.

ცნობისათვის: სერ ალფრედ ბილიოტი (1833-1915 წ.წ.) იყო იტალიის ლევანტის მკვიდრი, რომელიც შეუერთდა ბრიტანეთის საგარეო სამსახურს და საბოლოოდ მისი ერთ-ერთი გამოჩენილი კონსული გახდა მე-19 საუკუნის ბოლოს. იგი პროფესიით არქეოლოგი გახლდათ და მნიშვნელოვან არქეოლოგიურ გათხრებსაც აწარმოებდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ ანატოლიაში. მეთაურობდა წმინდა მიხეილისა და წმინდა გიორგის რაინდებს 1898 წლის ოქტომბრიდან. მისი არც თუ ისე კარგი ინგლისურით შედგენილი მოხსენებები აღიარებულია 21-ე საუკუნის სწავლულებისგან ისეთ განსხვავებულ სფეროებში, როგორცაა დიპლომატიის ისტორია, ანთროპოლოგია და, რა თქმა უნდა, არქეოლოგია. ის მუშაობდა ბრიტანეთის ვიცეკონსულად როდოსში, საიდანაც 1873 წელს გადაიყვანეს ტრაპზონში. შემდეგ იყო კონსული ჩინეთსა და თესალონიკში. თესალონიკში მისი მოღვაწეობა დაემთხვა ომის მზადების პერიოდს, საბოლოოდ ბალკანურ ომებში რომ

გადაიზარდა. დიდი მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის მის კორესპონდენციებს, რომელთაც ის აგზავნიდა ბრიტანეთის საგარეო ოფისში. წარმოგიდგენთ ერთ-ერთ წერილს, რომელიც ეხება სწორედ ბათუმის საქართველოსთან დაბრუნებას, 1878 წელს.

„ვიცეკონსული ბილიოტი მარკიზ სოლსბერის (მიღებულია 24 სექტემბერს).

ტრაპზონი. 12 სექტემბერი, 1878. ბათონო ჩამო, წარმოგიდგენთ რუსების მიერ ბათუმის დაკავებასთან დაკავშირებულ დეტალებს, რისი შეზღოვებაც შევკელი.

დილით, მიმდინარე თვის 6-ში, რუსული სამხედრო ნაწილები, რომელნიც პრინცი მირსკის მეთაურობით ჩაქვში იმყოფებოდნენ, დაიძრნენ ქალაქისკენ, ვიდრე რუსული ლუზაჩაშვეებული ესკადრონი იმავე მიმართულებით უშვებდა ორთქლის ბოლქვებს.

(აღნიშვნის ღირსია, რომ მკვლევარი ვლადიმირ სიჭინავა წიგნში „ბათუმის ისტორიიდან“ ბათუმში რუსულ-ქართული ჯარის შემოსვ-

ლის თარიღად ასახელებს 25 აგვისტოს დღის 11 საათს. ეტყობა, ბილიოტი ახალი სტილით გადმოსცემს თარიღს, თანაც არსებობს პლანკეტის ცნობა, რომელიც იმავეს ადასტურებს).

ბერძენი და სომეხი ღვთისმსახურები, ჯვრით ხელში და მოლა ადგილობრივ, ქრისტიან და მუსლიმან მოსახლეობასთან ერთად გაემართნენ რუსებთან შესახვედრად.

მცირე ხნის შემდეგ დერვის ფაშა, სამი ბატალიონის მეთაური, დაიძრა პრინცი მირსკისთან შესახვედრად.

რუსები მოაბიჯებდნენ ამ შემადგენლობით:

კაზაკების ერთი ესკადრონი. პრინცი მირსკი დევრიშთან, გენერალ ოკლობუიოსთან, მიურიდთან, პრინცი დოლგოროვსკისთან და პირად შემადგენლობასთან ერთად. კაზაკების მეორე ესკადრონი. 41-ე დივიზიონის ოთხი ბატალიონი.

ეგერთა ოთხი ბატალიონი. ერთი ბატალიონი 6 ზარბაზნით. მთლიანად 7000 კაცამდე. ხეზასთან (კჰება) განთავსებული ორი რუსული ბატალიონი და გენერალი კომაროვი ბათუმში არ შემოსულა.

რუსები ქალაქში შემოვიდნენ შუადლით, ისინი მიესალმნენ თურქულ დროშას ზარბაზნის 21 გასროლით და შემდეგ აღმართეს რუსული დროშა, ზარბაზნის 101 სალუტით.

პრინციმა მირსკიმ რამდენიმე სიტყვით გადმოსცა იმპერატორის დიდსულოვანი კეთილგანზრახვა ბათუმისა და მისი შემოგარენის მოსახლეობისადმი.

დერვიშ ფაშამ ისაძილა პრინცი მირსკისთან რუსეთის დროშის ქვეშ მცურავ გემზე და შემდეგ საპასუხო სადილზე მიიწვია პრინცი მირსკი ერთ-ერთ თურქულ ხომალდზე.

ერთი დღის შემდეგ, როცა ვიცე-ადმირალი არიფ-ფაშა ჩამოვიდა ბათუმში, მას სალუტით მიესალმნენ, როგორც მთავარსარდალს და შემდეგ რუსულმა და თურქულმა სამხედრო გემებმა ადგილები გაცვალეს“.

ქველი ბათუმის არქიტექტურა

ბათუმის ურბანულ განვითარებას მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ჩაეყარა საფუძველი და ეს პროცესი უშუალოდ უკავშირდებოდა ნავსაყუდელის ბათუმის კონცხისკენ გადმონაცვლების პროცესს. მე-19 საუკუნის 70-იანი წლებისთვის ქალაქის საზღვრები ნური-გელის ტბის მიდამოებამდე აღწევდა. 1878 წლის ბათუმის რუკაზე ჩანს, რომ ამ დროსთვის ქალაქის დაგეგმარება არ ატარებდა მონესრიგებულ, გეომეტრიულ ხასიათს. არ იყო ჩამოყალიბებული ქუჩების ქსელის, კვარტლებად დაყოფისა და სისტემური განაშენიანების პრინციპები, მაგრამ სახეზე იყო ქალაქის ზოგადი მონახაზი, ვინრო ქუჩებისა და კვარტლების ორიენტირება ზღვისკენ, ბურუბ-თაბიეს ციხე-სიმაგრის მიმართულებით.

მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში ქალაქის სწრაფი განვითარება დაიწყო. ამ დროისთვის, ფაქტობრივად, განსაზღვრული იყო ქალაქის დაგეგმარება და ქალაქმშენებლობის ძირითადი პარამეტრები. ქალაქის ასეთ დაგეგმარებას, პირველ რიგში, ბათუმის კონცხის ბუნებრივი ადგილმდებარეობა და რელიეფის ხასიათი განაპირობებდა. ვაკეზე, სანაპირო ზოლის გაყოფებით, გაშლილი განაშენიანება ადგილის არაჩვეულებრივი

შეგრძნებით გამოირჩევა. წესრიგი, ორიენტირება ზღვისკენ, მრავალფეროვანი ბუნებრივი გარემო, სწრაფვა უსასრულო სივრცისკენ განსაზღვრავდა ბათუმის მიმზიდველობას. ძველ ბათუმში არსად გვხვდება რთული რელიეფური ლანდშაფტებით გამოწვეული არქიტექტურული კონტრასტები, იშვიათია ჩაკეტილი სივრცული მონაკვეთებისა და მოულოდნელი ხედების დინამიკა. აქ ყველაფერი წესრი-

გისა და ზომიერების, ქუჩების გრძივი სივრცეების ჰარმონიული აღქმის პრინციპს ემორჩილება. 1890-იანი წლების მონაცემებით, ადმინისტრაციულად ბათუმი ოთხ პოლიციურ უბნად იყო დაყოფილი. „აზიზიე“, რომელიც მოიცავდა ქალაქის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილს, მსხვილი ვაჭრობის ცენტრს წარმოადგენდა. აქ თავმოყრილი იყო ადმინისტრაციული და საზოგადოებრივი დაწესებულებების უმეტესობა. „აზიზიეს“ აღმოსავლეთით მდებარეობდა „ახმედიე“, რომელიც ვინრო და მრუდე შესახვევების მქონე განაშენიანებით ხასიათდებოდა. ამ უბანში მდებარეობდა სავაჭრო დაწესებულებები, თურქული ბაზარი, საწვრილმანო დუქნები, ყავახანები და სხვ. მოსახლეობის ღარიბი ფენა ქალაქის ყველაზე დიდ უბანში — „მუფთიეში“ ცხოვრობდა, სადაც ნავთობის ქარხნები იყო განლაგებული. „აზიზიეს“ სამხრეთით

მდებარე, ახალაღმოცენებული უბანი — „ნურიე“ უფრო ევროპული სტილის დასახლება იყო. აქ დასახლებულები, ძირითადად, ქალაქის არისტოკრატები იყვნენ. აქვე იყო ვაჟთა და ქალთა გიმნაზიები და მარინის ქალთა სასწავლებელი. ძველი ბათუმის ისტორიული ნაწილი, ფაქტობრივად, ჩამოყალიბდა საზღვაო ნავსადგურსა და ბულვარს შორის არსებულ ერთიან ცენტრად. საპორტო ქალაქის სპეციფიკამ ხელი შეუწყო არქიტექტურული სივრცის

ბუნებრივი დომინანტისკენ — ზღვიდან და ზღვისკენ ორიენტირებას. სანაპირო ზოლში მდებარე შენობები ყველაზე მთავარი და კაზმული ფასადებით ორიენტირებული იყო ზღვისკენ.

იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ზღვა იყო ძველი ბათუმის ბუნებრივი და მთავარი არქიტექტურული ორიენტირი, სადაც ყველაფერი იწყებოდა, მთავრდებოდა და თავს იყრიდა.

სანაპირო ზოლში მდებარეობდა ეკონომიკური თვალსაზრისით

ყველაზე მნიშვნელოვანი ობიექტი — პორტი. შემთხვევითი არ იყო, რომ ბათუმში ყველა ქუჩა იწყებოდა ზღვიდან. ასეთი განაშენიანება ხელს უწყობდა ბათუმის მხატვრული იერსახის წარმოჩენასა და ქალაქის თავისუფლად გახსნას ზღვის სივრციდან. სწრაფვა გრძივი, თითქოს უსასრულო სივრცეებისკენ ბათუმის არქიტექტურის დამახასიათებელი ნიშანია. სივრცის აღქმის ასეთი დამოკიდებულება, თავის მხრივ, ლანდშაფტითა და გეგმარებით არის განპირობებული.

რეგულირებული დაგეგმარების ხასიათთან ერთად ძველი ქალაქის არქიტექტურულ მთლიანობას განაპირობებს ურბანული ქსოვილის უწყვეტი განვითარება და რიტმი. უწყვეტი, კვარტალური განვითარების ხასიათი ბათუმის ქუჩების, არქიტექტურული სივრცის მთავარი ნიშან-თვისებაა. ასევე სახასიათო თავისებურებაა ფასადების ორიენტირება ქუჩების მიმართულებით.

მხატვრულ-სტილისტური თვალსაზრისით, ბათუმში ისეთივე სურათია, როგორც საქართველოს სხვა ქალაქებში. ბათუმის

არქიტექტურას მხატვრულ სტილთა მრავალფეროვნება, სინთეზი და ეკლექტიურობა შენობების ფასადებზე გამოხატულებას ჰპოვებს ხან მსუბუქად, ხან კი საკმაოდ მკაფიოდ გამოვლენილი ბაროკული, რენესანსული თუ გოთური მოტივები, რასაც მოგვიანებით ენაცვლება რომანტიზმით, ადრეული და გვიანი მოდერნიზმი და კონსტრუქტივიზმით შთაგონებული არქიტექტურული ნიმუშები. სანაპიროს მიმდებარე ძველი უბნის შედარებით მოკრძალებული

ბული ზომის, სისადავით გამორჩეული ნაგებობები ხელსაყრელ ფონს ქმნიდნენ ბათუმის ცენტრის უფრო მსხვილმასშტაბიანი შენობების „პომპეზურობის“ წარმოსაჩენად. ამ თვალსაზრისით გამორჩეული იყო მ. აბაშიძის ქუჩა — ყოფილი მარინის პროსპექტი, რომლის სახეს ქმნიდა ევროპული სტილით ნაშენი, უხვად მორთული ფასადების მქონე ისტორიული შენობები.

ძველი ბათუმის ზოგიერთ უბანს, რიგი ჩარევების მიუხედავად,

დღემდე შენარჩუნებული აქვს ავთენტური (თვითმყოფადი) სახე. შედარებით უკეთესად, ერთიანი ისტორიული კონტექსტის სახით, მოღწეულია სანაპიროს მოსაზღვრე განაშენიანება (ი. გოგებაშვილისა და ნ. ბარათაშვილის ქუჩებს შორის არსებული მონაკვეთი, უმეტესად „აზიზიეს“ ისტორიული უბანი).

გარკვეული ცვლილებების მიუხედავად, XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე ჩამოყალიბებული არქიტექტურული სახით ბათუმი დღემდე ინარჩუნებს ზემოქმედების ძალას. ურბანული განაშენიანების უწყვეტი დინამიკა, დაბალანსებული სივრცითი ნიშნულების არქიტექტურული რიტმი, მასშტაბების ზომიერება და სტილისტური მრავალფეროვნება დღემდე განაპირობებს ბათუმის გამომსახველობას. ნაგებობათა განთავსების რიტმი განსაზღვრავს ადამიანის მოძრაობის შედარებით მშვიდ და ზომიერ დინამიკას ძველი ქალაქის უბნებში. ეს თავისებურება კი იმის განცდას განაპირობებს, რომ ბათუმის ქუჩებში უსასრულოდ შეიძლება სეირნობა.

მაია ჭიჭილაიშვილი,
ხელოვნებათმცოდნე

საქართველოს კლიმატი

მიუხედავად ტერიტორიის სიმცირისა, საქართველოში გავრცელებულია დედამიწის ზედაპირზე არსებული ჰავის თითქმის ყველა ტიპი, დანყებული დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვისპირა თბილი ნოტიო სუბტროპიკული და აღმოსავლეთ საქართველოს ველების კონტინენტური და დამთავრებული კავკასიონის მარადიული თოვლისა და მყინვარების ზონის ეგრეთ წოდებული ნიველური ჰავით. საქართველოს ჰავის მრავალფეროვნებას განაპირობებს, ერთი მხრივ, ქვეყნის სუბტროპიკული ზონის დედამიწის ჩრდილოეთით, შავსა და კასპიის ზღვებს შორის მდებარეობა და, მეორე მხრივ, მისი რელიეფის ვერტიკალურობა და განსაკუთრებული სირთულე.

საქართველოს ჩრდილოეთის ზოლი უკავია კავკასიონის ქედს. იგი ბუნებრივი კედელია, რომელიც იცავს მას ჩრდილოეთიდან ჰაერის ცივი მასების უშუალო შემოჭრისაგან, ხოლო შავი ზღვა არეგულირებს ტემპერატურის მერყეობას.

ქვეყნის მთიანი რელიეფი განაპირობებს ჰაერის ტემპერატურას და მასთან ერთად სხვა კლიმატური პირობების (ნალექების რაოდენობის, თოვლის საფარის, ნიადაგების, მცენარეული საფარის) ცვალებადობას ვერტიკალური და ჰორიზონტალური მიმართულებით.

საქართველოში გამოირჩევა 13 კლიმატური რაიონი (ზონა), სადაც გავრცელებულია კლიმატის შემდეგი ძირითადი ტიპები: **შავი ზღვის სუბტროპიკული ნოტიო; ქარბად ნოტიო სუბტროპიკული; მშრალი, შენარჩუნებული ნოტიო სუბტროპიკული; მშრალი სუბტროპიკული; ზომიერი ნოტიო, კონტინენტური; მშრალი კონტი-**

ნენტური; ზომიერი სუბტროპიკული და სხვა.

დასავლეთ საქართველოს (კოლხეთის) და აღმოსავლეთ საქართველოს ქართლ-კახეთის ბარი ერთმანეთისაგან ლიხის (სურამის) ქედითაა გამოიჯნული. ეს ქედი შავი და კასპიის ზღვის წყალგამყოფს წარმოადგენს. იგი ამავე დროს ბუნებრივი საზღვარია, რომელიც ტენიან დასავლეთ საქართველოს ზონას აღმოსავლეთ საქართველოს შედარებით მშრალი ვაკეებისა და ბარისაგან გამოყოფს. ვაკეებისა და მთათა ქვედა სარტყლების ბუნებრივი პირობები ლიხის ქედის დასავლეთით და აღმოსავლეთით სხვადასხვაგვარია.

როგორც დასავლეთ საქართველოს, ასევე ქართლ-კახეთის ბარში ვაკეები, დაბალი ზეგნები და ბორცვები ერთმანეთს ენაცვლებიან, სხვა ფაქტორებთან ერთად ქმნიან შესანიშნავ კლიმატურ პირობებს და სწორედ აქ ცხოვრობს ქვეყნის მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი.

კოლხეთის ბარი ატლანტის ოკეანეიდან, ხმელთაშუა და შავი ზღვებიდან მომავალი ჰაერის მასების გავლენის ქვეშ იმყოფება, ამიტომ აქაური შავი ზღვაური ტიპისაა, ტენიანი და თბილია და უფრო მეტად თანაბარი ტემპერატურით ხასიათდება. იგი მოგვაგონებს ტენიანი სუბტროპიკული კლიმატების ჯგუფის ჰავას.

ტემპერატურის რყევის წლიური ამპლიტუდა (ანუ სხვაობა უთბილესი და უცივესი თვეების ტემპერატურებს შორის) კოლხეთის ბარში 17-21 გრადუსია, საშუალოწლიური ტემპერატურა კი 14-14,5 გრადუსს აღწევს. ამასთან, ზღვის დონიდან სიმაღლის მატების ყოველ 100 მეტრზე იგი 0,3-0,8 გრადუსით ეცემა. შავი ზღვის ჩრდილოეთ ნაწილში ჰაერის საშუალო თვიური ტემპერატურა, მრავალწლიურ საშუალოსთან შედარებით, ცალკელ წლებში შესაძლოა გადაიხაროს ზამთარში 6-70C-მდე, ზაფხულში, 3-40C-ით. ამავე ზოლში, ცალკეულ დაბლობზე, ზოგიერთ წელს ჰაერის ტემპერატურა შეიძლება დაეცეს მიწუს 15-20 გრადუსამდე. აქ წლის ყველაზე ცივი თვე იანვარია.

უყინვო პერიოდი შავი ზღვის სანაპიროზე 300 დღეზე მეტხანს გრძელდება, ზღვის დონიდან 2000 მეტრზე — 120 დღემდე, 3000 მეტრზე მალა კი უყინვო დღეები პრაქტიკულად არ არის.

ატმოსფერული ნალექების წლიური ჯამი შავი ზღვის სანაპიროზე 1200 მილიმეტრია, ზოგან კი იგი 2600 მილიმეტრამდეა. დაბლობი რაიონების ზღვიდან დაშორების კვალობაზე ნალექების რაოდენობა მცირდება, ხოლო მთიან რაიონებში სიმაღლის მატებასთან ერთად მატულობს.

კოლხეთის დაბლობის დასავლეთ ნაწილში ყველაზე მეტი ნალექი მოდის შემოდგომის და ზამთრის დამდეგს, ყველაზე ნაკლები კი გაზაფხულზე. მის აღმოსავ-

ლეთ ნაწილსა და მოსაზღვრე მთიან რაიონებში ნალექების მაქსიმალური რაოდენობა მოდის ზამთარში, მინიმალური გაზაფხულის ბოლოს. თოვლის საფარის სიმაღლე კოლხეთის დაბლობში 15-20 სანტიმეტრს არ აღემატება, მთისწინებში კი იგი 60, ხოლო მაღალმთიან რაიონებში 100 სანტიმეტრს აღწევს.

დასავლეთ საქართველოში მდინარეთა ქსელი ხშირია, ისინი წყალუხვია და ხასიათდებიან წლის მანძილზე საკმაოდ თანაბარი ჩამონადენით, რაც, რა თქმა უნდა, გარკვეულ გავლენას ახდენს აქაურ კლიმატზე.

კოლხეთისათვის დამახასიათებელია სითბოს და ტენის მოყვარული მცენარეები. ტყეები გამოირჩევა დიდი სიხშირით და იმითაც, რომ აქაურ ტყეებში შემონახულია ისეთი მცენარეებიც, რომლებიც ზომიერ ზონაში მესამეულ პერიოდში (ტროპიკულ და სუბტროპიკული ჰავის ბატონობის ხანაში) ხარობდა.

ლიხის ქედის აღმოსავლეთი აღმოსავლეთ საქართველოში, ბარის ბუნებრივი პირობები არსებითად განსხვავდება დასავლეთ საქართველოს ბარის პირობებისაგან. ზღვის კლიმატური გავლენა აქ ძლიერ შესუსტებულია, ატმოსფერული ნალექების წლიური რაოდენობა 300-760 მილიმეტრა, ტემპერატურის რყევის წლიური ამპლიტუდა 24-250C აღწევს, ხოლო საშუალოწლიური ტემპერატურა 11-13 გრადუსის ტოლია. მდინარეთა ქსელი აქ უფრო ნაკლებია და ნაკლებ წყალუხვი, ვიდრე დასავლეთ საქართველოში.

აღმოსავლეთ საქართველოში ნალექების მაქსიმუმი მოდის გაზაფხულზე, ზაფხულის დასაწყისსა და შემოდგომაზე, ხოლო მინიმუმი ზამთარში.

ჰაერის მაღალი საშუალო თვიური ტემპერატურა (24-250C) აღინიშნება ამ ზონის დაბლობ რაიონებში, ყველაზე ცივი თვე კი იანვარია.

საქართველოს ყველაზე მშრალი კუთხეა ელდარის ველი. ის ნახევრად უდაბნოს ლანდშაფტით

ხასიათდება. ატმოსფერული ნალექების წლიური რაოდენობა აქ მხოლოდ 300 მილიმეტრამდეა.

აღმოსავლეთ საქართველოს ველები ხასიათდება მშრალი და კონტინენტური ჰავით (ცხელი ზაფხულით და ზომიერი ზამთრით). მთის კალთები, რომელიც აქ იწყება 700-800 მეტრი სიმაღლიდან, მსგავსად დასავლეთ საქართველოსი, ტყითაა დაფარული. საშუალო წლიური ტემპერატურა ტყიან სარტყელში ცვალებადობს 11-12 გრადუსიდან 4-5 გრადუსამდე (მცირდება ქვევიდან ზევითკენ), ატმოსფერული ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა კი ამ ზონაში 600-1000 მილიმეტრია.

აღმოსავლეთ საქართველოს ველებში ჭარბობს სიშრალის ამტანი მცენარეულობა, მის გარკვეულ ნაწილში კი (ელდარში) გავრცელებულია გვალვისა და მლაშე ნიადაგების მცენარეულობა. ჭალის ტყეები შემორჩენილია მდინარეები მტკვრის, ალაზნის და ივრის ჭალებში.

როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს ალპური სარტყლის ზევით — 2800-3000 მეტრი და მეტი სიმაღლიდან დაწყებული, კავკასიონისა და ზოგიერთი მისი განშტოების თხემებზე ვრცელდება მუდმივი თოვლის სარტყელი. მის ქვედა ზღვარს წარმოადგენს ე. წ. თოვლის ხაზი,

რომელიც ყველაზე დაბლა დასავლეთ საქართველოშია აფხაზეთში, ყველაზე მაღლა კი ამოსავლეთ საქართველოშია მთათურეთში.

ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილში დიდად განსხვავებულია **ქარის რეჟიმი და ჰაერის ტენიანობა.** შავი ზღვის სანაპიროზე აღინიშნება ბრიზები, რომლებიც დღისით ზღვიდან ხმელეთისაკენ ქრიან, ხოლო ღამით, პირიქით ხმელეთიდან ზღვისაკენ. მთიან რაიონებში მთახეობის ქარები დღისით ხეობებში ზემოთკენ ქრიან, ხოლო ღამით სანინაალმდეგო მიმართულებით. მთელ საქართველოში, განსაკუთრებით, მის დასავლეთ ნახევარში (მდინარე რიონის ხეობაში) ხშირად ქრის მშრალი თბილი ქარი, ე. წ. ფიონი. აღმოსავლეთ ქარების (ფიონების) დროს ჰაერის ფარდობითი ტენიანობა რიონის ხეობაში ზოგჯერ 10-15%-მდე ეცემა. საქართველოში ყველაზე მაღალტენიანი ჰაერია ზღვის სანაპირო რაიონებში, სადაც ტენიანობა 85-89% აღწევს.

როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში, ადამიანების ჯანმრთელობისათვის მეტად სასარგებლო კლიმატისა და სხვა ფაქტორების, გამო, ბევრია სამთოკლიმატურ-გამაჯანსაღებელი კურორტი, შემდგომი გაფართოების დიდი პერსპექტივებით.

სატიოს უზნის გიჟებს კიტრებით დაუფენიათ ყოყორა ალბიონელები

ვანის ნაქალაქარში ნაპოვნია ძვ. წ. II-I სს-ის ქანდაკების ფრაგმენტი – მოკრივის მარჯვენა ხელი ტყავის უთითო ხელთათმანით, ლითონის აბზინდებითა და მაჯაზე დახვეული თასმით. მკვლევარები მიიჩნევენ, რომ ამით ქართული კრივის უძველესი ისტორია დასტურდება. ბევრი სხვა მტკიცებულებაც მოიპოვება ქართული კრივის ხანდაზმულობის შესახებ, ძველი ქართველი მოჭიდავე-მოკრივეების სახელები კი დღემდე ლეგენდებად შემორჩენილა.

სულ რაღაც ერთი საუკუნის წინათ, ზოგიერთი მათგანი თბილისის ქუჩებში სასწაულებს სჩადიოდა. ლობომა, ჭიანჭა, კუნძუა, ყორნიკუა, გიჟვანუა, კურკა და სხვები უბადლო მოჭიდავეები ყოფილან. ექვსიოდე ჯანიან ბიჭს გოლოვინის (დღევანდელი რუსთაველის) პროსპექტზე 25 შოტლანდიელი ოფიცერი ისე მიუწოკაუტებია, რამდენიმე დღე თურმე თავს მაღლა ვერ სწევდნენ.

ცხადია, ამას თავისი მიზეზი ჰქონდა. მოქანდაკე მერაბ ბერძენიშვილს მოთხრობაში „სატიო“ და პოეტ მურმან ლებანიძეს ერთ-ერთ კრებულში გადმოცემული აქვთ გასული საუკუნის დასაწყისში გოლოვინის პროსპექტზე, სასტუმრო „მაჟესტიკის“ წინ ქართველების საარაკო ჩხუბის ამბავი. სწორედ ამ სასტუმროში ყოფილან დაბინავებული უცხოელი ოფიცრები, რომლებიც მონყენილობის გასაქარვებლად სასმელს ეძალეობდნენ, შექეიფიანებულები კი გამზირზე გამოეფინებოდნენ ხოლმე და იმ დროისთვის მოდურ სპორტულ გასართობს — კრივს აჩაღებდნენ. ჯერ ერთმანეთს „დაზელდნენ“, შემდეგ კი გამვლელს სთხოვდნენ მათთან შერკინებას. ერთი-ორი მოხალისე რომ დაუმარცხებიათ, თავგასულებს თავხედური გასართობი მოუგონიათ და თურმე პროსპექტზე მოსეირნებებს უმიზეზოდ უბრაგუნებდნენ. ეს ამბავი რომ თბი-

ლისელი ყარაჩოხელების, სატიოს უზნის გიჟების ყურს მისწვდომია, გაცხარებულან, როგორ თუ ხალხს ქუჩაში თავს ესხმიან და სცემენო! გიჟვანუას ბრაზით უთქვამს, — მაგათ ვასწავლი ჭკუას, სიყრმის მზემ, კუკიაზე ადგილი აღარ დარჩება, თავხედ სტუმრებს იქ მოუწევთ სამუდამო განსასვენებლის პოვნაო.

ამგვარად, თბილისელი ყორები თავს დასდგომიან „მაჟესტიკის“ წინ მოძალადე უცხოელებს. ჯერ შორიდან უყურეს თურმე, როგორ და რა ხერხებს იყენებდნენ ბრძოლისას. მერე კი ბრიტანელების ბრძოლის წესებისთვის სასწრაფოდ აუღიათ ალღო. სატიოს ყორებს უღვაშებში ჩასცინებიათ, — ამ ჯელებს თავურის (თავით დარტყმა) არაფერი სცოდნიათო და ისეთი სანახაობა მოუწყვიათ, უცხოელი ოფიცრების საცოდაობის მოსეირნები თვალზე ხელს იფარებდნენ, ჯიბეში ხელებჩანყობილ ყარაჩოხელებს კი თავურით კიტრებივით დაუფენიათ ყოყორა ალბიონელები.

საშა ვერელმა ქართულ გარმონზე „სატიო“ რომ შეუბერა, ნამალაანთ გიჟუამ კი ჯიუტად ჯიბიდან ხელები არ ამოიღო და თავური დარტყმით ვიტრინის შუშები დახეთქა, ოფიცრებს გასაქცევად დასდგომიათ თურმე საქმე...

„გოროდოვოის“ გიჟო რომ უცვინია, ხვეწნა დაუწყია, — არ მოკლა, მუშტი დაარტყიო.

გიჟოსთვის სხვებსაც მიუბაძავთ და ყორებს თავებით ისეთი ბათქაბუთქი აუტეხავთ, მუშტიკრივი სანახაობად გადაუქცევიათ“, — წერს მერაბ ბერძენიშვილი თავის მოთხრობაში.

როგორც უამრავი სხვა, ძველი ქართული საბრძოლო-სპორტული სახეობა, XIX საუკუნეში კრივიც აუკრძალავთ რუსეთის იმპერიის ხელისუფალთ. თუმცა, მაღევე მეფისნაცვალ ვორონცოვს შუამდგომლობით, მიუმართავს რუსეთის საიმპერატორო კარისთვის, რომ აკრძალვა გაეუქმებინათ. „**კრივი ქართველების საყვარელი გასართობია, მჭიდრო კავშირშია ხალხის ხასიათთან, მათ გმირობასთან, რაც ესოდენ დამახასიათებელია ქართველთათვის და აძევებს მათ ბრძოლისუნარიანად თავიანთი საზღვრების დასაცავად**“. ამის შემდეგ ისევ დაუშვიათ სახალხო სანახაობა, ოღონდ ქალაქგარეთ, კვირაცხოვლის ეკლესიასთან.

დეასკანიკა

ქველი ქუთაისი და ქუთათუჩები

ილია ჭავჭავაძემ ის თავის დაბადების დღეზე თამადად მიიწვია

„ქუთაისი უნდა გამოვაცხადოთ ნაკრძალად, სადაც საშვის გარეშე შემოსვლის უფლება მხოლოდ დარბაისელ, ზრდილ, პატრიოტ ქართველებს ექნებათ“, — ამ ცნობილი ფრაზის ავტორია ქუთაისელი მნიგნობარი, ფოლკლორისტი და საზოგადო მოღვაწე **პიპინია მიქელაძე**, რომელიც თავისი იშვიათი იუმორითაც იყო განთქმული. მისი ოხუნჯობანი ახლაცაა შემორჩენილი სრული ან გადაკეთებული სახით, თუმცა ბევრმა არც იცის, რომ ეს გამონათქვამები პიპინიას ეკუთვნის.

...გარდაიცვალა ერთ-ერთი ცნობილი ქუთაისელი. პანაშვიდის დროს კარებში დგას ერთი ქალბატონი და გაიძახის: არ მჯერა, არ მჯერაო! პიპინიამ დარბაისლურად მიმართა: ქალბატონო, ვისაც გვჯერა, გაგვატარეთო! (ნიკო ლორთქიფანიძეს ჰქონია ჩანერილი და მისი არქივიდან ამოიღეს).

პარტიის ქალაქკომის მდივანმა ნარსიამ, საუბრისას, მოხუც პიპინიას ჰკითხა: — ამხანაგო პიპინია, კაცურად მითხარით, კომუნისტების დრო ჯობია თუ ნიკოლოზის?

— როგორ გეკადრებათ! — ორ აზროვნად მოუჭრია წინდახედულ პიპინიას, — ამდენი სიხარული, ახლა რომ არის, მაშინ სად იყო.

— რას გულისხმობთ?

— რას, ბატონო, და წყალი მოვა, გვიხარია, შაქარს ვიშოვით, გვიხარია, თეთრი პური გაჩნდება, გვიხარია, რა გაუძღვებს ამდენ სიხარულს!

თეთრ ხიდზე მიმავალ პიპინიას ერთი ცნობილი მოღვაწე ანტონ ფურცელაძე შეხვედრია. პიპინია

**პიპინია მიქელაძე —
მოხუცი არისტოკრატი
„ქუთაისის ნაპრალიდან“**

ას უკითხავს, რა ისმის პოლიტიკაში ახალიო. იმან — მეტი ახალი რა გითხრა, საფრანგეთმა „დეიურე“ გვცნოო.

— სასიამოვნოა, სასიამოვნოო! — ჩაულაპარაკია პიპინიას, — მაგრამ მაგი იმას ჰგავს, ჩემო ბატონო, თქვენ ამ ხიდზე იდგეთ, მე წყალს (რიონს) მივქონდე, ვყვიროდე: „მიშველეთ! მიშველეთ!“, თქვენ ხიდიდან მეძახოდეთ: „გიცანით, ბატონო პიპინია, გიცანით!“ და მე გეხვეწებოდეთ: „თუ მიცანით, ღვედი მაინც გადმომიგდეთ და ამომიყვანეთო!“

პიპინია მიქელაძე 24 წლის ბიჭი იყო, მისი სიტყვა-პასუხითა და ნიჭიერებით მოხიბლულმა ილია ჭავჭავაძემ საგანგებოდ რომ მიიწვია საგურამოში, თავის დღეობაზე 1891 წელს და თეთრჩოხიანი ულამაზესი ქუთაისელი ახალგაზრდა 2 ათასკაციან სუფრასთან თამადად დანიშნა. სხვათაშორის, პიპინია სიმაღლით 1 მეტრი და 93 სანტიმეტრი ყოფილა, ახოვანებასთან ერთად დახვეწილი არისტოკრატი-

ული მანერებით გამორჩეული.

პიპინიას მხოლოდ სათავადაზნაურო გიმნაზია ჰქონია დასრულებული, მაგრამ იმდენად ნაკითხი იყო, თვით სარგის კაკაბაძესაც კი ეკამათებოდა საქართველოს ისტორიის ზოგიერთ საკითხზე.

არაჩვეულებრივი მოცეკვავე და მომღერალი იყო. ერთხელ თავის ოჯახში სტუმრად მყოფ ილიკო სუხიშვილსაც კი უთხრა: ქართულ ცეკვაში ბუქნი არ შეიძლებაო.

„ცედური მრავალუამიერი“ ქართულ სცენაზე პირველად იმდერეს პიპინია მიქელაძემ და მისმა მეგობრებმა: ბონდო მიქელაძემ, კოკინია დგებუაძემ, სანდრო ფაღავამ, დანიელა ურიამ... ასევე, პირველად მათ შეასრულეს გუნდურად ვარინკა წერეთლის „ციცინათელა“.

პიპინიას და მის მეგობრებს — ჯაბა ლომინაძეს, სიმონ ეზიკაშვილს ახალგაზრდობაში ჩამოყალიბებული ჰქონდათ კერძო სასამართლო და ყოველგვარი ანაზღაურების გარეშე ემსახურებოდნენ ქალაქის საზოგადოებას.

ახლა რომ სახელმწიფო მუზეუმის შენობაა, იქ, პუშკინისა და წერეთლის ქუჩების გადაკვეთაზე ყოფილა სასტუმრო „სევერნიე ნამერა“, სადაც ხშირად სადილობდა აკაკი. მეოცე საუკუნის 10-იან წლებში ამ რესტორანში სანიმუშო სუფრას მართავდნენ პიპინია და მისი ფოლკლორისტი მეგობრები. წინასწარ გაიკვრებოდა აფიშები და საზოგადოებას ინვევდნენ საჩვენებელ სუფრასთან. თანამედროვეთა გადმოცემით, თამადაობდა პიპინია მიქელაძე, სუფრასთან მომღერლებიც იყვნენ, მოცეკვავეებიც, დეკლამატორებიც... ამით ქუთაისელი ფოლკლორისტები საუკეთესო ქართული ადათ-წესების პროპაგანდას ეწეოდნენ ქუთაისის საზოგადოებაში.

პიპინია მიქელაძე 1953 წელს, 86 წლის ასაკში გარდაიცვალა.

ღავით კაკაბაძის დედა — ელუკია სანაძე-კაკაბაძისა.
1910წ. ფოტო თავად ღავით კაკაბაძის გადაღებულია.

აკაკი და ღავით კლდიაშვილი სოფელ მუხინაში, 1913 წ.

ლალო ასათიანი, სევერიან ისიანი, ლალო სულაბერიძე, ვ. ლორთქიფანიძე, შ. ჭვანია, მიხეილ ალავიძე, ქუთაისი, 1930-იანი წლები

ვასილ ამაშუკელი (მარცხნივ), აკაკი და იოზა ისაკაძე. აკაკის მოგზაურობა რაჭაში. 1912 წ.

ვაჟა ქუთაისში. როგორც ამგვარად, ვაჟას ქუთაისში ჩასასვლელი სამოსი არ ჰქონდა და წასვლას არ აპირებდა. ქუთაისის საზოგადოებამ ფული გაუგზავნა და სწორედ ამ ფულით შეიკერილი კონსტუმრითაა იგი ფოტოზე.

აკაკის იუბილე ქუთაისში, 1908 წელს

აკაკი წერეთელმა მთელი თავისი ცხოვრების უმეტესი ნაწილი ქუთაისში გაატარა, თბილისში მხოლოდ სტუმრად ჩადიოდა რამდენიმე დღით. ქუთაისში ყოფნის დროს თუ ქუთაისის გარეთ აკაკის ბევრი რამ აქვს დაწერილი თავის საყვარელ ქალაქზე.

ქუთაისის ქუჩების მშენებას დიდი და პატარა, ნაცნობი და უცნობი ყველა დიდი პატივით ესალმებოდა. აკაკი უცხო სურადღებასაც კი იქცევდა თავისი ახოვანი გარეგნობით.

ქუთაისში ჩამოსული პოეტი არ შეიძლებოდა, არ გამოჩენილიყო ქალაქის ბაღში. ეს იყო ქუთათურთათვის ერთადერთი დასასვენებელი და თავყრილობის ადგილი. მხოლოდ აქ შეიძლებოდა, საჭირო ადამიანი გენახა... ბაღში შემოსული აკაკი პირველ რიგში ლალიძის პავილიონს მიაშურებ-

და და მისი მშვენიერი გამაგრებული წყლის მირთმევით ნასიამოვნები ზოგჯერ ლექსსაც აქვე წერდა.

მიტროფანე ლალიძისთან ახლო ოჯახური, მეგობრული კავშირი ჰქონდა. მიტროფანე აკაკის დიდი პატივისცემელი იყო. მისი ხარჯებითაა გამოცემული აკაკის შემდეგი ნაწარმოებები: „ნათელა“, „წმინდა ნინო“, „გამზრდელი“, „თამარ მეფე“ და სხვ. იგი თავის გამოცემულ, ასევე სხვა ქართულ წიგნებს თვითონვე ავრცელებდა. საამისოდ საბანკოოდ დაქირავებული ჰყავდა ბებლარ ასათიანი. ამავ ბებლარის მეშვეობით იგი აწვდიდა უცხოეთიდან მის სახელზე მიღებულ არალეგალურ ლიტერატურას თბილისს, ჭიბ-

თურას, ბათუმს, ბაქოს და სხვ. მისა ცხაკაიას ან საშა წულუკიძის მიერ ნაწვენი მისამართებით.

ერთხელ აკაკის პავილიონში ლალიძის წყლის შესახებ დაუნერია ლექსი (დაახლ. 1903-1904 წელს), რომელიც თვით ლალიძისთვის მიუთმევია:

სასმელების მეტოქე ვარ
ღვინის, ლუდის,
წყლის და რძისა,

ხილულის ესენცია
მიტროფანე ლალიძისა.
გემოცა მაქვს, სუნიცა მაქვს
გთხოვთ ორივე გამისინჯოთ,
თორემ ისე რად მინდინართ,
მოხვიდეთ და გადიბრინჯოთ.

აკაკის პატრიოტული ლექსების გავლენით სამშობლოს სიყვარულით აღგზნებულმა ახალგაზრდების ერთ ჯგუფს 300 კაცის

ხელმონერით, რომელთა შორის ლალიძის ხელმონერაც ყოფილა, პოეტისათვის ასეთი განცხადებით მიუმართავს: ჩვენ, ამ მიმართვაზე ხელის მომწერი სამასი ახალგაზრდა მზად ვართ, თავი დაედოთ სამშობლოსათვის, ვაცხადებთ ჩვენს თავს თქვენს განკარგულებაში და მზად ვართ, პირველ დაძახებაზე თავი გავწიროთ სამშობლოსათვისო.

აკაკი, რასაკვირველია, ამ მიმართვამ აღაფრთოვანა, მაგრამ მეორე მხრივ საგონებელშიც ჩააგდო. ეს საქმე მეფის მთავრობის

ხრიკი და მახე არ იყოსო, უფიქრია აკაკის. მიმართვის მიღებისთანავე დაუყოვნებლივ ჩასულა ქუთაისში, უნახულებია, პირველ ყოვლისა, მიმართვაზე ხელისმომწერი, მისი ძველი ნაცნობი და მეგობარი მიტროფანე ლალიძე და აღფრთოვანებულ-შეშფოთებულს უკითხავს, ვინ არიან ეს ახალგაზრდები, რა ხალხია, მთავრობისაგან შემოჩენილნი ხომ არ არიან მახეში ჩემს გასაბმელადაო, თუ საიმედონი არიან, ჯგუფ-ჯგუფად გამაცანი ისინიო. მ. ლალიძეს პოეტის სურვილი შეუსრულებია

და მასთან რამდენიმე ჯგუფი მიუყვანია. მაშინ კი დარწმუნებულა მათ გულწრფელობაში და აღფრთოვანებულს დაუნერია შემდეგი ლექსი:

**აღმაფრთოვანა თქვენმა ხმამ,
ბევრგზის გულლახვარსობილი
და ჩვენს საერთო მშობელსა
მზად ვარ ვემონო შობილი.**

ის მიყვარს,

**ყველას გვიყვარდეს,
ის იყოს ჩვენი ტრფიალი
და მისთვის ნუ გვშურს,
დავცალოთ
სამსაღით სავსე ფიალი.**

არქიფო დოლონაძე და აბრაჟინა ტურაბელიძე. ქორწილი.

1912 წ. მიხაილოვის სტუდია

აღსანიშნავია, რომ ბატონი არქიფო წლების განმავლობაში გელათის მონასტრის მცველი იყო და ავტოკეფალიის აღდგენის შემდგომ აქტიურად მონაწილეობდა მონასტერთან დაკავშირებულ საქმეებში. მას განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვის 1918 წლის აპრილში გელათის განძეულობის დაცვაში.

**მე-10 კლასის მოსწავლეები:
ლალა რუსაძე (მარჯვნიდან პირველი),
ლია ტვილდინანი (ინგლისური ენის პედაგოგი),
დალი ბელოვანი (მუსიკის პედაგოგი),
დასა: (მარჯვნიდან პირველი)
აბლი აბზინანიძე (მათემატიკის პედაგოგი).
1948 წლის 1 მაისი**

„გვირილობა“ ქუთაისში

„გვირილობა“ — „თეთრი გვირილის დღე“ მე-20 საუკუნის დასაწყისში ქუთაისში დამკვიდრებული საქველმოქმედო დღესასწაული იყო, რომელიც ქლექიანების დასახმარებლად ტარდებოდა გაზაფხულზე, აპრილ-მაისში და სამ დღეს გრძელდებოდა.

დღესასწაულის ორგანიზატორები ქალაქის რომელიმე წარჩინებულ მანდილოსანს გააყოლებდნენ ხოლმე ორ გიმნაზიელს: ვაჟს — ფულისათვის განკუთვნილი ყულაბით და გოგონას — გვირილებით სავსე კალათითა და ქინძისთავებით ხელში. წინამძღოლის — მშვენიერი, დიდებული ქალბატონის პატივისცემით, გზად შემხვედრი არც ერთი ადამიანი უარს არ ამბობდა ყულაბაში დიდი თანხის ჩადებაზეც კი. გოგონა მას ქინძისთავით გულზე დაამაგრებდა გვირილას, რომელიც ქველმოქმედს სამი დღე უნ-

და ეტარებინა, ნიშნად იმისა, რომ მან ფული უკვე გადაიხადა. მოგროვილი თანხა დღის ბოლოს საქველმოქმედო საზოგადოებას ბარდებოდა, მესამე დღეს კი ქალაქის ბულვარში უკვე სხვა ქალბატონი და გიმნაზიელი ქალ-ვაჟი დადიოდნენ ქლექიანთათვის თანხის შესაგროვებლად.

გვირილების დედოფლებიდან შემორჩენილია ერთ-ერთის, იშვიათი გარეგნობითა და გემოვნებით გამორჩეული საშა ჩიქოვანის სახელი. ეს ლეგენდარული სილამაზის ქალი მონაწილეობდა ქუთაისში დადგმულ ე. წ. ცოცხალ სურათებში (ენციკლოპედია „იმერეთი“, შემდგენელი ნანული ცხვედიანი, ქუთაისი 2008 წ. გამომცემლობა „პოსტსკრიპტუმი“). საინტერესოა, რომ პირველად (1909წ.) სწორედ მან ჩააწყობა გვირილები კალათაში და გაყიდვა დაიწყო იმ იმედით, რომ სილა-

რიბისგან სიკვდილისათვის განწირული ქლექით შეპყრობილი ადამიანებისათვის ერთი დღე მაინც გაენათებინა...

ყიდდა გვირილებს და შემომწირველებს გულზე გვირილას აბნევდა...

XX საუკუნის 60-იან წლებში ქუთაისში გვირილობის დღესასწაული ისევ აღსდგა, მაგრამ სულ სხვა შინაარსით. მაისის რომელიმე დღეს ზეიმი ქალაქის „ტორპედოს“ სტადიონზე იმართებოდა, მასში მონაწილეობდნენ როგორც წარმოება-დანესებულებები, ასევე მთელი განათლების სისტემა, დაწყებული საბავშვო ბაღებიდან დამთავრებული უმაღლესი სასწავლებლებით. ეჯიბრებოდნენ ერთმანეთს, ვინ უფრო გრანდიოზულად, ლამაზად წარმოაჩენდა თავს, იყო საპრიზო ადგილები, ირჩევდნენ დედოფალს.

მოამზადა **ლევ სპანიძემ**

აპაკი და დავით კლდიაშვილი სოფელ მუსიანში, 1913 წ.

ISSN 1987-5908

9 1771987 159000 6